

Madách Könyvtár — Új folyam 86.

Csongrády Béla

„Remény a csillag...” (I–II–III.)

Fejezetek a Nógrád megyei Madách-kultusz elmúlt ötvenéves
történetéből (1964–2014)

Sorozatszerkesztő: Andor Csaba

A sorozat eddig megjelent köteteit lásd az utolsó lapokon!

Csongrády Béla

„Remény a csillag...” (I–II–III.)

Fejezetek a Nógrád megyei Madách-kultusz elmúlt
ötvenéves történetéből (1964–2014)

Madách Irodalmi Társaság
Szeged–Salgótarján
2014

A könyv megjelenését támogatta a

Magnet Magyar Közösségi Bank

és

Czellér András

© Csongrády Béla, 2014

Készült Budapesten, 2014-ben. Felelős kiadó:
Bene Zoltán, műszaki szerkesztő,
borító: Andor Csaba

ISBN 978-615-5462-04-7
ISSN 1219-4042

Tartalom

A szerző előszava	7
I. rész	11
1964	13
1965	19
1966	20
1967	21
1968	21
1969	22
1970	23
1971	24
1972	25
1973	25
1974	28
1975	30
1976	30
1977	33
1978	33
1979	34
1980	35
1981	37
1982	37
1983	38
1984	50
1985	53
1986	59
1987	61
1988	62
1989	65
1990	67
1991	72
1992	76

1993	79
1994	82
1995	85
1996	90
1997	92
1998	94
1999	106
II. rész	109
1999	109
2000	111
2001	119
2002	125
2003	132
2004	139
III. rész	143
2004	143
2005	146
2006	151
2007	154
2008	157
2009	163
2010	166
2011	171
2012	174
2013	181
2014	184
Madách-díjasok	196
Melléklet: Madách-centenáriumi 1964	203

A szerző előszava

Madách Imrere való méltó emlékezés – mint e kötet első részének bevezetőjéből, az előzmények rövid ismertetéséből is kiviláglik – lényegében már százötven évvel ezelőtt, 1864. október 5-én bekövetkezett halála napjával elkezdődött – „...*eléggé meggyászolni nem tudjuk*”... fogalmazódott meg általános érzésként – s ilyen-olyan intenzitással mindig is jelen volt az országos s még inkább a megyei köztudatban. Az 1964-es centenárium azonban kétségkívül részint határkönek, részint katalizátornak számít ebben a folyamatban olyannyira, hogy Madách Imre kései hívei, „*Az ember tragédiája*”-nak rajongói legmerészebb álmaikban sem gondoltak arra, hogy az akkori ünneppsorozat olyan (irodalmi) kultusznak bontott zászlót, amelyik immár öt évtized múltán is érezteti áldásos hatását Madách szülőföldjén, szűkebb hazájában és folyamatosan élteti, gyarapítja a személyes sorsához, életművéhez fűződő helyi emlékeket, hagyományokat, tudatosan és büszkén vállalja a Tragédia-költő szellemi örökségének gondozását, népszerűsítését.

A centenáriumi évforduló óta eltelt évek időről-időre szinte kínálták a lehetőségét a megtett út, a Madách-reneszánsz főbb megyei történéseinek rögzítésére, a tényekből, dokumentumokból kikövetkeztethető tendenciák összefoglalására. Először harmincöt év elteltével kíséreltük meg az összegzést. E törekvés eredményeként jelent meg 1999-ben a „Remény a csillag...” című kötet a Mikszáth Kiadó gondozásában. A cím Madách Imre „Commodus” című műve egy sorára utal a II. felvonás 3. jelenetéből: „...*remény a csillag, mely annál inkább fönt sugárzik, mentül borúsab egünk*”. Ezzel mintegy azt is akartuk jelezni, hogy a joggal zseniális műnek tartott Tragédia mellett a költő más írásaiban is hagyott hátra figyelemre érdemes, megszívlelendő gondolatokat. Második „nekifutásként” az 1999-től 2004-ig terjedő öt éves időszak jellemzőit vettük számba a „Palócföld” című folyóirat 2004/5-ös számában. (Ez az elemzés az akkor ötvenéves lap különle nyomata formájában is napvilágot látott.)

Már e két részből is jól kiolvasható volt, hogy az évenkénti megemlékezéseknek a januári balassagyarmati, majd az őszi csesztvei il-

letve alsósztrigovai rendezvények képezik úgymond a tartópillérét, de állandó elemként lehet számolni az 1994-ben alakult Madách Irodalmi Társaság tevékenységével, kivált a könyvekben is megőrzött szimpóziumok rendszeres gyakorlatával és az 1998-ban létrejött salgótarjáni Madách-hagyomány Ápoló Egyesület munkájával. Ugyancsak a rendszeres jelzővel illethetők a „Palócföld” című irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat Madáchról, Madáchért írott közleményei és hasonlóképpen ítélt meg a megyei napilap (Nógrád, Új Nógrád, Nógrád Megyei Hírlap) figyelme az események iránt. Természetesen az oktatási és kulturális – főként a Madách Imre nevét viselő – intézmények is pótolhatatlan szerepet játszottak és töltenek be a mai napig is a kultusz gazdagításában.

A harmadik – elsőként e könyvben megjelenő – rész 2004-től napjainkig, az utóbbi tíz esztendő történetét tekinti át. De e helyütt újra olvasható a – valamelyest kiegészített, bővített – korábbi két rész is, s ez azt jelenti, hogy így együtt viszonylagos teljességben idézhető fel az idén éppen fél évszázados legújabb kori Madách-kultusz krónikája.

E kötet végén is helyet kap a Madách-díjasok névsora, természetesen már az utóbbi tíz évre vonatkozóan is. Ennélfogva e lista teljesnek tekinthető, amelynek nyilvánvalóan dokumentumértéke van az első, 1964 októberi átadástól az eddig utolsó, 2014. januári alkalomig terjedő öt évtizedre nézve.

Ugyanakkor az elmúlt ötven évben olyan sokrétű s olyan gazdag tartalmú volt – és jelenleg is az – e kultikus tevékenység, hogy lehetetlen minden – akár még fontos – elemét összegyűjteni, megőrkíteni, így e kezdeményezés eleve nem törekedhetett teljességre, s jó esetben is csak valamiféle adalékot jelenthet a további elmélyülést, szélesebb horizontú, más műfajú elemzést is igénylő szintézis menetében, a kultusz természetszerű hiátusait, kikerülhetetlen ellentmondásait is feltáró folyamatában. Egészen biztos voltak olyan Madáchsal közvetlenül vagy indirekten összefüggő rendezvények, kiállítások, egyéb történések, jelentek meg olyan kiadványok, publikációk amelyekről az alábbiakban nem esik szó foghíjas információ vagy egyszerűen ismeret hiányában. Ennélfogva ez a munka is folytatható, sőt folytatandó...

Mindenesetre felemelő érzés, hogy Nógrád sohasem volt hűtlen Madách Imréhez – mint ahogyan másik klasszikussá lett XIX. századi szülőttéhez, Mikszáth Kálmánhoz sem –, igyekezett érdemei szerint őrizni, megismertetni munkásságának egyetemes értékeit. S erre különösen jó példa az 1964-től máig ívelő ötven esztendő. Persze úgy is lehet mondani, hogy Madách hátrahagyott öröksége nemcsak megérdemli, de ki is követeli a kitüntetett figyelmet. Ennek indoklásaként idézhető Kerényi Ferenc Madách-szakértő, a kultusz egyik prominens személyisége, aki – már 1990-ben, a Nógrád Megyei Múzeumok évkönyvében – írta a következőket: *„Az Európa-házba belépő magyarság csak kultúrájával számíthat tartós sikerre, szemben a gazdagság és a politika mulékonyabb hatásával. Kell-e szebb jelkép, hogy nemzeti klasszikusainkat a képzeletbeli könyvtárszoba polcán egy emberiség-költemény, „Az ember tragédiája” képviseli a legméltóbban?”*

Salgótarján, 2014. július

Csongrády Béla

I. rész (1964–1999)

Már Madách Imre életében is számos megnyilatkozása volt annak, hogy a szülőföldet is képviselő kor- és pályatársak elragadtatva szóltak *„Az ember tragédiája”* sikeréről, Madách Imre némely országgyűlési szerepléséről. Az emlékezés gesztusa értelemszerűen halála illetve temetése napjával – tehát 1864. október 5-ével és október 7-ével – vehette kezdetét. Mind országos szinten, mind Nógrádban nekrológok, méltatások, gyászszertartási tudósítások egész sora jelent meg.

Nyilván a lokálpatrióta szándék is „belejátszott”: Jeszenszky Danó szerkesztő, Madách Imre megyei író-társa, aki Balassagyarmatról Jókai Mór *„A Hon”* című lapjában október 14-én szólított fel nógrádi ünnepség keretében megrendezendő „gyásztiszteletre”: *„...míg élt, úgy éreztük, hogy ő többé a miénk mint másoké. – S midőn kiszenvedett, érezzük, hogy ő többé a mi halottunk, s Nógrád megye gyásza nagyobb gyász, mint másoké. – Nem csoda hát ravatalára ráborulni mindnyájan késztetünk, s egy gyászszertartással eléggé meggyászolni nem tudjuk”* – idézte Jeszenszky Danót Praznovszky Mihály *„A szellemiadal ünnepei”* című 1998-ban megjelent könyvének 116. oldalán. E terv nem valósult meg, valóra váltották viszont elhatározásukat a losonciak, akik a temetés után döntöttek úgy, hogy egy hónap múltán *„kifejezést óhajtván adni a közfájdalomnak”* november 5-én, (a halál első jubileuma!) Losoncon emlékünnepeket rendeznek. Ezt Praznovszky Mihály *„Irodalmi muzeológia – irodalmi kultusz”* című, a Nógrád Megyei Múzeumok 1995. évi évkönyvében megjelent írásából tudni.

Az első komolyabb, átfogóbb áttekintést Madách életéről, életművéről – a balassagyarmati születésű neves Anyegin-fordító – Bérczy Károly készítette *„Madách emlékezete”* címmel. A Kisfaludy Társaság XVI. nyilvános nagygyűlésében, 1866. február 6-án felolvasott dolgozatának bevezetőjében Bérczy – mint a múzeumi irodalomtörténeti gyűjtemény egyik kéziratában olvasható – ekképp fogalmazott:

„Ma, ez órában négy éve annak, hogy társaságunk nyilvános gyűlésében felolvasatott titoknoki jelentést riadó éljenzéssel szakítá meg az arról értesült közönség, hogy a Kisfaludy Társaság tagjainak névsora Madách Imre nevével gazdagodott. Mennyi méltányoló elismerés, mennyi remény volt akkor kötve e névhez, melynek viselője legelső irodalmi felléptével rögtön egy fővel vált ki pálya- és kortársai közül!”

Emlékező esemény volt – mint a *„Nógrádi Lapok”* is beszámolt róla – a törvényhatóság 1890. október 30-ai díszgyűlése Balassagyarmaton, ahol Scitovszky János alispán mondott emlékbeszédet, majd leplezte a Roskovics Ignác által a megye megrendelésére készített nemes egyszerűségű Madách-arcképet. A rendezvény azt sugallta, hogy a fényes ünnepség lehetősége kapóra is jött a költőért lelkesedő Balassagyarmatnak, mert megyeszékhelyi rangjának megerősítését látta benne Losonc ellenében.

Madách halálának 25., születésének 75. évfordulóját az 1877-ben – Komjáthy Anzelm (a költő Komjáthy Jenő apja), Pajor István (Csalomjai néven publikált), Szontagh Pál és mások közreműködésével – megalakult Madách Emlékügyi Bizottság értelemszerűen felkarolta. Utódja az 1919. november 3-án megalakult Nógrád Vármegyei Madách Társaság lett, amely jelentős szerepet töltött be Balassagyarmat kulturális életében. A városházán, illetve megyeházán tartott irodalmi műsoraik igen gyakran a névadóval voltak kapcsolatosak. 1923. január 20-án illetve 21-én nagyszabású program keretében emlékeztek meg Madách Imre születésnapjának centenáriumáról. Az is elhatároltatott, hogy Madách Imre egykori politikai szereplésének színhelyén, Balassagyarmaton szobrot emelnek tiszteletére. Sidló Ferenc képzőművészeti főiskolai tanár alkotását 1937. szeptember 19-én avatták fel. (Az 1950-ben feloszlott társaság történetét Leblancné Kelemen Mária a Nógrád Megyei Múzeumok 1995-ös évkönyvében mutatta be. Mint a későbbiekben szó lesz róla, 1993 illetve ’94 óta újra működik a megyében Madách Irodalmi Társaság.)

1951-ben, a Salgótarjáni Állami Általános Gimnázium felvette Madách nevét: *„...Tarján nem adhatott szellemi kiválóságokat az országnak ehhez rövid és szegényes volt a múlt, a város egyetlen általános gimnáziuma mégis eszményképet keres a múltban ... Választásunk*

Madách Imrére, Nógrád megye nagy fiára esett... – fogalmazta Szász János tanár „Iskolánk névadója” című írásában a gimnázium 1959/60-as évkönyvében.

Ugyancsak Madách Imre nevét vette fel Balassagyarmat város irodalmat szerető közönségének lelkes csoportja 1959 májusában, megalakítván a Madách Imre Irodalmi Színpadot. A „Palócföld” című folyóirat már legelső számában – 1954 decemberében – is közölt egy ismertetőt Madách életművéről, segítségül az ismeretterjesztő előadónak – Nyéki Lajos tollából – a beköszöntő szövegben pedig ugyancsak név szerint említetik Madách (is): „...*Az új kultúra virágfakasztója akar lenni a gazdag hagyományok talajából. A nagy szülöttek: Mikszáth, Madách, Balassi, Benczur kötelező örökségét vállalja. Vagyis az alkotó béke védelmét, a legszebb küldetést.*” A másodszor – 1956 júniusában – megjelent „Palócföld” pedig a „Madách Civilizátora” című írásnak adott helyet ugyancsak Nyéki Lajostól.

Fentiek – a kiemelések minden esetlegességével együtt is – jelzik, hogy Madách életét és munkásságát Nógrádban az 1964-es jubileumot megelőző száz év során is – a mindenkori társadalmi rendszer, politikai kurzus, az uralkodó ideológia (példa erre a Madách ellen forduló 1951-es akadémiai vita, vagy Lukács György cikke 1955-ből) által is motivált – érdeklődés, (köz)figyelem övezte. Annál inkább figyelemre méltó az a tendencia, ahogyan e könyv tárgyát képező legújabb kori megyei Madách-kultusz fokozatosan önálló útra lépett.

Madách Imre halála 1964-es centenáriumi ünnepeinek nagyszágrendjére, jelentőségére több előzményből is következtetni lehet. Sokat mondó tény, hogy a Béke Világtanács felhívása nemzetközivé is avatta ezt az évfordulót, amely így túllépett nemcsak a megye, hanem az ország határain is. Az előkészítő munkában kiemelt szerep hárult a költő nevét viselő intézményekre, amelyek saját programjuk mellett részt vállaltak a megyei, járási, városi, helyi rendezvények összehangolásában, megszervezésében is.

A Madách Imre-emlékbizottság elnöke Mihályfi Ernő országgyűlési képviselő, újságíró, a Magyar Nemzet főszerkesztője lett. A bizottság tagjai sorában más közéleti személyiségek, helytörténészek, művészek, pedagógusok kaptak helyet. Köztük volt Prazsák Mihály

Csesztve tanácselnöke is, hiszen e kis nógrádi falu – ahol Madách Imre 1845-től (nincs kizárva, hogy ’44-től) ’53-ig kisebb-nagyobb megszakításokkal élt – nagy szerepet kapott a megemlékezésben. Az előkészületeket igencsak meg kellett gyorsítani, mert 1963 nyarán Mátyás Ferenc az Új Írás 1963/7-es számában megjelent „Utazás a szülőföldön” című – megyei ellenvéleményt is kiváltó – írásában még lehangoló faluképről szólt s keserűen említette, hogy az ott élők alig tudnak valamit Madáchról.

Mindenesetre 1964 januárjában már felavatták Csesztvén a Madách Imre Művelődési Otthont, néhány héttel később – március 7-én – pedig a Magyar Nemzet hasábjain Jobbágy Károly balassagyarmati származású költő élénk és tartalmas előkészületekről számolt be: „*A tervek valóban méltóak »Az ember tragédiája« írójának emlékéhez és behálózzák az egész megyét. Irodalmi viták, szellemi vetélkedők, irodalmi színpadi bemutatók, kulturális seregszemlék készítik elő az ünnepeket*” – írta. Bemutatta, hogy az országos tanulmányi verseny mellett (melynek egyik irodalmi tétele a Tragédia mai értelmezése volt), a megyei tanács művelődésügyi osztálya is hirdetett pályázatot a középfokú iskolák tanulói számára „A szabadságeszmék tükröződése Madách Mózes című drámájában”, illetve „A kapitalizmus ábrázolása Madách Az ember tragédiája című művében” témakörökben. Jobbágy Károly írását a következőképpen fejezte be: „*...én a köz életből az ekeszarvhoz megyek korán...«* – írta Madách keserűen Szontagh Pál barátjának s nem sejtette, hogy életének a már dübörögve közeledő szenvedések más irányt szabnak: egy nemzet szívébe lép, egy országot tanít mélyen gondolkodni s műve a világirodalom nagy alkotásai közt foglal helyet.”

A megyei lap október 2-ai számában Mihályfi Ernő „A csesztvei ünnep” címmel írt vezércikket, s ebben így fogalmazott: „*Az ünnepen a legfontosabb: mit jelent nekünk Madách ma és mit jelent az ünnep? Mit jelent Csesztvén? Aki látta ezt a kis falut készülődni az ünnepre, azt valami nagyon boldog érzés melegítette. Ma már van az év minden szakaszában járható út a faluba (ha keresztül még nem is megy rajta) és új út épült a kastélyból lett Madách-múzeumhoz. Most újjászületett. Csesztve ismét a kör közepébe került, zárandokhely lett. Felragyogott.*

Sugárzik a kis falu. Része lett annak a jelentős irodalmi, művészeti, kulturális munkának, amely a mai Nógrád megyét jellemzi. Madách megyéje köszönti és szeretettel várja az ünnepi megemlékezőket.”

Tény, hogy jelentős esemény színhelye volt Csesztve 1964. október 3-án, szombaton. A program 13 órakor ünnepi tanácsulással kezdődött a művelődési otthonban. A szónok Jobbágy Károly volt, aki – mint a „Nógrád” 1964. október 4-i számában rögzítette – többek között a következőket mondotta: *„Itt a megvalósult és megvalósulatlan álmok színhelyén miről is lehetne beszélni másról, mint a csesztvei Madách-ról, az ő itteni napjairól... Úgy járjon minden csesztvei ebben a faluban, hogy Madách gondolatai, szavai ezeken az utakon születtek, ezt a tájat nézte, míg laza betűivel papírra vetette őket. Bár a Tragédia Sztrégován született, a régi házban, de Csesztvén fogant, itt alakult át írója ifjúból erre az alkotásra kész férfivá. A különleges jelenségek helyét az emberek búcsújáró helyé teszik. Megcsodálják a föld azon pontjait, ahová az égből meteor hullott. Csesztvét én ilyen csodálatos helynek érzem, ahonnan meteor szállt fel. A mi első rakétakilövő állomásaink egyike ez, mert Madách neve körbejárva a világot, mint új égitest ragyog az embereknek. Ezért jöttünk el ide mi, akik az ő szavaival tudatunkban nőttünk fel, s jöttek el a különféle népek fordítói, akik művét más nemzetek millióinak szívéhez vitték közel, hogy azok is megfürödhessenek fényében.”*

Az ünnepélyes testületi ülést követően a vendégsereg a volt kúriában kialakított múzeumhoz vonult, ahol Komlós Aladár, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke avatta fel Vigh Tamás szobrászművész alkotását, az erre az alkalomra, ide készített Madách-szobrot, amelyet koszorúk sokasága lepett el. A Madách-élmúzeumot, s benne a két helyiségnyi állandó kiállítást Mihályfi Ernő adta át rendeltetésének. Az emléktábla felirata a következő: *„Ebben a házban élt 1845-től 1853-ig Madách Imre, Az ember tragédiája halhatatlan költője. Az emléktáblát a költő halálának 100. évfordulóján állította a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága. 1964”* A múzeum helybéli gondozója a család egyenes ági leszármazottja, idős Madách Alice lett. E nap estéjén a csesztvei művelődési otthonban a balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpad adott centenáriumi műsort. Másnap,

azaz október 4-én, vasárnap ugyancsak Csesztvén rendezték meg az irodalmi színpadok megyei bemutatóját. Ekkor és ott osztották ki a Madách-pályázatban részt vett középiskolások díjait is.

A központi rendezvénysorozat e napon délelőtt Salgótarjánban a megyei tanács nagytermében úgymond díszüléssel folytatódott a Magyar Írók Szövetsége, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat irodalmi és nyelvi választmánya és a vendéglátók szervezésében. Itt Waldapfel József akadémikus, Madách-kutató tartott előadást. (A Magyar Tudományos Akadémián egyébiránt október 2-án tartottak emlékülést, ahol Sötér István levelező tag „Madách és a koreszmék” címmel értekezett a költőről.) A Nemzeti Színház – a Blaha Lujza téri épület robbantása miatt – átmeneti otthonában, a Nagymező utcában új szereposztásban – Sinkovits Imrével, Váradi Hédivel és Kálmán Györggyel – Major Tamás rendezésében mutatta be „Az ember tragédiáját”-t. *„Madách Imre halálának 100. évfordulóján nemcsak azért játsszuk el Az ember tragédiáját, mert jubileumot ünnepelünk. Semmi sem veszélyesebb egy nagy jelentőségű irodalmi műre, mint az akadémikus ünneplés, vagy meghatott zászlóhajtás a nagy nemzeti érték előtt. Az ilyen évforduló egyben próbatétel is. Kibírta-e a remekmű a hosszú évtizedek őrlő hatását, élő tudott-e maradni, nem borítja-e el a tisztelet, nem ásta-e el értékeit az évszázad pora? ... A mi korunk eszközeivel akarjuk megnézni, mit mondott Madách a saját kortársainak, és mit tud mondani nekünk”* – nyilatkozta a rendező a jubileumi műsorfüzetben. A valóban modern eszköztárral, szokatlan, csak jelzett díszletekkel „operáló” előadásról – amelyre Nógrádból különvonatok is mentek – a megyei lap október 11-én egész oldalas cikkben számolt be, megfogalmazva a szerző, Barna Tibor kételyeit is. Az úgynevezett „börzsház” Tragédia Peter Brook és a Royal Shakespeare Company vendégjátékának hatására, jelesen a „Lear király” mintájára lett ilyen. Waldapfel József salgótarjáni beszédében annak igazolására törekedett, hogy miért alkalmas a Tragédia arra, hogy a „Béke Világ tanács képviselte kapcsolatok szála legyen Shakespeare, Galilei és mások társaságában ... Világirodalmi rangban mindmáig csak Petőfivel, – akinél három héttel volt fiatalabb – mérhető együtt az egész magyar irodalomban” – mondta Waldapfel József és a

továbbiakban a Tragédiát elemezte, különös tekintettel a falanszter-szinre. (Lásd: „Nógrád”, 1964. október 6.)

A külföldi vendégek sorából szót kért Karel Krejčí cseh professzor, Richard Roger francia író, Toivo Lyy finn költő, Ladislav Hradský szlovák költő. Valamennyien mint Madách-fordítók mondták el gondolataikat. Ezt követően Hankó János, a Nógrád Megyei Tanács akkori elnöke ismertette a tanács határozatát, amelyet a centenáriumi emlékbizottság javaslatára hoztak. Eszerint a megye az évforduló alkalmából Madách-emlékplakettet létesített, amelyet minden évben a megye kulturális, művészeti életében legeredményesebben tevékenykedő személyiségeknek ítélnék oda. A plaketteket ifj. Szabó István szobrászművész, az oklevélhez a Madách-portrét Czinke Ferenc grafikusművész készítette. Első ízben huszan részesültek e kitüntetésben. (Nevük felsorolása e kötet végén a Madách-díjasok listáján olvasható.) A Madách-díjakat az alapító szervezet képviselőjében Hankó János megyei tanácselnök adta át. (A későbbiekben is ez volt a gyakorlat: a rendszerváltásig a tanács, azt követően pedig a megyei közgyűlés tisztviselői – általában elnökei, ritkábban elnökhelyettesei – nyújtották át a díjakat az arra érdemesnek talált személyeknek eleinte csak kézfogással, egy idő után azonban már ünnepi gondolatok kíséretében.)

Október 4-én délután Balassagyarmaton a Palóc Múzeumban ünnepélyesen megnyitották a Madách-emlékkiállítást, megkoszorúzták a költő emléktábláját és szobrát. Utóbbi helyszínen Versényi György gimnáziumi tanár beszélt Madách és a város kapcsolatáról, Madách emberi és írói értékeiről.

A szlovákiai rendezvénysorozat október 3-án Losoncon kezdődött ünnepélyes akadémiai üléssel és kulturális programmal. Október 4-én Madách szülőfalujában Alsósztregován folytatódtak a megemlékezések. A Madách-kastélyt erre az alkalomra állították helyre, amelyben irodalmi múzeumot nyitottak. Az ünnepségen felszólalók között volt Darvas József, a Magyar Írószövetség elnöke is, aki szép gesztusként értékelte a múzeumi helyiség kialakítását és – mint a „Nógrád” 1964. október 6-i számában közzé tette – kijelentette: *„A mi közös kívánságunk, hogy amilyen közel van hozzánk Madách életműve, olyan közel*

legyenek és tovább erősödjének a szlovák és magyar nép kapcsolatai.” Az alsósztregovai ünnepségen részt vett Madách Imre dédunokája, dr. Alice Ficzeková is, aki akkor Besztercebányán élt.

A centenáriumi rendezvények között említést érdemel a MÁV Szimfonikus Zenekar október 12-ei ünnepi hangversenye Salgótarjánban, a régi városi művelődési otthonban, ahol fellépett Básti Lajos és Zolnay Zsuzsa színművész is a Kepler-jelenettel, vagy az október 18-ai Madách-est, amelyet szintén ott tartottak a városi tanács művelődési ügyi osztálya rendezésében a Budapesti Irodalmi Színpad művészeinek közreműködésével. A Gyárfás Miklós által összeállított műsorban – mások mellett – Bara Margit, Bárdy György, Bessenyei Ferenc, Bodor Tibor, Jancsó Adrienn, Péva Ibolya, Tordy Géza adott elő részleteket Madách drámáiból, a Tragédiából, „Civilizátor”-ból és a „Mózes”-ből, valamint a költő leveleiből Kamarás Gyula rendezésében. *„A díszleteket, a kor hangulatát egy-egy apró, a jelenetekhez szükséges kellék pótolta: lúdtoll, gyertyatartó, száz esztendővel ezelőtti karosszék. A művészek korszerű jelmez, kosztüm helyett sötét tónusú, többnyire fekete alkalmi ruhában léptek dobogóra, ezzel is hangsúlyozva az emlékest ünnepi jellegét”* – írta a megyei lap október 21-én. A Salgótarjánban, az Acélgári Művelődési Házban megrendezett észak-magyarországi színjátszó együttesek ’64 őszi fesztiváljának nyitányán a vendéglátó Petőfi színjátszók Madách „Civilizátor”-a mellett színre vittek három – az egyiptomi, a konstantinápolyi és a prágai – szint a Tragédiából is. A Vertich József rendezte előadásban szerepelt – mások mellett – Csics György, Kerner Edit, Somosköy István, Szókács László és az akkor alig tizenöt esztendőes Heiser Kálmán is, aki-ből aztán a későbbiekben Hollai Kálmán néven vált országosan ismert színész.

Október 22-én Balassagyarmaton a helyi városi tanács ünnepi ülésen emlékezett meg Madách életútjáról, művészetéről. Az épület dísztermében leleplezték a költő portréját. A város irodalmi színpada az ősz során a járás községeit látogatta a Csesztvén bemutatott Madách-műsorral.

Október elején emlékestet tartottak a csécsei művelődési otthonban is (Csécse Fráter Erzsébet születésének és Madách Imrével való 1845-

ős házasságkötésének színhelye), majd a hónap folyamán a Balassi Bálint Megyei Könyvtár rendezésében számos közszéiben könyvismertetésekkel egybekötött könyvkiállításokat rendeztek Madách műveiből, a TIT előadássorozatot tartott ugyancsak a kis települések bevonásával is. Az 1964. évi múzeumi hónap keretében a balassagyarmati Palóc Múzeum szervezésében sok helyütt – Berceltől Zagyvarónáig – bemutatták a „Madách élete” című vándorkiállítást.

A centenáriumi ünnepségekre jelent meg a „Palócföld” 1964-es száma (akkor még évente egyszer látott napvilágot a folyóirat), címlapján Vigh Tamás csesztvei Madách-szobrával és egy, a költőre emlékező fejezettel. A tisztelgő írások között kapott helyet Jobbágy Károly „Madách” című verse is, amelyet abban az esztendőben, április 18-án a salgótarjáni Karancs Szállóban vetett papírra, s amely újszerűségével igencsak a meglepetés erejével hatott. *„Göthös, tyúkmellű tekintetes úr, / szegény ... / – mondták – / köhögés fojtogatja ... / De csak ez volt, a sárba-, porba fulladt, / szívszakasztó, dombokkal teli Nógrád. / Papírra dőlt / – maga sem tudta, mit tesz, – leírt mindent mit éltünk, s újraéltünk, / egy szállni vágyó nemzet vízióját”* – fogalmazott Jobbágy.

A Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága a „Múzeumi Füzetek” című sorozatban adta ki Csukly László „Madách Imre élete és munkássága”, Krizsán László „Dokumentumok Madách Imre életéhez” (amelyben a szerző szinte elsőként irányította a figyelmet Madáchnak a forradalomban tanúsított ténykedésére) és Miklós Róbert „Madách Imre csesztvei évei” című ismeretterjesztő jellegű feldolgozásokat.

A megye képzőművészei – mások mellett Czinke Ferenc, Farkas András és id. Szabó István – is jeles alkotásokkal járultak hozzá a Madách-jubileum méltó megünnepléséhez.

A fentiekben érzékeltetett gazdag programú, nagy sikerű centenáriumi ünnepségsorozat hangulata járta át az 1965. októberi megyei megemlékezést is, amelyet Salgótarjában a Karancs Szálló mozaiktermében rendeztek. A Makrisz Zizi alkotásával fémjelzett helyiség – mint a művészek és művészetpártolók klubja – volt ugyanis a helyszíne néhány éven át a Madách-émlékérmek átadásának. Az ott kialakult ceremónia szabályai szerint a díjazottaknak néhány gondolatot kellett

mondaniuk Madáchról, a Madáchhoz fűződő viszonyukról és önmagukról, munkásságukról. Mint a „Nógrád” október 17-i száma rögzítette, id. Szabó István, az akkor már Benczúrfalván élt Kossuth-díjas szobrászművész keresetlen szavaival az általa megmintázott Madách-portré születésének körülményeiről vallott. Minden mondatából a költő iránti határtalan nagyrabecsülés csendült ki. A szécsényi származású Vihar Béla költészetének forrásaként emlegette gyermekkori élményeit s kifejtette: nagy megtiszteltetés számára a szülőföld elismerése. Az akkor nemrégien megjelent könyve („A négy felelet”) nyitóverse („A kút fia”) elmondásával távoli emlékeket idézett fel: *„Vizet húztam? Benne az ég fénjét, / tükrén az ég ezernyi csillagát.”* A köszönet megilletődött szava szólt Miklós Róbert irodalomtörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársa szájából is, aki a fentiekben már jelzett dolgozatával és a csesztvei Madách-múzeum kialakításában való részvételével szerzett hervadhatatlan érdemeket. Utóbbi ténykedésével összefüggésben beszélt az intézmény anyagának bővítési lehetőségeiről is. Feledy Gyula grafikusművész személyében a Magyar Képzőművészek Szövetsége Észak-magyarországi Szervezetének Miskolcon élő tagja kapta a Madách-díjat az I. észak-magyarországi területi kiállításon az év tavaszán Salgótarjában is bemutatott Tragédia-illusztrációiért. Természetes, hogy az emlékesten felidézte e műveinek geneziséjét is. A negyedik kitüntetett, Paróczai Gergely salgótarjáni költő betegsége miatt nem lehetett jelen a díjkiosztó ünnepségen.

1966 őszén Salgótarjában kapott Madách-díjat Polgár István, balassagyarmati születésű költő: – *„Számomra megtisztelő, hogy számítnak rám az itt élők, a szellem emberei, a költészet kedvelői. Szerény eredményeimmel úgy érzem Nógrádot is szolgálom, azok eléréséhez Nógrád is segít”* – mondta. Ugyanekkor lett Madách-díjas Lakos György író, a megyei lap rovatvezetője. *„A kitüntetést az elismerésen túl, ami jól esett, figyelemztetésnek is veszem, s eszerint lenne jó élnem, dolgoznom. Az újságírást, természetesen ezután is hivatásomnak érzem, amely nélkül talán mint író is nehezen boldogulnék”* – nyilatkozta. Keresztury Dezső költő, irodalomtörténész azért is kapta a díjat,

mert a veszprémi színház számára átdolgozta Madách „Mózes” című drámáját. A „Nógrád” október 9-i számából tudhatni, hogy Keresztury Dezső külföldi útja miatt nem vett részt az ünnepségen. A megye küldöttsége az európai költők budapesti találkozója alkalmával adta át az emlékérmét L. N. Martinov orosz költőnek, aki viszonzásul a Tragédia orosz fordításának kéziratát ajándékozta a megyének – adta hírül a „Palócföld” 1966/2-es száma, míg az 1-es számában Lakos György értekezett Madáchról a „»Mózes« feltámadása” címmel.

1967 októberében ugyancsak a salgótarjáni művészklubban tartott megyei megemlékezés keretében négyen kaptak Madách-plakettet. Radó György irodalomtörténész a következőket mondta: *„Itt Nógrádban érzem igazán a közösséget az élő, a világhódító, az új kiadásokat, új színházi bemutatókat megérő nagy magyar költővel ... Minden erőmmel, eszközeimmel azon leszek, hogy küzdjek Madách igazáért. Másik tervem, hogy összeállítsam Madách életének krónikáját dátumszerűen.”* Részlet a szintén kitüntetett Mánczos József üvegtervező iparművész vallomásából: *„Immár harminchét éve a Salgótarjáni Öblös-üveggyárban dolgozom, üvegjeimet ismerik az egész világon, de ezekről nem tudok beszélni ... A siker elsősorban a gyáré, a kollektíváé és mindenekelőtt az üvegé.”* Kass János grafikusművész, aki a Tragédia-illusztrációért kapta a díjat, a következő szavakkal mondott köszönetet: *„Amikor ma reggel Salgótarjánba jöttem, szinte elbűvölt az a nemes építészeti környezet, amely fogadott. Az emberek erejét sugározza a vasbeton-üveg virágzás, amely erőt ad a Madách-illusztrátornak is, aki ezt követően álmaiban ezt a »színt« is látja.* Molnár Pál, – aki történelmi tevékenységéért részesült ezen elismerésben – többek között az alábbiakat mondta: *„A tudomány is mint a művészet, a megismerés egyik fajtája. Készül a megyetörténet, amelynek munkálataiban részt veszek, izgat az acélgyár története is. Érthetően érdekel a gyár világa, történelme, apám maga is acélgyári munkás”.* („Nógrád”, 1967. október 8.)

1968. október 7-e sajátos dátum a megyei Madách-ünnepségek krónikájában. A helyi városi tanács kérésére ekkor adták át első ízben Ba-

lassagyarmaton az emlékérmeket. Németh Antal volt színházigazgató, rendező és Sinkovits Imre színművész Madách drámáinak színre viteleiben nyújtott kiemelkedő teljesítményéért, Szabó Károly balassagyarmati és Kojnok Nándor salgótarjáni tanár pedig irodalomtörténeti kutatásai elismeréseként nyert jogot a kitüntetésre.

Ebben az évben, tehát 1968-ban a „Palócföld” című folyóirat 1. száma „Az élő Madách” címmel témánk szempontjából jelentős összeállítást tett közzé. Radó György főként 1964 utáni Madách-élményeit idézte, Kerényi Ferenc Kozocsa Sándor bibliográfust, Szabó Józsefet, a balassagyarmati Madách-gyűjtemény gazdáját, Spáczai Hedvig levéltárost és R. Várkonyi Ágnes történészt kérdezte Madách-kutatásairól, Németh Antal „Szabó Lőrinc és Az ember tragédiája” címmel értekezett, Szabó Károly „Két ember tragédiája”, Szabó József pedig „Arany javításai Az ember tragédiáján” címmel írt dolgozatot. Megjelent egy recenzió Kántor Lajos „Százéves harc Az embert tragédiájáért” című könyvéről is. Szintén 1968-ban, a 4. számban jelent meg a „Palócföld”-ben Kerényi Ferenc „A Madách-család leveleiből” című tanulmánya, amelyben a következőket írta: *„Örömmel rögzíthetjük a tényt: immár a világirodalmi érdeklődés mellett formálódik, módosul Madách Imréről alkotott képünk. A Palócföld már eddig is tetemes részt vállalt e folyamat lehetőségeinek szervezésében és biztosításában. A magam részéről ezúttal a közelmúltban fellelt családi levelek közrebocsátásával szeretném támogatni a szűkebb pátria folyóiratának munkáját. Az értékes dokumentumok a költő sógorának leszármazottainál, Balogh Károlyné és Balogh Anna őrizetében várták felfedezésüket Budapesten.”*

A következő évben, 1969-ben ismét a megyeszékhelyi szálloda mozaikterme adott otthont a díjkiosztásnak. Ekkor kapott Madách-plakettet Kerényi Ferenc tanár, irodalomtörténész is, aki mindmáig a legfiatalabbként részesült az elismerésben. *„...az is izgat, milyen változásokon ment át Madách Nógrád megyébe való visszatérésekor, amely időszak felveti a »remeteség« lehetőségét. Szerintem azonban – s ezt a tények bizonyítják – Madách nem ezt a lehetőséget választja, hanem vállalja a vármegyei harcot egészen addig, amíg gégebántalmai végképp*

lehetetlenné teszik ezt számára. Nem vonul vissza, kiáll a megyegyűléseken, harcol az emberi jogokért” – mondta Kerényi Ferenc, a köszönetnyilvánítás során is Madách életét elemezve. („Nógrád” 1969. október 15.) Ebben az évben kapott Madách-díjat Nádházi Lajos politikus, Szabó Béla történész, Varga Imre szobrászművész és Vámos László rendező is.

Az 1969-es évfolyamú „Palócföld” 3. és 4. számában is jelentős tartalmú publikációt tett közzé a fentebb már emlegetett balassagyarmati Szabó József tollából: „A szerkesztő kérésére ismertetem mintegy 700 darabra tehető Madách-gyűjteményemet. Teljes és módszeres bibliográfiai bemutatásra nem vállalkozhatom... A gyűjtemény hosszú esztendőök felkutató munkájának eredménye. A gyűjtésnek Madách halála 1964-es centenáriumi évfordulója adott újabb lendületet... A gyűjtemény a Madách-kultusz ápolása és terjesztése mellett segíteni szeretne a kutatóknak is...” – írja a szerző a bevezetőben, majd a következő taglalásban mutatja be gyűjteményét: Az ember tragédiája; Magyarázatos kiadások; Madách egyes, külön kiadott művei; Tragédia-fordítások betűrendben; Madách-levelek; Életrajzok, műsorismertetések megjelenési időrendben; Monográfiák; Elemzések, értelmezések; Madách-fejezet irodalomtörténetekben; Gyűjteményes kötetekben megjelent Madách-tanulmányok, vonatkozások; Folyóiratokban, évkönyvekben megjelent Madách-tanulmányok, vonatkozások; Napilapokban és hetilapokban megjelent cikkek, riportok; Madách művei a színpadon; Eddig nem publikált kézirati anyag; Vegyes anyag; Rokonoművek; A gyűjteményhez tartozik még (versek, prospektusok, színlapok, hanglemezek, magnetofonszalagok, kisfilmek, eredeti gyászjelentés Madách Imre haláláról, anyakönyvi kivonatok a Madách család tagjairól, szaklevelezés, Madách-album 350 fényképpel).

A megyei megemlékezés helyszíne nem változott a következő két évben sem. 1970-ben kapott Madách-díjat Kozoca Sándor bibliográfus is, akinek – a „Palócföld”-nek adott nyilatkozata szerint – a költő levelei – különösen édesanyjához írottak – jelentik a legnagyobb élményt. Érdekesebb az a következtetés, amelyre Madách felesége és anyja közti viszony kapcsán jutott: „Nem látom teljesen indokoltnak, hogy Madách

eldobta magától nőjét, Fráter Erzsit, talán meg kellett volna bocsátania neki és akkor az ő élete is boldogabb lett volna. Bár az is lehetséges, hogy akkor nem készül el a világirodalom egyik legnagyobb alkotása, Az ember tragédiája.” Kmetty Kálmán Balassagyarmat tanácselnök-helyettese a város kulturális életének fellendítésében vállalt szerepével lett érdemes a kitüntetésre. „– Az 1964-es Madách-centenáriumi alkalmával – mai szemmel visszatekintve – szerény megbízást kaptam, hogy a balassagyarmati rendezvények előkészítésében vegyem ki részemet. Akkori munkám önkéntelenül is kiszélesedett, részben mert éreztem, hogy erre szükség van, másrészt azért, mert felkerestek egykori csesztvei tanítványaim, az akkori tanácsi vezetők, tanácsot és segítséget kérve. Boldog voltam, hogy visszakerülhettem ismét Csesztvére és segítségükre lehettem abban a munkában, amelyet én már 27 évvel ezelőtt megkezdtem.” Ugyancsak 1970-ben kapott Madách-díjat Lóránt János, akkor Salgótarjánban élt festőművész is. Arra a kérdésre, hogy miként ismeri Madách műveit, a következőképpen válaszolt: „Amit középiskolában tanultam, azt ismerem. Színházban láttam a Tragédiát és a Mózeszt. Van Salgótarjánban viszont egy szobor, Varga Imre szobra, amely nagyon sokat segített nekem, hogy Madáchot mint embert megismerjem.” (Azt, hogy e törekvése sikerült, Lóránt későbbi, Madáchot ábrázoló munkája igazolja: Cs. B.) Mindhárom nyilatkozat a „Palócföld” 1971/1-es számában kapott helyet. A negyedik díjat Szinetár Miklós rendező kapta.

Az 1971-es év három kitüntetettje – egyebek mellett – a következőket mondta: „Azért jöttem ide, mert a nép, amelyik a Palócföldön lakik, ugyanúgy beszél, mint az én földemen lakók, Abaújszínán. A Tragédia állandó olvasmányom volt ... Azt hiszem Ádámot áldva és Luciferrel verve él minden ember.” (Farkas András festőművész) „Még az első világháborúban volt kezemben egy karancsaljai nótákat tartalmazó könyv. Valamelyik katonabajtársam beleírta: »Ezt már tudjuk«. Minden nótáját megtanultuk, énekeltük. Egyébként a Palócföld című folyóiratban jelennek meg publikációim. Most két közleményt adok majd a lapnak a Nógrád megyei népdalokról.” (Paku Imre irodalomtörténész) „A Nógrádhoz fűződő kapcsolataim körülbelül nyolc éve kezdődtek,

akkor alakult a lektorátus is. Szívesen küzdök azért, hogy a megyébe, Salgótarjába újabb és újabb köztéri alkotások kerüljenek. Most megígérem, hogy Vasas Károly Bányász-szobrát Salgótarján kapja meg a közeljövőben.” (Ormos Tibor, a Képző-, és Iparművészeti Lektorátus igazgatója) A nyilatkozatok a „Nógrád” 1971. október 12-i számában láttak napvilágot. A negyedik díjat Pétervári István színházigazgató kapta.

1971-ben a „Palócföld” 4. száma több Madách Imrével összefüggő tanulmányt is közlött: Kerényi Ferenc, „Egy márciusi ifjú Nógrád-ban: Madách Pál”, Belitzky János „Adatok Madách Imre 1849. évi Nógrád megyei közigazgatási tevékenységéhez”, Szabó József „Kepler és Madách”, Miklós Róbert pedig „Az ember tragédiája 1893-as berlini bemutatójáról” címmel értekezett a folyóirat hasábjain.

1972 őszén nem adták ki a Madách-díjakat: tekintettel Madách születése közelgő 150. évfordulójára, olyan döntés született, hogy ezentúl minden év januárjában – a születésnapon – tartják a díjkiosztó ünnepséget.

1973. január 20-án Salgótarjában, a József Attila Művelődési Központban emlékeztek meg Madách Imre születésének százötvenedik évfordulójáról. Kerényi Ferenc irodalomtörténész méltatta Madách életét, munkásságát, helyét a magyar és az egyetemes irodalomtörténetben. A díjátadási ceremóniát Balassagyarmaton, a városi tanács székházának dísztermében tartották. Ezt megelőzően koszorúzási ünnepséget rendeztek a balassagyarmati valamint a csesztvei Madách-szobornál. A balassagyarmati program díszelőadással fejeződött be: Németh G. Béla egyetemi docens megnyitóbeszéde után a veszprémi Petőfi Színház művészei mutatták be a Madách-művekből összeállított emlékműsorukat.

Gyárfás Miklós, az egyik kitüntetett esetében „*a Madách-szerelem diákkorában kezdődött, s tart egyre mélyebb értéssel és szenvedéllyel mind a mai napig. »Madách színháza« című könyvének megírása után újra Madách-témával foglalkozik. Kisregényt ír a költő életének egy szakaszáról. A mű kuriózuma, hogy egy kisfiúnak, a költő gyermeké-*

nek szemszögéből láttatja az apát...” – írta a „Nógrád” 1973. február 11-i száma. „A szülőföld akkor tett hitet – Balogh Sándor – tudományos munkásságának elismerése mellett, amikor megbízta a megyei monográfia főszerkesztésének munkájával.” Ekkor kapott először emléklapokat egy kollektíva: jelesül a fennállásának ötvenedik évfordulóját ünneplő salgótarjáni Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola. Madách-díjas lett továbbá Gálfi Árpád és Kiss Imre salgótarjáni népművelő is.

Tekintve, hogy 1973 volt Madách születésének 150. évfordulója, a „Nógrád” című megyei napilap január 21-i számában megkérdezett néhány korábbi kitüntetettet, hogy mit jelent számára Madách Imre. „...számomra jelkép. Szülőföldem jelképe, amelynek múltja és jelene oly sok gondolkodás- és magatartásformáló tanulsággal int minden napjaimban is, és amely felragyogtatta Madách Imre életének példáját... Csodálom erejét, amellyel mindazt elviselte, ami vele történt, hogy félelmetes magányosságában is képes volt vállalni az emberiség és a nemzet nagy problémáinak végiggondolását és gyémántkeménységű tehetségét bizonyító remekműveket alkotni. Természetesnek, sőt szükségszerűnek tartom, hogy korunk felfedezte Madáchot, mert modern ember, modern gondolkodó volt és marad” – nyilatkozta Kojnok Nándor, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár igazgatója. Barna Tibor, a „Nógrád” olvasószerkesztője, színházi kritikusként nyilvánult meg: „*Madách szeretete számomra egyet jelent a modern színház szeretetével... Madách főműve nemcsak világirodalmi méretű mű, de tulajdonképpen az első modern történelmi színpadi revü, amivel korának színháza egyszerűen nem tudott mit kezdeni... a Tragédia vitathatatlanul és halhatatlanul élő, amihez századunk legjobb drámaíró egyéniségei iskolázni járhatnak. Érttem ebben Brechtet és az őt követő egész világirodalmi drámaíró nemzedéket.*”

A balassagyarmati Palóc Múzeumban április 4-én nyílt meg a felújított Madách-kiállítás, Csesztvén a folyamatosan bővített, majd az újrarendezett tárlatot április 29-én nyitották meg. A balassagyarmati Madách Irodalmi Színpad emlékműsort szerkesztett, amelyet bemutattak a város művelődési intézményeiben, az üzemekben, Csesztvén, a megye és a nagykürtösi járás területén is. Kerényi Ferenc rendhagyó

irodalomórákat tartott a középiskolákban. A Madách Imre Városi Könyvtárban kiállítást rendeztek Hincz Gyula, Kass János és Szász Endre Madách-illusztrációiból.

1973-ban, a 150. születésnap tiszteletére a „Palócföld” több alkalommal is foglalkozott Madách Imrével. A 2. számban Lakos György „Timon, a publicista”, Szabó Béla „Madách, a főbiztos” címmel értekezett, Sulyok László „Találkozásaim Madáchcsal” címmel faggatta Gyárfás Miklós író, Ránki György zeneszerzőt, Sinkovits Imre színművészt és Varga Imre szobrászművészt. Utóbbi Salgótarjánban, a Bolyai Gimnázium előtti dombon felállított szobráról a következőket mondta: *„Megvallom, régebből foglalkoztatott a Madách-téma. A szobrot egy nyilvános pályázatra küldtem be, s elfogadták. Igazán örültem, hogy megcsinálhattam, és még inkább annak, hogy jelenlegi helyén állhat. Nagyon szeretem – árnyékaival együtt is – ezt a várost. Az embernek – a dolgozó és alkotó embernek – itt igazán kötelező tiszta fejűnek lennie, mert nagy sorsfordulóinknak sehol másutt nincsenek ilyen kézzelfogható jelei, s mert Madáchot itt nemcsak történelmi alakként ismerik. Itt él. S – azt hiszen nem mutakozom szerénytelennek, ha azt mondom, hogy – ehhez az élő Madáchhoz, egyik értelmezésében, talán ez a szobor is adalék.”* Sinkovits Imre arra a kérdésre, hogy mi-ben látja ma Madách gondolatainak aktualitását, így válaszolt: *„Növekvő életvéimmel szinkronban egyre érlelődött bennem az a felismerés, hogy a Tragédia minden egyes színe nemcsak az emberiség, a világ fejlődéstörténetének egy-egy illusztrációja. Több annál... Nekünk – a rossz felismerésével – a féltő kiáltást, az erőt, a küzdés célját és értelmét kell észrevennünk és kifejeznünk.”* Ránki György, aki zenét írt a Tragédiához – és éppen tíz évvel később, 1983-ban kapott Madách-díjat – ekképpen válaszolt: *„A zárószavak – »Ember küzdj, és bízva bízzál!« –, ha jól értem különösen időszerű üzenetként szólnak a ma emberéhez. Bizzál az egyéni és társadalmi fejlődésben, az emberségesebb jövőben. S küzdj érte, hogy fennmaradhass; ne add meg magad a Luciferi világrombolás öngyilkosságának! ... megpróbáltam Madách prófétai intelmeinek, látomásainak közvetítője, tolmácsolója, hangerősítője lenni, egy korszerűnek vélt zenés-színvadi újrafogalmazás során. Ez volt vállalkozásom morális indítéka. Csak természetes, hogy megpró-*

báltam összeszedni minden zeneszerzői, dramaturgiai, színházi és filmtapasztalatomat, képzeletemet és gondolataimat, hogy ez a tolmácsolási szolgálat méltóképpen sikerüljön, hogy minél többekre és minél intenzívebben hasson Madách klasszikus, egyben modern, sőt égetően aktuális üzenete a zenés színpadról is.” Kerényi Ferenc „Madách népszerűsége” című írása némi összegzésre is vállalkozott: *„Kilenc év telt el azóta, hogy ... európai közösségben ünnepeltük meg Madách Imre halálának centenáriumát ... Ez a csaknem-évtized a Madách-életmű továbbélésében azonban majdnem többet jelentett, mint korábban egy évszázad. A népszerűség jeleivel és kérdőjeleivel immár nemzetközi méretekben kell szembenéznünk, okukat, magyarázatukat megtalálnunk és feltárnunk, hogy a madáchi gondolatok fénje a jövőben egyre kevésbé szóródjék hiába; jól kell sáfárkodnunk Madách népszerűségével, a szó nemes értelmében.”*

A „Palócföld” ugyanezen számában Kojnok Nándor a „Korunk” Madách-émlékszámát mutatta be. Idézte a nagy hagyományú, tekintélyes kolozsvári lap szerkesztőinek jegyzetét, amely szerint *„Ha a Petőfi-évfordulón elmondhattuk, hogy költőnk emlékének idézése nem kegyelet dolga, hanem a szembenézés alkalmá, figyelmeztetés saját gondjaink újragondolására, még inkább azt kell mondanunk az emberiség egyetemes dilemmáit feszegető Madách Imre ünnepén.”* A „Palócföld” e számának címlapjára Lóránt János Madách-festménye, a hátsó borítóra a költő Veres Pálnéhoz írott képrejtvény-levelének negatívja került. Az 1973/4-es számban Szabó József „Ki írta a Tragédia utolsó sorait?” címmel a zárómondat problematikáját elemezte. Az 5. számban Kojnok Nándor „A hiteles Tragédia” címmel a Szabó József gondozta új kiadást méltatta, B. Kiss Éva pedig „Képzőművészeti művek Madách Imre emlékére” címmel írt cikket a jubileumi salgótarjáni kiállításról, a 6. számban Schneider Miklós a Nógrád Megyei Múzeumi Közlemények Madách (és Mikszáth) emlékének szentelt tanulmányköteteit mutatta be.

A Madách-díj alapításának tizedik évében, 1974 januárjában Salgótarjánban, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat székházában Marton Endre, a Nemzeti Színház igazgató-főrendezője, Réti Zoltán festőmű-

vész, a balassagyarmati Rózsavölgyi Márk Zeneiskola igazgatója és Csongrády Béla tanár, művelődéspolitikus vehette át az emléklapokat. Marton Endre a „Mózes” című Madách-dráma színreviteléért részesült ezen elismerésben: *„Négyszer ért öröm a Mózessel kapcsolatban: először amikor bemutattuk és olyan sikere volt, hogy hatására sokan rehabilitálták az eddigi »egyműves« Madách-képüket. Majd amikor – második alkalommal – megkaptam érte a Kossuth-díjat. Harmadszor tavaly nyáron, amikor eljátszottuk a Szegedi Szabadtéri Játékokon, és 22 ezer ember tapsolhatott Madách művének; és negyedszer most, amikor átvehetem ezt a kitüntetést. Hiszem, a megtiszteltetés nem csak engem ért, hanem a Nemzeti Színház egész, Madách-hívő társulatát”* – nyilatkozta a „Palócföld” 1974/2-es számában. Ugyanott Réti Zoltán az alkotói hitvallását firtató kérdésre a következőket mondta: *„Ezzel úgy vagyok, hogy jobban szeretem, ha képeim beszélnek. Mert bármilyen szépeket is mondok a világról, mely minket körülvesz, bármennyire irtózom is a veszélytől, amely feketévé változtatja a tiszta forrást, és élvezhetetlenné a friss levegőt, a szavak nem érnek semmit, ha a néző képeimből mindezt ki nem olvassa. A természet szépségét, az ember és a táj egymásra utalt, egymásra ható harmóniáját kívánom megjeleníteni. Itt, Nógrádban... Mert hiába mondják, hogy a dombok itt is olyanok, mint – mondjuk – München környékén; nem: olyanok, és mégis egészen mások. Egyébként honvágyas típus vagyok. A háború alatt és után sokat hányódtam, s életem folyamán mehettem volna – hívtak – sokfelé, de nem mentem. Itt születtem Nagyoroszipán, Nógrád megyében. Nem tudnék máshol élni...”* Ebben az évben, tehát 1974-ben adták ki először az úgynevezett Madách-ösztöndíjat. Csukly László irodalomtörténész, a mátraverebélyi általános iskola tanára Mátraverebély és Szentkút történetének megírására vállalkozott, Hibó Tamás grafikusművész pedig a városról szóló grafikai sorozatának tervével szolgált rá az erkölcsi és anyagi támogatásra.

Ezen esztendő figyelemre méltó publikációja kötődik Leblanc Zsoltné nevéhez, aki a „Madách-életrajzi adalékok a Harsányi-hagyaték alapján” címmel a „Palócföld” 1974/4-es számában tette közzé tanulmányát. Ennek bevezetőjében megemlíti, hogy 1923, a költő születésének centenáriuma, a Madách-kultusz kibontakozásának első jelen-

tős alkalmá milyen ösztönzést adott a kutatómunkának, a Madáchcsal kapcsolatos művek megjelentetésének. *„A leghitelesebb adalékokon alapuló életrajz, életműelemzés Balogh Károlynak, Madách Imre unokaöccsének két műve: »Madách Imre otthona« és »Madách az ember és a költő«. Balogh Károly művével majdnem egy időben jelent meg (Budapesten, 1932-ben) a költő életútjának merőben más hangvételű feldolgozása Harsányi Zsolt tollából: »Ember küzdj...« címmel, három kötetben. 1964-ben a Nógrád Megyei Levéltár elődje, a Pest megyei, többek között megszerezte a Harsányi-hagyaték egy részét is. Így kerültek a Nógrád Megyei Levéltár tulajdonaként Salgótarjánba azok a levelek, röpke tudósítások, amelyeket Harsányi Zsoltnak írtak a Madách életregényhez adatokat kérő – a Pesti Hírlap 1932. április 17-ei számának mellékletében közzétett – felhívására.”*

1975 januárjában is a TIT salgótarjáni székháza volt a Madách-ünnepség színhelye. Ekkor és ott kapott emléklapok Csongrádi Mária rendező, a Balassagyarmati Madách Irmre Irodalmi Színpad, valamint a pásztói születésű Csohány Kálmán, a magyar grafika egyik megújítója, sajátos hangú mestere, akinek a művészetére a szülőföld meghatározó módon nyomta rá a bélyegét. *„Évekkel ezelőtt a Dürer-teremben állítottam ki. Nemsokára felhívott Pekáry István és azt kérdezte: Hová való vagy te öcsém, mondd csak! Nem nógrádi? De igen, vallottam be büszkén. Pista bácsi megérezte rajzaimon, pedig semmiféle szövegutalás nem volt rá, hogy honnan származom. Ez minden művész számára nagy dolog”* – nyilatkozta a díj átvételekor „kötelező” önvallomásában a „Nógrád” 1975. január 26-i számában. Ezen az ünnepségen már ott voltak a hallgatóság soraiban a korábbi Madách-díjasok is. Meghívásuk a későbbiekben hagyománnyá vált.

Az **1976-os** év Madách-díjasai szintén Salgótarjánban, a TIT-ben vették át elismerésüket. Köztük volt Boros Sándor és Vonsik Gyula Nógrádból elszármazott művelődéspolitikus, továbbá Román András, az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség műszaki tanácsadója, aki – Mende Ferencsel együtt – Hollókő rekonstrukciós tervéért, a népi építészeti értékek megmentéséért részesült az elismerésben: *„A törté-*

nelmi, népi művészeti alkotások a magyar népnek, népművészetnek pótolhatatlan kincsei. Régi korok embereiről, szokásairól vallanak. Ezek megismerése, tapasztalatainak beágyazása a ma emberének tudatába, gondolkodásába, magatartásába nem lehet érdektelen. Esztétikai élményt ad, tanulságul szolgál” – mondta az ünnepségen, s idézte a „Nógrád” 1976. január 18-i számában. Azt, hogy méltó kezekbe került a díj, az is mutatja, hogy Hollókő egy bő évtized múlva, 1987-ben a világörökség része lett.

Miközben évről-évre megtartották a megyei ünnepségeket, rendre átadták a Madách-díjakat, Czinke Ferenc, aki az elsők között – 1964-ben – részesült ebben az elismerésben, egy interjújában a „Palócföld” 1976/1-es számában komoly kritikát és érdemi – a későbbiek szempontjából figyelemre méltó – javaslatokat is megfogalmazott az ügygel kapcsolatban: „Nem mint művészt, hanem mint közéleti embert szorongat a kérdés: miért szűnt meg a pezsgés a Madách-emlékérem körül? Mintha a Madách-kultusz ápolása túlságosan is hivatalos ténykedéssé vált volna. Amikor először adták át ezeket az emlékérmeket, pezsgés volt: Csesztvén szobrot avattak, a Magyar Tudományos Akadémia Madách-emlékülést tartott, nekünk itt Salgótarjánban még arra is gondunk volt, hogy Martinovnak felvigyük az emlékérmét Budapestre, ahol kórházban feküdt. Később aztán voltak, akik nem tudtak eljönni Salgótarjánba átvenni az érmet, mi ezt tudomásul vettük, nagyon is napirendre tértünk fölötte ... Sajnos elaludt az öntevékeny mozgás, amely – szerintem – fontosabb a hivatalos ténykedésnél. Úgy érzem elapadosodott az egész. Összejön néhány ember itt, Salgótarjánban az átadó ünnepségre, de nem találtuk meg a módját annak, hogy a Madách-kultuszt hogyan tartsuk az emlékérmek kapcsán is elevenen. Arra gondolok, miért ne lehetne Csesztvén átadni ezt az érmet? Ott ebből az alkalomból emlékülést is tarthatnának, amelyen összegeznék az eltelt időszak Madách-kutatásainak eredményeit. Kegyelettel adóznának legalább ezen az egy napon nemcsak a kitüntetettek! A másik dolog, ami még foglalkoztat, miért a hivatal tesz javaslatot a végrehajtó bizottságnak a leendő emlékérmesek kiválasztására. Nem vitatom a hivatal hozzáértését, de Madách-emlékbizottságot kellene felállítani, amelynek tagjai azok a szakemberek lennének innen is és szerte az or-

szágból, akik valóban mindenről tudnak, ami a Madách-hagyomány ápolásában és kutatásában történik az országban, Európában. Nem lenne-e érdemes megnézni, hogy az alapítólevél ma is mindenben időszerű-e? A bizottságnak lehetne továbbá a feladata javaslati joggal befolyásolni, irányítani a csesztvei múzeum mindenkori fejlesztését, anyagának gazdagítását, propagálását stb. Mindez talán eredményt hozna ... tudatosítani kellene, miért szükséges megnézni Csesztvét. Ne vessük el gondját Csesztvének. Sok érték kicsúszik a kezünk közül: a Madách-gyűjtemény (Szabó József gyűjteménye: Cs. B.) Győrbe került, a Benczúr-hagyaték Nyíregyházára. A Madáchcsal kapcsolatos képzőművészeti anyagot is össze lehetne gyűjteni.”

Ugyancsak 1976-ban kelt – s a „Palócföld” 2-es számában látott napvilágot – az az interjúfüzér, amelynek szerzője, Pál József az utóbbi három év Madách-ösztöndíjasai közül szólaltatott meg három alkotót, jelesen képzőművészt. Hibó Tamás ugyancsak kritikusan, ha úgy tetszik „ünneprontóan” nyilatkozott a pályadíjról: „Feltétlenül lelkesítőnek és megtisztelőnek éreztem, amikor megkaptam az ösztöndíjat. Azt hittem, hogy az irántam való különleges figyelem jele. Annak véltem. A későbbiek folyamán ez a hiedelem megváltozott, és cseppent egy kis ürm is az örömbé ... Idők múltával felkért a megyei művelődési osztály, hogy számoljak be az ösztöndíj időszaka alatt végzett munkámról. Természetesen kiállítással. Arra gondoltam – naivan! –, hogy végre csinálhatok egy kiállítást a megyei művelődési központban. Zártkörű kis kamaratárlat lett belőle, amiről a hivatalos szerveken kívül senki sem tudott. Bántott a dolog, mert kimindenkinek nem rendeztek már tárlatot az üvegcsarnokban. Nálam méltatlanabbnak is. Nem a díj lebecsülése is ez? A Madách névvel fémjelzett alkotói díj nagyobb pénzt, rangosabb kiállítást érdemelt volna. A méltó keretek hiánya szerintem helyi művelődéspolitikai hibára utal, vagy téves koncepciót sejtet.” Árnyalta ezt a képet a másik két nyilatkozat. Szujó Zoltánnak nagyon sokat adott erkölcsiékben ez az ösztöndíj: „Látom, hogy figyelnek a munkámra, és ez serkent. Tudom, hogy igény van arra, amit csinálok.” Szintén az inspiratív szerepet emlegette Földi Péter: „A Madách-ösztöndíj munkát adott. És olyan lépcsőfokra kényszerít rálépni, amelyre eddig nem merészeltem, s amit talán ki is kerültem

*volna. Az ösztöndíj teremtette meg a külső kényszert ... Ez a lépcsőfok az emberi fej ábrázolása, a portré. Az élet nyomai az emberi arcon. Bennem mindenképpen van társadalmi felelősségérzet – a legelvon-
tabb képeimben is. S ez fontos, mert akármennyire is változik a világ, mindenképpen emberközpontú marad.”*

1977 januárjában ismét új helyszínt kapott a megyei Madách-ünnep-ség. A balassagyarmati Palóc Múzeum klubhelyiségében adták át az emléklapetteket és az alkotói díjakat. Ekkor részesült Madách-díjban Schneider Miklós, a megyei levéltár igazgatója, a Szolnoki Szigligeti Színház társulata és Végh Miklós, a „Palócföld” főszerkesztője. Ugyan-csak itt nyitották meg Farkas András helyi festőművész kiállítását a Tra-gédiához készített illusztrációkból. Ebben az évben kapta meg kezelésre a Madách Imre nevét viselő városi könyvtár a Rákóczi fejedelem útján felújított kismemesi kúriát azzal a céllal, hogy ez az épület legyen a helyi vonatkozású irodalom, helytörténeti kutatómunka tárháza.

Egy év múlva, **1978-ban** újra Salgótarjánban, a TIT székházában ren-dezték a megemlékezést, amely ezúttal egy ülésszakkal kezdődött. Ke-rényi Ferenc „Család, gazdaság, eszmekör – Újabb adatok és össze-függések Madách életútjához”, Szabó Béla történész, muzeológus pe-dig „Madách közéleti tevékenysége Nógrád megyében” címmel tartott előadást. Érdekesség, hogy ekkor is nyílt egy kiállítás: Kass János ugyancsak „Az ember tragédiája” ihlette rajzaiból. Madách-díjat ka-pott Gúthy Éva megyeszékhelyi énektanár, előadóművész, a Salgótar-jáni Bányász Férfikar és Somogyi József szobrászművész, aki – töb-bek között – a következőket fejtette ki vallomásában a „Nógrád” 1978. január 29-i számában: „Sok nógrádi emlékem van. Például szívesen gondolok arra a pásztorra, aki mondta nekem, pásztorbotjával akarja eltemettetni magát. Nem tudom él-e még? Szeretem Salgótarját. Örü-lök, hogy a főtéren áll a szobrom ... szeretem a város szellemét, megú-julni tudását, amelyhez bátorság kell.

Bár valamennyi Madách témájú könyvet, kiadványt e helyütt nem lehetséges nyomon követni, néhány jelesebb kötetről azonban szólni kell, különösen ha visszhangot is kapott a megyében. Ilyen volt Mezei

József 1977-ben napvilágot látott „Madách” című könyve, amelyet Kerényi Ferenc – többek között – a következő sorokkal recenzált a „Palócföld” 1978/1-es számában: „Végre! Nehéz másként üdvözölni és méltatni azt a roppant vállalkozást, amelynek írott összegzése négy és fél-száz oldalon nemrég jelent meg Mezei József tollából. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető tanárának műhelyében – ahol az 1973-as tudományos ülészak anyaga is megjelent jegyzet formá-ban – ismét szintézis készült el. Ezúttal Madáchról, akinek munkássá-gáról a ’64 óta fellendült kutatások folyamatosan hozzák az ered-ményt.”

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete évekkel korábban, Madách születésének 150. évfordulója alkalmából határozta el egy többszerzős tanulmánykötet megjelentetését, amely végül is, 1978-ban látott napvilágot „Madách-tanulmányok” címmel Horváth Károly szerkesztésében. A benne foglalt dolgozatok nagyob-bik része éppen az évfordulóra készült és el is hangzott az akkori tudo-mányos ülésszakokon. A kötet huszonegy szerző tanulmányát foglalja magában. Legtöbben ezúttal is „Az ember tragédiája” különböző szem-pontú értelmezésére vállalkoztak. „A Tragédia előzményei és Madách többi alkotása” című fejezetben kapott helyet Kiss Aurél nógrádi szer-ző „A lírikus Madách” című írása. Ugyancsak Nógrádot képviselte a szerzők sorában Szabó Béla, aki e helyütt is „Madách politikai tevé-kenysége Nógrád megyében” címmel értekezett. „A kötet nyújtotta le-hetőséget arra is felhasználtuk, hogy Madáchnak egy mindmáig kia-datlan művét, a »Csak végnapjai« című drámának első, 1843-ból való változatát megjelentessük kritikai kiadásaink elveinek megfelelően, ez-zel is elősegítve, hogy a Madách-ouvre a kutatás számára teljesen hoz-záférhetővé legyen” – írta a kötet előszavában Horváth Károly szer-kesztő, mintegy sugallva a teljes Madách-monográfia megjelentetése, összes műveinek kritikai kiadása iránti jogos igényt is.

1979-ben szintén a megyeszékhelyi TIT-székház adott otthont a Ma-dách-ünnepségnek. Madách-emléklapettet kapott Bandúr Károly tör-ténész, Fábián Zoltán író és Iványi Ödön festőművész. Érdekességgént említendő, hogy a ’74-ben alapított Madách-ösztöndíjat ebben az év-

ben nem adták ki, pályáztató változtatták, amelynek első eredményhirdetését 1980 januárjára prognosztizálták.

A könyv, a színház és a televízió után 1979-ben lehetőség nyílt az érdeklődők számára lemezzel is meghallgatni Madách remekművét. A Tragédia e módon való megjelentetését joggal üdvözölte a „Palócföld” is azon év 5-ös számában Csukly László írásában: *„A Magyar Hangfolyóirat Vállalat tiszteletre méltó vállalkozásaként öt nagylemezen, a magyar színjátszás színe-javának (Lukács Sándor – Ádám, Molnár Piroska – Éva, Haumann Péter – Lucifer, Bessenyei Ferenc – az Úr, Kállai Ferenc – Péter apostol, Garas Dezső – Rudolf császár, Gelley Kornél – Tudós, Pécsi Ildikó – Cluvia, Nagy Attila – több szerepben) közreműködésével, Liszt Ferenc kísérezésével megjelent »Az ember tragédiája« teljes, csorbitatlan szöveggel, élményt nyújtó előadásban. Szinetár Miklós rendező legfőbb célja volt – amint erről az ízléses kiállítású, Vilt Tibor Madách-szobrával és Sőtér István akadémikus eligazító tanulmányával készült kísérőfüzetben nyilatkozik – olyan lemezt létrehozni, amely hitelesen, pontosan, érthetően őrizi a művet az első sortól az utolsóig, és amelyen a XX. század utolsó negyedének gondolati töltése összhangba tud kerülni a XIX. század végi kifejezésformával. Azt kívántuk, hogy minden madáchi maradéktalanul megszólaljon, még az is, ami ma már talán távolinak tűnik. De az egészet fűtse át az az izgalom, amit ez a mű a mi korunkban is sugároz.”*

1980-ban, a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban Madách-díjat kapott Horváth István történész, Horváth Sándor keramikusművész, a Salgótarjáni Szimfonikus Zenekar és Csanády János költő. Utóbbi számára talán a milliók is szerepe volt kinyilatkoztatásában: *„Ezekben a prózai írásokban (az Új Írásban megjelenő önéletrajzi ihletésű sorozatára gondolt: CS. B.) szó van Salgótarjáról is, lényegében verseim erős epikai, drámai hátterét adják. Én mindig nagy-nagy szeretettel gondolok a városra. Húszéves koromat idézi vissza. Ki, hogyan érzi itt magát nem tudom, én kitűnően. Olyan mindig, mintha hazajönnék.”* („Nógrád”, 1980. január 27.)

Az első Madách alkotói pályázatra kilenc mű érkezett. Az első két díjat nem adták ki. Megemelt összegű harmadik díjban részesült publi-

cisztikai, szociográfiai írásaiért M. Szabó Gyula, Kelemen Gábor a „Nógrád” két munkatársa és Kő-Szabó Imre író.

Ugyanebben az évben – 1980-ban – jelent meg a „Palócföld” 3-as számának hasábjain Radó György tanulmánya a Madách-életrajzírás történetéről. A dolgozat abból a szempontból is jelentős, hogy felhívja a figyelmet Madách születésének dátumára – mint fentiekben, a múlt századi történetek kapcsán már szóltunk róla – január 20-ára, és azt is levezeti, hogy miért volt érvényben olyan sokáig január 21-e. Ugyancsak tiszteletre méltó a szerző azon igyekezete, hogy az uralkodó Fráter Erzsébet-képpel (léha házasságtörő) szemben más szemléletű életrajzi művek megemlékezésével árnyaltabban mutassa be Madách feleségének jellemét, magatartását. *„Műveik összehasonlítása külön tanulságos történet lenne, de e helyütt túlságosan messzire vezetne. Elégdjünk meg azzal, ami az eddigiekből kiviláglik: hogy Madách Imre tárgy-szerű és tárgyilagos életrajzának megírása s ennek előkészítésével az ismeretes adatok áttekinthető rendbeszedése sürgető irodalomtörténeti feladat.”*

Talán nem véletlen, hogy a „Palócföld”-nek ugyanebben a számban látott napvilágot Laczó Pál (Pál József) „Szalmakomisár” című írása, amelyet 1986 januárjában dramatizált formában a salgótarjáni zeneiskolában színre is vittek. E mű a későbbiekben címadó írása volt a szerző a „Palócföld Kiskönyvtár” című sorozatban megjelent kötetének, amelyről a recenzió – Csűrös Miklós – a következőket írta egyebek között a folyóirat 1982/2-es számában: *„A cselekvés és a szemlélődés, az események alakítása és a tanulságok levonása alternatíváit történelmi, művelődéstörténeti példán vizsgálja a nagy igénnyel készült, s valóban érett kötetzáró írás, a »Szalmakomisár«.* *»Az ember tragédiája« költőjének »apokrifelmélgései« 1861-ből nemcsak Laczó alapos korismeretét, Madáchhoz és művéhez fűződő bensőséges kapcsolatát jelzik: az objektiváció végig gondoltsága, a személyes és korszerű érdekeltiséget a távolságtéremtő epikába átmentő leleménye is itt a legmeggyőzőbb, önmagát leginkább elfogadtató. A stílus utánzása pastiche lehetővé teszi, hogy egy kételkedő és ironikus kor írója megrendült komolysággal beszéljen nagy gondokról és célokról, újraélve, magáévá hasonlítva az 1849 utáni nemzedék tapasztalatait, összegzési kényszerét,*

s kivált a »felismeréseinkkel együtt élni« morális parancsát, amelyben egyaránt fontos a kendőzetlen ismeretnek és a lét megőrzésének motívuma.”

1981-ben új helyszínre került a januárban szokásos megemlékezés. A salgótarjáni Karancs Szálló presszóhelyiségében gyűltek össze a hivatalos személyiségek és a Madách-rajongók, hogy az emléklapok átadása előtt különleges élményben legyen részük: meghallgassák a magyar színházművészet egyik nagy alakjának, Lukács Margitnak, az egyik „örök Évának” a műsorát, amelyet – mi sem természetesebb – a Tragédia női főszerepéből állított össze. Ebben az évben a Debreceni Csokonai Színház operatársulata, Gordos János politikus és Feuer András rádióriporter részesült a Madách nevével fémjelzett kitüntetésben.

A következő esztendőben, tehát 1982-ben a januári ünnepséget újra a TIT salgótarjáni székházában tartották. Madách-díjat kapott Gotyár Gyula és M. Szabó Gyula, a „Nógrád” főszerkesztője és egyik vezető munkatársa valamint Rozgonyi István tanár, karnagy. Előzőleg a Madách-pályázatokat – ezúttal először – két kategóriában hirdették meg. A szépirodalmi kategóriában az első és második díjat nem adták ki, a harmadik díjat az „Irodalmi dandy” jelíges pályázó kapta. A szociográfia, esszé, tanulmány kategóriában első díjas lett Kelemen Gábor és Praznovszky Mihály, második díjat Onagy Zoltán, harmadikat Nyilas-sy Balázs kapott. A megemlékezés fényét Juhász Jácint vendégszereplése emelte egy sajátos programmal, „Az ember tragédiája” részleteinek elemző előadásával.

Az 1982-es dátum szerepel Kozocsa Sándor Tragédia-bibliográfiáján is, amely a Nógrád Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya támogatásával készült, és kézirat formájában található meg a salgótarjáni Balassi könyvtárban. Ezen év krónikájához tartozik, de lényegében már a következőre utal az a hír, amely szerint szeptember 10-én Salgótarjában megalakult az az emlékbizottság, amelyik az 1983-as Madách-évet volt hivatott előkészíteni, összehangolni.

Az 1964-es centenárium óta eltelt három és fél évtized során az 1983-as esztendő volt a legmozgalmasabb, legtermékenyebb a Madách szellemi örökségének ápolását, népszerűsítését tekintve. Ennek a kettős jubileum adja a magyarázatát. Ekkor volt ugyanis a költő születésének 160. és „Az ember tragédiája” bemutatójának 100. évfordulója. Ebből következően 1983 Madách-évnek nyilvánították, és az egész évet átfogó program készült, amelyről az előző év őszén alakult emlékbizottság 1983. január 17-én tartott sajtótájékoztatót Budapesten, a Fészek művészklubban. A megyében várható ünnepi eseményeket, kiadványokat Devcsics Miklós, a Nógrád Megyei Tanács elnöke ismertette. Itt és ekkor is megfogalmazódtak a rendezvénysorozat céljai: az ország közvéleményével megismertetni az író és Nógrád kapcsolatát, a lakosság minél szélesebb köreiből, elsősorban az ifjúság, a felnövő nemzedék soraiban tudatosítani Madách eszméit, irodalmi hagyatékának értékeit.

Az év elején a központi megemlékezés színhelyén, Salgótarján utcáin, terein is megjelentek azok a plakátok, amelyek Lóránt János festőművész 1973-ban díjnyertes alkotásáról készültek. A lila, barna és kék tónusú festmény a 160 évvel ezelőtt született drámaköltőt ábrázolja, amint egy gumiszálra fűzött krampusszal incselkedik. A díszünnepséget január 21-én, a József Attila Művelődési Központban tartották. Ezt megelőzően aznap ott megnyílt a „Madách-illusztrációk” című képzőművészeti tárlat, illetve a Nógrádi Sándor Múzeumban a győri Xantus János Múzeum anyagából – az akkor kitüntetett – Szabó József Madách-gyűjteményéből – a Tragédia magyar és külföldi kiadásai, a színre vitel dokumentumaiból, Pátzay Pál, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Borsos Miklós Madách-ábrázolásai – rendezett kiállítás. Az emlékünnepeken Sötér István akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének igazgatója mondott beszédet. *„Sötér István Madách Imre személyiségét és főművét elemezve, mindenekelőtt Madách korának jellemzőire mutatott rá, valamint azokra a szubjektív tényezőkre, amelyek egyaránt szerepet játszottak a nemcsak irodalmi értelemben vett »madáchi életmű« létrejöttében.”* („Nógrád”, 1983. január 22.)

Tekintettel a kettős évfordulóra, ekkor öt Madách-plakettet osztottak ki. A díjazottak között másodszor szerepelt (1965-ben már meg-

kapta) id. Szabó István szobrászművész, akinek ezúttal életművét ismerték el e kitüntetéssel (is). Hubay Miklós író firenzei elfoglaltsága miatt nem vehette át személyesen a plakettet, a díszünnepséghez küldött táviratát felolvasták. Madách-díjat kapott továbbá Belitzky János történész, Ránki György zeneszerző és Szabó József evangélikus püspök, Madách-relikviák gyűjtője. Az est műsorközlője Kovács P. József előadóművész volt. Az ünnepi programban a budapesti Madách Színház művészei Lengyel György rendezésében egy jó órás keresztmetszetet mutattak be a Tragédiából. Ádámot Dunai Tamás, Évát Bencke Ilona, Lucifert Gáti Oszkár személyesítette meg. A teljes előadást egyébként a társulat Nógrád megyei közvetítéssel – más kulturális programok, koszorúzási ünnepségek sorában – szeptemberben nagy sikerrel mutatta be a szlovákiai Nagykürtösön is.

Január 29-én, a TIT salgótarjáni székháza országos tudományos tanácskozásnak adott helyet. „Korunk és Madách Imre” címmel Mezei József tanszékvezető egyetemi tanár, „Madách politikai hovatartozása” címmel Szabad György akadémikus, egyetemi tanár „Az ember tragédiájának fordítástörténete” címmel Radó György Madách-kutató, (aki nyolcvanegy fordításról és több kéziratban lévő fordításról szolt akkor) „Az ember tragédiájának színháztörténete” címmel Kerényi Ferenc irodalomtörténész tartott előadást. A konferencia Németh Antal 1944-ben – Timár József és Szörényi Éva főszereplésével – forgatott „Madách” című filmjének bemutatásával ért véget. Az egyik előadó, Mezei József a következőket nyilatkozta a megyei lapnak, a „Nógrád” 1983. február 26-i számában: *„A Madách-kutatás helyzete jónak mondható. Voltak időszakok, amikor féltek a nem egyértelmű művektől, a gyanúsaknak tűnő filozófiai válaszoktól. Ma már általánosan elfogadott szempont, hogy az irodalmi mű szűkebb, másabb, mint a filozófia, és ugyanakkor a maga sajátos eszközeivel többet is fel tud tárni a valóságból »kinagyít« olyan részleteket és rámutat olyan összefüggésekre, amelyeket az elvontabb logikai, vagy a természeti, a gyakorlati tudományok nem vesznek észre azonnal. Ez a rejtelmesnek tűnő intuíciónak voltaképpen nem más, mint az élet intuitív átélése, az emberi problémák személyes-szubjektív érzékelése. Nógrád megye imponálóan gazdag Madách-éve nagyszerű erkölcsi és kulturális támasztéka ennek a*

nemzeti értéket ápoló és sok áldozattal, lemondással, nem kevésbé nagy kitartással járó tervnek. Gratulálok a rendezőknek, a megye értelmiségének és lelkes lakóinak. Az országos kulturális feladatokból nem kevés részt vállaltak magukra.”

Április 25-én a balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár – a település kulturális intézményeivel karöltve Madách-emlékülést szervezett a városháza dísztermében, mégpedig oly módon, hogy főként a költővel közvetlen kapcsolatban álló személyekről esett szó. Így Fráter Erzsébetről Fülöp Lajos, Majthényi Annáról Kerényi Ferenc, Veres Pálnéről Szabó Károly, Szontagh Pálról Praznovszky Mihály, Sréter Jánosról Horváth István tartott előadást. Ezen munkákat a könyvtár a Balassagyarmati Honismereti Híradó különszámában jelentette meg.

A Madách-emlékév kiemelt rendezvénye volt „Az ember tragédiája” szeptember 21-ei, Vámos László rendezte díszelőadása Budapesten, a Nemzeti Színházban Bubik István (Ádám), Tóth Éva (Éva) és Balkay Géza (Lucifer) főszereplésével. Előtte a Madách-emlékbizottság koszorúzási ünnepséget rendezett a Margit-szigeti Madách-szobornál, illetve a Kerepesi úti temetőben Paulay Endre igazgató, főrendező – aki elsőként vitte színre Madách művét 1883-ban – síremlékénél. A Nemzeti Színházban az előadást megelőzően Köpeczi Béla művelődési miniszter mondott ünnepi beszédet, amelyben többek között a következőket emelte ki: *„Madách valami rendkívülire vállalkozott: emberiségpoémát akart írni, amely végigkíséri az ember sorsát a történelemben. Nagy ihletője Goethe »Faust«-ja, de hatott rá a korabeli társadalomtudomány is, amely akár Hegel történetfilozófiája, akár a pozitívizmus, akár az utópista szocializmus gondolatrendszerében azt keresi, hogy mi az ember útja e földön. A nagy rendszerépítők idősza-ka ez, s mi csak büszkék lehetünk arra, hogy egy magyar író a XIX. század közepén a kort meghatározó eszméi áramlatok szellemében megkísérel önálló álláspontot kialakítani az emberiség alapkérdésében.”* („Nógrád”, 1983. szeptember 22.) A művelődési miniszter beszéde után Kállai Ferenc színművész, a Magyar Színházművészeti Szövetség elnöke ismertette azt a felhívást, amely kérte a magyarságot: a továbbiakban is járuljon hozzá a Nemzeti Színház méltó, új otthonának felépítéséhez. A „Magyar Nemzet” 1983. szeptember 22-i számában a

következőket lehetett olvasni: „Kormányzatunk már korábban elvi határozatot hozott, hogy megvalósítja az évszázados tervet, végleges helyet ad a Nemzeti Színháznak. Most az ügy nemzeti jelentőségének tudatában, a megújuló társadalmi igénytől is ösztönözve született meg a végleges döntés ... Legyen mielőbb állandó otthona a Nemzeti Színháznak, hogy méltó körülmények között, a kor követelményeinek színvonalán folytathassa a szent hagyományt; segítse kifejezni mindazt, amit az emberiség és a magyarság önmagáról, helyzetéről, jövőjéről el akar mondani!” (1983 óta szeptember 21-e a magyar dráma napja: Cs. B.) A díszbemutatót követő napon a „Fészek klub”-ban irodalomtörténet-szek, színházi szakemberek – közöttük számos rendező – nemzetközi szimpózium keretében vitatták meg a Tragédia utóbbi években megvalósult színpadi változatait, s a színházak alkotó részvételét a Tragédia időszerűségének elismertetésében. Ezen eseménnyel is összefügg, hogy „Az ember tragédiája” bemutatójának 100. évfordulójára a Színháztudományi Szemle tematikus számot (1983/12.) jelentetett meg a színpadi vonatkozások elemzésével.

A következő jeles események színhelye Balassagyarmat illetve Csesztve volt. Az Ipoly-parti város dísztermében október 1-jén a Madách-díj kitüntetettjei találkoztak, s mintegy húszan – köztük Hubay Miklós, Ladislav Hradský, Jobbágy Károly, Kass János, Sinkovits Imre, Szinetár Miklós – mondták el véleményüket Rapcsányi Lászlónak, a Magyar Rádió főmunkatársának mikrofonja előtt az alapvetően három kérdésre – Madách mai ismertsége, időszerűsége, a Tragédia világnézete – koncentrált problémakörben. „Mi újat tanultunk ezen a találkozón? Lettünk-e többek általa?” – tette fel a nem szónokinak szánt kérdéseket cikkében a megyei újság krónikása. S a válasza: „Sokban gazdagított bennünket ez a kétórás gondolatcsere. Mindenekelőtt hozzásegített megtanulni, hogy mai szemmel nézzük a költőt, aki a sztrégovai magányból is a világot látta, a múltat és jelent kutatva a jövőbe, az ember legmélyébe lát. E tanulság a nap legfőbb hozadéka.” („Nógrád”, 1983. október 8.)

Ugyanaznap délutánján Csesztvén folytatódott a rendezvénysorozat. Az ünnepség és a koszorúzás után Kerényi Ferenc, az új kiállítás rendezője mutatta be az érdeklődőknek az emlékév tiszteletére, vala-

mint a múzeumi és műemléki hónap megnyitása alkalmából felújított Madách-emlékmúzeumot. „Az állandó kiállítás nemcsak Madách Csesztvén töltött éveire terjed ki, hanem végigpillant Madách családjának történetén, a költő életén és korán. Bemutatja Az ember tragédiáját, megjelenített tényeket és adatokat közül a drámai költemény fordítás- és színház történetéből, tartalmaz továbbá jó néhányat a Madách ihlette magyar képzőművészeti alkotásokból és végül utal a szűkebb haza, Nógrád megye hagyományápolására Madách Imre szellemi hagyatékának ügyében ... A kiállítás alkotói azt szeretnék, ha látogatóink Csesztvéről hazatérve magukkal vinnék a »hely szellemét« és friss élményeik hatása alatt újra kézbe vennék a magyar irodalom egyik halhatatlan alkotását, Az ember tragédiáját. Hisszük, hogy gondolati gazdagsága sohasem utalható a múlt kegyeletes ereklýéi közé, hanem van és lesz üzenete, birtokba veendő mondandója minden kor embere, így a mi nemzedékeink számára is.” – írta Kerényi Ferenc az állandó kiállítás katalógusában. Megjelent a Múzeumi Mozaik, 1983/4-es számában. Az október elsejei emléknapi programja este Balassagyarmaton, a Szántó Kovács János Szakközépiskola dísztermében a helyi kamaraegyüttes és a salgótarjáni szimfonikusok hangversenyével fejeződött be. Közreműködött Sinkovits Imre színművész.

Mint a Madách-emlékévre kiadott műsorfüzetből is rekonstruálható, 1983-ban számos egyéb rendezvény is hivatott volt a tisztelésre, minden jelentősebb kulturális intézmény szervezett valamilyen megemlékezést. Ezek sorában említendő a „Madách nyelvi világa” címmel tartott előadássorozat a TIT által rendezett magyar nyelv hete alkalmából, szabadegyetemi előadások Madáchról és a Tragédiáról, irodalmi túrák, az évforduló jegyében megrendezett Salgótarjáni Tavaszi Tárlat, amelyen díjat kapott Kirchmayer Károly vörösmárvány Madách-szobra, amelyet október 14-én fel is állítottak a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola akkori épületének aulájában, de itt mutatta be Czinke Ferenc reprezentatív Lucifer-sorozatát is, Farkas András Madách-illusztrációiból a balassagyarmati Palóc Múzeumban, Réti Zoltán ugyanilyen témakörű képeiből a tarjáni múzeumban rendezett kiállítást, a „...mondottam ember” című előadássorozat, a megyei versmondó kör közreműködésével, művelődési házakban, ifjúsági

klubokban, Inke László színművész „Ember küzdj és bízva bízzál!” című önálló estje számos településen,ínház történeti bélyegkiállítás a salgótarjáni Kohász Művelődési Központban, az 1965 óta megrendezett Madách Imre Irodalmi Színpadi Napok programja Balassagyarmaton és nem utolsósorban a megye szakiskolásai, szakmunkástanulói számára és az ő közreműködésükkel rendezett Madách műveltségi verseny. A megyeszékhelyi döntőben arról kellett véleményt formálni a csapatoknak, hogy mit jelent számukra – akiknek nem tananyag – Madách, mennyire időszerű ma életműve, hogyan ítélik meg a madáchi hagyományok ápolását, s mi az, amit még tenni lehetne. Az utóbbi kérdéscsoportra válaszolva kifejtették például, hogy az évenkénti emlékezés ne legyen kampányjellegű. A múzeumban rendezett szellemi vetélkedésben az első helyen a Salgótarjáni Egészségügyi Szakiskola végzett. Mind a hat döntős csapat autóbuszos emléktúrán vehetett részt Madách nyomában Alsósztrégován, Balassagyarmaton és Csesztvén.

„*Furcsa véletlen, hogy épp a gazdag, változatos tartalmú Madách emlékévé idején került elő Madách Imre egyik politikai tárgyú nyomtatott formájú beszéde. Wolf Ida nyugdíjas szécsényi pedagógus, a szécsényi múzeumbaráti kör ajándékozta a Kubinyi Ferenc Múzeumnak Madách Imre »Politikai hitvallomása« című beszédét. A dokumentum nem ismeretlen, kézírata is megtalálható, de megyei közgyűjteményben ez az első példánya ... A nagyalakú, 34×21 centiméteres, kétfelapós nyomtatványt feltehetően Balassagyarmaton, a Kék László-féle nyomdában állították elő ... A politikai beszéd dátuma: 1861. március 12. Madách a leendő országgyűlési választásokon, mint Balassagyarmat képviselője kívánt indulni. Ezért is íródott ez a politikai hitvallás első sorban a megyeszékhely akkori lakosaihoz. Csak a lényegét kívánja vázolni, s ezt a lényegét Madách így foglalta össze: Ez alapelveket én, ki szerencsés voltam sokak bizalma által a népképviselői nehéz, de éppen ezért dicső pályára kitűzteni, három szóban foglalom össze, s e három szó: Szabadság, egyenlőség, testvériség!*” – írta Praznovszky Mihály, a „Nógrád” 1983. március 12-i számában.

A kettős évfordulóra való visszatekintésben külön bekezdést érdemelnek az 1983-ban illetve a jubileumok kapcsán megjelentetett kiadványok, könyvek. Mi sem természetesebb, hogy a Nógrád Megyei

Múzeumok – amelynek kollektívája jelentékeny szerepet vállalt az új Madách-kép tudományos kidolgozásában és népszerűsítésében – soros évkönyve (IX. kötet 1983) is több mint fele terjedelemben Madáchsal foglalkozott. Zolnay László „A Madách család eredete”, Kerényi Ferenc „Madách szépirodalmi hagyatékának filológiai problémái”, Praznovszky Mihály „Politikai harcok Nógrád megyében Madách Imre részvételével 1846–48”, Spáczai Hedvig „Madách Imre hadbírósi perének nyomában”, Staud Géza „Az ember tragédiája színrevitelének néhány kérdése”, Taxner-Tóth Ernő „A Mózes dráma színpadi élete” címmel közölt igényes, testes tanulmányt a kiadványban „*abban a reményben, hogy írásaik, eredményeik beépülnek a Madách-életmű körüli tudományos vizsgálódások folyamatába és elősegítik az ismeretek gyarapodását, az összefoglaló művek megszületését. Kis nemzet irodalmának, művelődésének és politikájának kevés olyan alakja lehet, akinek – egyetemes jelentősége miatt – minden leírt sora, minden megélt élménye, minden tette vált szándéka fontos lehet, példázat-értékű az utókor számára. Madách Imre ezek közé tartozik*” – írta Kerényi Ferenc az évkönyv előszavában.

A „Palócföld” című folyóirat 1983. évi első számát teljes egészében a dupla évfordulóról való megemlékezésnek szentelte. Közölte a lap Sötér István „A nógrádi Madách” című beszédét, amelyről a január 21-ei salgótarjáni ünnepség kapcsán már szóltunk. Leblancné Kelemen Mária „Újabb adatok Madách Imre főbiztosi tevékenységéről, 1846–48”, Praznovszky Mihály „Országgyűlési választások 1848 nyarán”, Spáczai Hedvig „Madách Imre hadbírósi perének nyomában”, Szabó Károly „Férfi és nő: Madách Imre és Veres Pálné” címmel értekezett. Kelényi István „Üdvözlégy szellemtestvér” címmel a Tragédia körüli dramaturgiai problémaköröket, a romantikus kettős-én elvét elemezte. Fried István „...majd az élet korlátozza önmagát...” címmel Az ember tragédiája Haláltánc-jelenetének magyarázatát értelmezte. Szabó Ernő „Madáchi pillanatok” című írásában képzőművészeket – Vilt Tibor szobrászt, Bálint Endre festőt, Kass János grafikust – kérdezett Madáchról. Ugyancsak olvasmányos interjúfűzért – balassagyarmati és salgótarjáni beszélgetéseket – adott közre Karácsondi Imre „Madách és a szülőföld” címmel. Mértékadó értelmiségiek szólalnak

meg, köztük Csikász István a verset író, képet festő, Madách-illusztrációkat készítő gyarmati tanár, aki akkor éppen irodavezető volt: „...A legnagyobb hatású felfedezés az volt, hogy van itt egy épület, felmehe-tek az emeletére, a nagytermébe, ahol Madách Fráter Erzsébettel megismerkedett egy megyebálon ... Aztán megtudtam azt, hogy Csesztve ... Madách krimi hársfája ..., a kastély ... Megismerkedtem dr. Szabó Józseffel, aki sokak szerint a világon a legjobban ismeri Madáchot. Nemrég engedték el Győrbe, az egész világ leghatalmasabb Madách-gyűjteményével együtt ... ma is rengeteget jelent Madách az életemben ... Emocionális pillanatokban vagyok jelen az emberek életében. A házasságkötéseknél, névadókon, temetéseknél. Én minden temetést így fejezek be: hadd mondjam el a Nógrád megyéből a világ fölé nőő Madách szavait: »A cél halál, az élet küzdelem, s az ember célja e küzde-és maga.« Az arisztokrata, a földbirtokos Madách, aki ilyen emberien tudott szólni, azoknak az embereknek mondatja ezt velem, akik félig a földben állva éltek le az életüket.”

Diákok, utcai járókelők is elmondták gondolataikat a költőről és a kultuszról. Különösen figyelemre méltó véleményt fogalmazott meg egy gyarmati köműves és némelyik tarjáni madáchos tanuló: „Azért, hogy Balassagyarmaton vagyok nem tudok ráhangolódni sem Madáchra sem Mikszáthra. Éppen azért mert egész nap dolgozom, és ebben a melóban nem lehet istent-embert ismerni, itt dolgozni kell...” – vélekedett a munkásember. „Van Madách-ünnepség, meg pályázat... Szóval így külsőségeiben ez el is van intézve, de – szerintem – a szellemisége nagyon távol van a velünk egykorúaktól. Idősödnünk kell, hogy ezt megértsük ... Lehet, hogy Madách Imre kicsit távol van, de szeretnénk közelebb kerülni hozzá. Többet tudni róla” – mondták a diákok. Szavaikra szinte rímelt Kerényi Ferenc összegzése, amellyel a „Mérlegen a Madách-kutatás” című dolgozatát zárta: „Nagyrészt a szűkebb pátriának köszönhető, hogy az 1964-es évforduló lendülete megmaradt, eredményei további szintézisek számára összegződtek... De a Madách-kutatás helyzete felemás. Friss eredmények, új szemlélet az egyik, régóta húzódó alapvető munkák, nehezen érvényesülő szemléletváltás az oktatásban és az ismeretterjesztésben a másik oldalon. 1983 ne csak a számvetés ünnepe legyen, hanem alkalom és újabb le-

hetőség a rendszeres munkára, a világ elé lépő magyar klasszikus, Madách Imre jobb megismertetésének javára.” A „Palócföld” Madách-számának értékét növelte, hogy több oldalon is Madách Imre saját kezű rajzait használta illusztrációként.

Bár már 1984-es dátumot kapott, de egyértelműen 1983 szelleme hívta életre a Leblancné Kelemen Mária „Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárban” című összeállítását is, amelyik az intézmény kiadványsorozatának 13. köteteként látott napvilágot. Ebben összegyűjtve található meg az érdeklődő a levéltárban – az akkori ismeretek szerint – „fellelhető Madách Imréről vonatkozó dokumentumokat, amelyek közül Krizsán László 1964-ben 98-at, Leblancné Kelemen Mária 1973-ban 38-at publikált. Így az okmánypublikációkban napvilágot látó dokumentumok több mint ötven százaléka most kerül először a nyilvánosság elé.” „A kötet közreadásával talán törlesztünk valamit Nógrád megyének a Madách-kutatással kapcsolatban még fennálló adósságából” – olvasható a bevezetőben. A kiadvány első részében 1816-tól 1834-ig, id. Madách Imre haláláig, a családról, a nagyapáról, a belterjes gazdálkodást megvalósítani szándékozó apáról, az ő nyomdokain haladni kívánó, a modern gazdálkodási törekvéseket folytatni akaró kemény jellemről, özv. Madách Imréné Majthényi Annáról találhatók adatok. A II. részben a Madách Imrétől származó, rá vonatkozó dokumentumokon kívül helyet kaptak mindazon okmányok is, amelyek a család gazdasági, társadalmi helyzetébe, a família tagjai sorsának alakulásába engednek bepillantást. A III. rész a Madách Imre halála utáni évekből mutat be néhány olyan dokumentumot, amelynek eredete, előélete 1964 előttre nyúlik vissza. A kiadványt nem véletlenül értékelte oly magasra Praznovszky Mihály az éppen akkor általa főszerkesztett Palócföld 1986/4-es számában: „...meggyőződésem, hogy nemcsak a Madách-kutatásban, de a magyar irodalomtörténet-írásban is kiemelkedő színvonalú és fontosságú mű született. Hadd használjak nagy szavakat: klasszikus munka hagyta el a kecskeméti Petőfi nyomdát '84 tavaszán. Klasszikus a minőségét illetően, s abban is, hogy minden bizonnyal évtizedekig – ha ugyan nem hosszabb távon – a madách-i életmű kutatásának egyik alapkönyve lesz Leblancné Kelemen Mária munkája.”

Éppen fordított a helyzet András László „A Madách-rejtély” című kötetével, amelynek kézírata korábbról (1979–81) kelteződik ugyan, de a könyvkiadás – jelesen a Szépirodalmi Kiadó – minden bizonnyal tudatosan időzítette megjelentetését 1983-ra. A revelációszerű kötet címe nyilván nem volt véletlen: András László a Tragédia befejezését vélte olyan találynak, amelyből további ellentmondások eredeztethetők. Azt írta: *„A mű értelmezése körül kialakult éles vita lényegében mindig Madách istenhitének erejéről vagy elégtelenségéről, szilárd vagy ingatag voltáról, mélységéről, fogyatékoságairól, fokozatairól és arányairól folyt ... Mindig ezt tekintették axiómának. Tömör egyszerűséggel vagy magyarázó bővítményekkel ugyanezt fogalmazták meg állításként és tagadó formában (nem volt ateista), vagy akár kimondatlanul is (a költeménynek nincs megoldása), ami persze azzal egyértelmű, hogy a szerző a mű írásának időpontjában képtelen volt eldönteni a kérdést, tehát – ha kételkedve is – hitt istenben vagy valamiféle istenben. A mű egészétől, a dráma koncepciójától, szigorúan pontos időszerkezetétől függetlenül ... Madách istenhite volt a bizonyíték arra, hogy Az ember tragédiája tizenötödik színe tartalmazza a mű eszmei mondanivalóját.”*

Ezzel az általánosnak tetsző felfogással szemben indult eszmei csatába András László. Arra az elválaszthatatlanul egybekapcsolódó két kérdésre („egy kapu két szárnya”) kereste a választ, hogy miért írt (vagy miért írt volna) a magánemberként (a szigorú katolikus nevelés ellenére) bizonyíthatóan szilárd természettudományos alapokon állt Madách Imre vallásos művet, illetve ha mégsem írt, miért tartja mégis a szakmai közvélemény és – következésképpen – a nemzeti köztudat vallásos, vagy legalábbis vallásos jellegű műnek a Tragédiát? András László szisztematikus, logikus elemzéssel azt az eredeti következtetést vont le, hogy *„Madách az isteneszmét nem állítja szembe a természettudományos világképpel, hanem azt megkerülhetetlen fejlődéstörténeti elemként abba szervesen beépíti...”* András Lászlónak sikerült közelebb kerülnie az önmaga által feltett kérdések megválaszolásához, – s ily módon fontos adalékként sorolódott be az újabb keletű Madách-irodalomba, kiérdemelve mind a szakmai közvélemény, mind a költő szűkebb pátriájának, Nógrádnak az érdeklődését, elismerését is

(lásd: T. Pataki László és Radó György írását a „Palócföld” 1984/3. számában; Csongrády Béla írását a „Nógrádi Művelődés” 1984/2-es számában), de természetesen a madáchi életmű, ezen belül a Tragédia kimeríthetetlennek tetsző gondolati gazdagsága meghaladta a még oly színvonalas, olvasmányos könyv kereteit (is). 1984-es kiadású ugyan Horváth Károly „Madách Imre” című kötete – amelyet a Gondolat adott ki a „Nagy magyar írók” sorozatban –, de nyilvánvalóan ez sem választható el az 1983-as évfordulóktól, megjelenése alig csúszott ki a jubileumi évből. A „fülszöveg” ígérete szerint Horváth Károly a *„mai olvasóközönség igényei szerint, az életmű és a szakirodalom teljes ismeretében kíséri végig könyvében Madách Imre pályáját ... A legújabb kutatások figyelembevételével rajzolja meg Madách politikai szerepléseit.”* Miután a szerző évtizedek óta mintegy „belülről” ismerte a Madách körüli vitákat – számos tanulmánykötetet, kiadványt szerkesztett, előadásokat tartott e tárgykörben – reális volt az átfogó bemutatásra való törekvés. Könyve szép példája a tudományos ismeretterjesztésnek, másfél évtizede nagy haszonnal forgathatják a Madách és művei iránt érdeklődők. A tényszerű, világos gondolatvezetésű, higgadtan ítélező kötet értékét növeli a jó érzékkel válogatott képanyag, valamint a függelék életrajzi adatsora és bibliográfiai tájékoztatója. Mindennek nem mond ellent T. Pataki László „Egy jó könyv hiányai” című írása: „Nógrád”, 1984. október 7.)

A dupla jubileum alkalmából jelent meg „Az ember tragédiája” első, 1861-es (illetve egész pontosan 1862 januárjában megjelent) kiadásának hasonmás kiadása is. (Az 1859 februárjától 1860 márciusáig papírra vetett mű eredeti kéziratának hasonmás kiadása már 1973-ban elkészült.) *„Az országosan is figyelmet keltő vállalkozásért köszönetet illeti mindenekelőtt a kiadót, a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatóságát, a szécsényi II. Rákóczi Ferenc Termelőszövetkezetet az anyagi támogatásért, valamint a kecskeméti Petőfi Nyomdát, amely kifogástalan minőségben, a korszerű nyomdatechnika vívmányait felhasználva könyvészetileg is értékes ajándékot tett le az olvasók asztalára”* – írta a „Nógrád” 1984. január 18-i számában. Ugyancsak 1983-ban jelent meg a „Madách Imre válogatott versei” című kötet Balassagyarmaton, a helyi városi tanács kiadásában, a Nógrád Megyei Múzeumok Igaz-

gatósága közreműködésével a „Nógrádi irodalmi ritkaságok” sorozat 2. könyveként.

„»A kiszabadult szellem«”. Magam szoktam így emlegetni a Madách-év eseményeit, ha valahol rákérdeznek: hogyan sikerült a Madách-év? Kiszabadítottuk a szellemet a palackból – válaszolom, s ezalatt sok mindent lehet érteni s értek is. Így például azt, hogy éppen ideje volt már Madáchról kicsit többet szólni. Túlságosan is hozzászoktunk ahhoz, hogy évenként egyszer kiosztjuk a Madách-díjat, megkoszorúzzuk a csesztvei szobrot, s ezzel letudjuk kötelességeinket. Eltűrtük szó nélkül, hogy a nemzet első színházában évek óta nem játsszák a legjelentősebb magyar drámát. Hagytuk, hogy fiatalok, idősek, munkások és parasztok, értelmiségiek és alkalmazottak figyelme közömbösen fusson át a Tragédián és szerzőjén. Márpedig, ha van mű, amelyik a mának szól, akkor Az ember tragédiája az! (S ezt mondhatták húsz, ötven évvel ezelőtt is, de száz-kétszáz év múltán is mondhatják!) Soha ilyen közel nem volt még az ember ahhoz, hogy maga hozza meg a döntést: mi legyen a saját és ezzel az emberiség sorsa? A lehetséges választ Madách már megfogalmazta százhuszonöt évvel ezelőtt. Ezért kellett hát Madáchról sokat, sokfelé és sokaknak szólni 1983-ban” – írta Spectator szignóval a szerző a Múzeumi Mozaik 1983/4. számában, amely – mint a fenti szavak példázzák – nemcsak a múzeumi megemlékezések summázataként értendő.

Hasonló gondolatok fogalmazódtak meg a Madách-év összefoglalásaként Sulyok László „Nagy fények melegében” című cikkében is a „Nógrád” 1984. január 26-i számában: „...Nógrád megyében, a szülőföldön, minden lehetséges eseményt és formát megragadtak az emlékezésre, ezeket az alkalmakat – talán csak a legapróbbakat kivéve – minden korosztály számára hozzáférhetővé tették, s mindenféle helyen: művelődési otthonban, iskolában, üzemben, hivatalban egyaránt... A megyei művelődésügy különböző posztjain dolgozó szakemberek remek érzékkel ismerték fel a kettős Madách-évforduló kínálta lehetőségeket, egy szélesebb körű, megyénk, sőt hazánk határain túlcsapó ünneplésre. Jól vették észre, hogy a nógrádi remete lehet, van olyan érdekes, hogy nevével fémjelezve gyorsabb mozgásba lendítsük a művelődés meg-megdöccenő szekerét. Madách Imre élete – noha nem lát-

ványos, nem úgy és nem annyira mint például Petőfié, de talán éppen ezért időszerű – példa lehet: liberális, haladás melletti elkötelezettségével, következetességével, elvi hűségével, természetesen egyszerű hétköznapi bátorságával. S ugyanúgy hittek abban, hogy Madách művésze ... kiállta az évszázad próbáját, érzelmei, gondolatai alkalmasak arra, hogy a ma embere, mint tükörben pillantsa meg magát. S aligha más, ez magyarázza, hogy a megyei kezdeményezés partnerekre talált a fővárosban, más megyékben, a közép-szlovákiai területben is.”

S hogy a következő esztendő, konkrétan **1984** mennyire összefüggött az 1983-as emlékévvvel, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy a januárban szokásos Madách-ünnepség napján – ezúttal 20-án – tartotta záróülését Salgótarjánban a megyei tanács épületében a Madách-emlékbizottság. Itt felolvasták Köpeczi Béla művelődési miniszter elismerő levelét, amelyben méltatta a bizottság tevékenységét a drámaköltő művészetének megismertetésében, népszerűsítésében. A záróaktust követően nyílt meg a Nógrádi Sándor Múzeumban a „Színház a XIX. századi magyar képzőművészetben” című kiállítás, majd a Pénzügyi és Számviteli Főiskola salgótarjáni intézetének Aula színpad mutatta be „Komédiásjáték” című előadását. Ezt március 7-éig minden kedden megismételték.

Ugyancsak a kultusz folytonosságára utalt – mint a „Palócföld” 1984/2-es számában olvasható – Hubay Miklós, a Magyar Írók Szövetségének elnöke, a József Attila Művelődési Központban tartott ünnepi beszédében. „Januárban született, a Janus istenről elnevezett hónapban. Janus az, aki hátra és előre egyaránt tekint. A múltba és a jövőbe. Így mutatja január hónapot egy márványszobor is a pármái dóm keresztelő kápolnájában. A tizenkét hónap között az elsőt. Nem kell Keplerhez folyamodnunk horoszkópért: Madáchnak a művére is, a Tragédiára, mennyire jellemző ez a Janus-arcú, hátra és előre tekintés az időben; hátra, azaz vissza a kezdetekig és előre, ama eszkimószínbeli, oly kisszerű, oly kevésbé látványos apokalipszisig ... Nem csak a madáchi műre jellemző az, hogy egyszerre tekint a történelem elmúlt korszakai és a jövő esélyei felé. Ránk is jellemző ez, akik itt most Madách születésnapjára összegyűltünk. Ennek a mai ünnepségünknek is

megvan a maga Janus-arcúsága. Egy ünnepi esztendőre tekintünk vissza – egy olyan Madách-évre, amelyik csak itt Nógrádban volt programszerű. Amde az ország közvéleménye olyan rendkívüli figyelemmel kísérte a Tragédia bemutatásának szeptemberi centenáriumát, hogy ez az érdeklődés a nagy ünnepek fényeit gyújtotta fel országosan is, Madách köré ... Ez az év fordulópont is volt a magyar nép Madách-kultúrájában, és ez indokolja, hogy a mai napon ne csak a múltba, hanem a jövőbe is tekintünk – Janusként ... A Madách nevében induló akció a Nemzeti Színházért – a Tragédia 100. évfordulóján, s ma, Madách születésnapjának a vigíliáján – híven mutatja azt a szellemiséget, amely a nemzet első színházát hivatott lesz betölteni.”

Miután átadták a Madách-plaketteket – Ernest Caban szlovákiai politikusnak, Lengyel György rendezőnek, a Nógrádi Sándor Múzeum alkotó kollektívájának és Anton Podolec ugyancsak besztecebanjai politikusnak – az írószövetség és a Madách- emlékbizottság kezdeményezésére az új Nemzeti Színház javára szervezett gálaműsort mutattak be jeles fővárosi művészek: Bubik István, Lukács Margit, Sinkovits Imre, Rubold Ödön és Tóth Éva a Nemzeti Színházból, Bencze Ilona, Dunai Tamás, Gáti Oszkár, Tóth Enikő és Tóth Tamás a Madách Színházból.

Az egyik Madách-díjat 1984-ben a Nógrádi Sándor Múzeum alkotó közössége kapta, szintén nem függetlenül az 1983-ban történetektől. – „A Madách emlékévként alkalmából valamennyi munkatársam példásan, odaadással dolgozott, s intézményünk átgondolt terv alapján a tudományos és közművelődési formák sokaságát használta fel a madáchi életmű népszerűsítésére, megismertetésére. Úgy érzem azonban, hogy a díj nemcsak a múlt évi munkának szól, hanem a múzeumi szervezet eddig végzett tevékenységének ... Persze a díj több örömnél, megtiszteltetésnél: kötelezettség – a még felelősebb, még jobb munkára. S így érzi ezt valamennyi munkatársam” – nyilatkozta a kollektíva nevében Praznovszky Mihály múzeumigazgató a „Nógrád” 1984. február 4-i számában.

Szintén az előző évre utalt vissza a január 14-én rendezett Madách műveltségi verseny, amelyen a gimnáziumok és a szakközépiskolások mérték össze tudásukat. A salgótarjáni Bányász Művelődési Házban

megtartott vetélkedőn tizenegy csapat adott számot Madách Imre életútjának, munkásságának és a Tragédiának az ismeretéről. A gimnáziumok között a tarjáni Bolyai, a szakközépiskolások közül az egészségügyi végzett az első helyen.

1983 után 1984-ben már hagyományteremtő szándék vezérelte a megyei múzeumi szervezet vezetőit abban, hogy a januári ünnepség után októberben Csesztvén is tartsanak Madách- napot, amely felett a salgótarjáni Madách Gimnázium és Szakközépiskola vállalt védnökséget. A nap programja Németh Antal „Madách” című filmjének bemutatásával kezdődött a művelődési házban. Az iskolában Zengő Árpád, a Magyar Rádió riportere T. Pataki Lászlóval, a „Nógrád” című megyei lap főmunkatársával Madách Imre feleségéről beszélgetett, abból az alkalomból, hogy Pataki az 1984 évi Madách-pályázaton díjat kapott „Lidérláng” című, Fráter Erzsébetről szóló monodrámájáért. A műből P. Kerner Edit adott elő részleteket. Ezt követően Pataki László vette át a mikrofont, és ő faggatta Spáczai Hedvig, András László és Krizsán László Madách-kutatókat. Bona Gábor hadtörténész 1848 vértanúiról tartott előadása után Liptay Katalin salgótarjáni származású rádióriporter vezette azt a beszélgetést, amelynek résztvevői – Bencze Ilona, Gáti Oszkár, Dunai Tamás és Papp János – a Madách Színház nagy sikerű – a fentiekben már emlegetett – előadásában nyújtottak emlékezetes alakítást. Inke László színművész a katolikus templomban adta elő „Lelket keresek” című Madách-műsorát. A rendezvény-sorozat a Madách-szobor megkoszorúzásával zárult.

A „Palócföld” 1984/4-es számában Praznovszky Mihály tollából „Az »ismeretlen« Madáchról – egy könyv ürügyén” címmel megjelent recenzió nemcsak a bemutatott könyv (Kerényi Ferenc „Madách Imre: Írtam egy költeményt...” – Európa Kiadó) tartalma (amely röviden így foglalható össze: „1982 tavaszán a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattára – Vasberényi Géza dunavecsei kéziratgyűjtő hagyatékából – egy egylapos, két oldalán írott, 20×18 cm méretű Madách-kéziratot vásárolt meg”) miatt figyelemre méltó, hanem azért is, mert a recenzius méltatja Kerényi Ferenc munkásságát, amelyet a Madách-filológia gazdagítása, pontosítása (például annak tisztázása, hogy a Tragédia előzetes vázlatának tekinthető-e a megvásárolt kézirat?) érdekében

már évek óta végzett és jobbára Nógrádban publikált, nem kevés eredménnyel. Kerényi azonban – mint Praznovszky is rámutatott – újra és újra alkalmat talál arra, hogy hadakozzék a madáchi életművel kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek ellen, amelyek (például Madách feleségének, Fráter Erzsébet alakjának túlzottan leegyszerűsített, elmarasztaló megítélése) nemzedékek gondolkodását torzítják. *„Munkája nyomán tovább tisztul előttünk a remekműveket körülvevő, felszakadozó homály, s már nemcsak az életút, de maga az alkotói folyamat is ismert lesz, s válik így Az ember tragédiája mindannyiunkhoz szóló mai üzenetté.”*

Kerényi Ferenc mintha igazolni akarta volna Praznovszky Mihály ama állítását, hogy sok Madách-publikációja éppen a „Palócföld”-ben jelent meg, a lap következő, tehát 1984/5. számában „Noteszlapok – évforduló után” címmel elmélkedik, azaz sorra vesz néhányat a Madáchot fordítók és rendezők dilemmáiból. Az utóbbiak között – miután megállapítja, hogy 1983-ban szép sorozatot „láthattunk-hallhattunk” a Tragédiából (színház, rádió, lemez) –, hiányérzetét is kifejti. Aggastónak ítélte meg például a szép magyar beszéd visszaszorulását, s úgy vélte *„mintha megfogyatkozott volna a nagy, emlékezetes alakítások száma, mintha szűnőben lenne a színészi öröm a Tragédia-előadásokon.”* Üdvözölte ugyanakkor a Népszínház közművelődési küldetésű, egy tanítási óra keretében előadható előadását a kispesti Latinca Sándor Gép- és Villamosipari Szakközépiskolában. Szerencsésnek tartotta, hogy Csongrádi Mária (1975-ös Madách-díjas) rendező a Tragédia 450 sorát összekötőszövegbe ágyazta(tta). Kerényi megjegyezte, hogy *„megtette ezt már Németh Antal is 1935-ben, amikor Szabó Lőrinc verseivel fűzte össze hangjátékká Tragédia-adaptációját a rádióban.”* A Szabó Lőrinc-strófákat éppen a „Palócföld” közölte először nyomtatásban, 1968. évi 1. számában.

Az 1985. januári Madách-ünnepségnek több kuriozitása is volt. Először rendezték a salgótarjáni zeneiskola hangversenytermében. A díjazottak között ott volt Hütter Csaba, a szécsényi II. Rákóczi Ferenc Termelőszövetkezet elnöke, aki mint gazdasági vezető példamutatóan támogatta a kultúrát. A Tragédia már említett hasonló kiadása mel-

lett a szövetkezet hozzájárult Madách „Lant-virágok” című verseskötetének új kiadásához is. („Nógrád”, 1985. január 5.) Ekkor – 84. életében – kapott Madách-díjat Rajeczky Benjámin pásztói, ciszterci perjel, neves népzenekutató, az egyházzene, a gregorián tudósa, valamint Balogh Károlyné, akinek férje Madách Imre nővérének unokájaként kitűnő életrajzot írt a költőről, s akinek halála óta a feleség lett a Madách-kutatók lelkes, önzetlen támogatója. *„Kis budai lakásának ajtaja mindig nyitva állt azok előtt, akik a családtörténet egy-egy mozzanata, múltba vesző nevek, adatok, utalások iránt érdeklődtek ... Az ágyban fekvő, fogyó erejű 95. évében lévő Balogh Károlyné utolsó életélménye lett (1985. február 9-én meghalt: Cs. B.), hogy szeme még befogadhatta, keze még megsimíthatta az emlékplakettet – írta Kerényi Ferenc „Rekviem egy nagyasszonyért” című cikkében, a „Nógrád” 1985. február 16-i számában.*

A díjak átadását követően T. Pataki László újságíró: „Lidérccláng”-ját tekinthették meg az esemény résztvevői. A Madách-pályázaton díjazott alkotás aktualitását az adta, hogy szereplője Madách Imre felesége, Fráter Erzsébet 110 évvel ezelőtt halt meg. Az előadást a Miskolci Nemzeti Színház művészei vitték színre. A női főszereplő ugyancsak a Fráterek bihari ágának leszármazottja, Fráter Kata színművész volt. Ő személyesítette meg a drámaköltő tragikus sorsú feleségét.

Mint fentebb – Praznovszky Mihály Kerényi Ferenc könyvéről írott recenziója kapcsán – történt rá utalás, Fráter Erzsébet általában mint Madách életének megrontója, személyes bajainak forrása, a családra szegyent hozó nőszemély jelent meg a közvélemény előtt. Ez az egyoldalú megítélés kelthette fel T. Pataki érdeklődését a nyilván összetettebb jellemű hölgy, valamint a vele sohasem szimpatizáló anyósa, Majthényi Anna iránt. Ezért utazott Csételekre, ahol az egykori Fráter-kastélyban nem szívesen élt Madách volt neje és Nagyváradra, ahol 1875. november 17-én elmesorvadásban elhunyt Fráter Erzsébet, és ahol a felszámolt váradolaszi temetőből – Tempfli József akkor apát-plébános és Matos Ferenc székesegyházi plébános jóvoltából – földi maradványai a váradolaszi plébániatemplom (Barátok Temploma) alatti kriptasorba, történelmi személyiségek közé kerültek.

Nos, „T. Pataki László darabjának éppen az a legnagyobb, múlhatatlan érdeme, hogy hadat üzen a hamis képnek, a heroizáló és deheroizáló mítoszoknak és megkísérel egy árnyaltabb, valóságosabb helyzetet és magatartásrendszert felrajzolni. Az ő feldolgozásában Fráter Erzsí áldozat, anyósa és kisszerű, dölyfös környezetének meghurcoltja, s e kálváriajárásban nem egészen ártatlan a költő, Madách Imre sem. Az író meggyőzően érvel, a színjáték törvényei szerint állítása mellett, így képessé lesz a néző a belső történésként megjelenő cselekmény átélésére, saját koncepciójával való ütköztetésre, a következtetések levonására ... A Lidérccláng ... nem hibátlan drámai színpadi produkció. De egy színdarabírással próbálkozó író rokonszenves, ígéretes munkája. Tiszta szívvel ajánlható megtekintésre mindenkinek, akiket érdekel a múlt század kora, Madách és családja sorsa – kiváltképp a középiskolásoknak, akik ellégiesített bálványok helyett igit-vérig, hús-vér emberekkel találkozhatnak, akik ebből többet tudhatnak meg Madáchékról akármelyik közkezen forgó életrajznál” – írta a darabról a „Nógrád” 1985. február 11-i számában. A „Lidérccláng”-ot Kerner Edit tolmácsolásában azon év márciusában Losoncon a Kármán József kulturális napok keretében is bemutatták.

T. Patakit – mint fentebb szó esett róla – foglalkoztatta Madách Imre anyjának, Majthényi Annának az alakja is, aki az átlagosnál lényegesen nagyobb hatással bírt fia életére, sorsának alakulására. Értekezésében – amelyhez 1985-ben „kapóra jött” a „nagyasszony” Csesztvén bekövetkezett halálának századik évfordulója – a következőket írta a „Nógrád” hasábjain 1985. május 25-én: „A Madách család tragédiája a költő édesanyja köré csoportosítható, s talán nincs semmi túlzás abban, hogy kevés hasonló sorsüldözött életet élő családról tudhat a történetírás. S mindennek fókuszában ott van Majthényi Anna, akitnek része volt a család újra felemelkedésében, aki ezért a családi karrierért bármit megtett, s akitnek hosszúúrra nyúlt (sorsszerűen mindent meg kellett élnie) életében végeredményben a teljes széthullás is bekövetkezett ... Kilencvenhat éves volt a matróna, életének utolsó húsz esztendejéről és halálának körülményeiről szemérmesen hallgat az irodalomtörténeti kutatás, hja! az örök anyakultusz soha sem engedte meg igazán, hogy Majthényi Annáról a közhelyeken kívül (egyedural-

kodóan akaratos, bigott katolikus és császár párti, karriermániákus volt hihetetlen uralkodói ösztönökkel közvetlen családi környezetében) a valóban jellemző cselekedeteket megírják ... A külsőségekre és az etikettre oly’ sokat adó nagyasszony fiát is a legteljesebb szigor alatt tartotta, s a költőben végeredményben mindvégig megmaradt az erős, meghatározó függőség érzése anyja iránt ... Ehhez képest valóban nagyszabású és önkényes fordulatokat vett gyermekeinek sorsa.” T. Pataki szerint Majthényi Anna azt különösen nehezen viselte, hogy tiltása ellenére – valamilyen módon szinte valamennyien belekeveredtek az 1848-as forradalom és szabadságharc sodrásába és viselték annak következményeit.

1985 októberében immár sorrendben harmadik alkalommal rendeztek irodalmi napot Csesztvén. Kerényi Ferenc „Színibemutatók a XIX. századi Nógrád megyében” címmel tartott előadást, Czére Béla, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa Krúdy Gyula alkotói korszakáról, Laczkó Pál, a „Palócföld” szerkesztője a Tragédia időszerűségéről beszélt. „A valóságos »kultur-karuszelként«, körforgó műsorként »működő« programban néha nagyon nehéz volt a választás, hiszen sokan voltak kíváncsiak a helyi művelődési házban zajló filmvetítésekre (Angyali üdvözlés, Szindbád, Kisértet Lublón) és az azt követő élénk vitára; Praznovszky Mihály és Kerényi Ferenc emlékmúzeumbeli tárlatvezetéseire, vagy arra a könyvbemutatóra, amelyet ugyancsak a művelődési házban tartottak a szerző, Leblancné Kelemen Mária közreműködésével (»Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárban«). A hagyományos irodalmi napon fellépett a helyi pávakör, irodalmi vetélkedő zajlott az iskolában, a klubban, a megyében működő és alkotó irodalmárok nevét viselő tanintézetek képviselői folytattak tapasztalatcserét, a műemléki templomban Lukács Margit, Kossuth-díjas, kiváló művész nagy sikerrel adta elő »Madách Évjaja« című pódiumműsorát és ugyanő helyezett virágokat elsőnek a koszorúzáskor a költő szoborportréjának talapzatához.”

Érdekes és tanulságos az eszmefuttatás, amelyet erről a Madách irodalmi napról T. Pataki László a „Nógrád” 1985. október 12-i számában jelentetett meg: „...Ki jön hát (Csesztvére)? Aki szeretne Madách nyomában járni? Aki kíváncsi a »különös« Madáchokra? Aki

ismeri, szereti a Tragédiát? Aki tanulni akarna a holt tárgyakból és persze a nagyon is élő, érdekes előadásokból, beszámolókból, esetenként a vitákból a filmekről, kiadott könyvekről, újabb kutatási eredményekről? Aki a bölcsőre kíváncsi? Aki az októberi fényben szelíden aranyló szép Csesztvére vágyik, vagy az őszöreg krimi hárs alatt szeretne megpihenni, ahol maga Madách is sokat üldögélt? Vagy a kis templom minden évben kiemelkedően érdekes és jelentős művészi eseményére érkezik (tavaly Inke László, az idén Lukács Margit pódiumműsora volt nagy siker); ki jön hát Csesztvére minden év immár hagyományosan ragyogó napsütéssel melegített október ötödikei napjára, a költő halálának évfordulóján? Mindenki akiben él a lélek. Kérdést feszt a tudás. Akiben éppen felsejlik a kérdés. Akiben még nincs semmilyen kérdés. Találkozzunk minden évben Csesztvén.”

Csak apró adalékként idézünk ide egy hírt a „Nógrád” 1985. szeptember 26-i számából, mert indirekten illeszkedik T. Pataki felhívásához: „A váci Madách Kör rendszeresen meghívja irodalmi folyóiratok szerkesztőit is. Elsőként a »Tiszatáj« szerkesztősége látogatott el a Duna partjára, de ebben a sorozatban meghívással fordulnak a »Palócföld« szerkesztőségéhez is. A Madách Kör őszi programjában szerepel, hogy Alsósztrégovára és Csesztvére látogatnak megismerni Madách szülőföldjét, életének főbb állomásait.”

Eredetileg az 1983-as jubileumi évre tervezték, de „csak” 1984-ben látott napvilágot a „Palócföld Könyvek” sorozatban Praznovszky Mihály „Madách és Nógrád a reformkorban” című kötete, amelyhez Horváth István megyei történészként írt új szemléletű ajánlást: „Elsőként arra hívom fel az olvasó figyelmét, hogy ez a könyv a XIX. századi köznemes alakját, szerepét teszi tisztábbá, világosabbá. Ami nem csekély érdem, mert bár tudtuk, hogy ez a réteg röpitette a magyar történelem zenitjére Kossuthot, Kölcseyt, s számos más, európai műveltségű és tekintélyű gondolkodónkat, politikusunkat; őket azonban gyakran még ma is kivételnek tekintjük, miközben emellett helyet kap ítélezésünkben a patópálos-semmire-kellő köznemes általánosabb képe. Most itt arról olvashatunk, hogy a megyékben tömegével éltek olyan művelt köznemesek, akik kellő háttérrel teremtettek az országos közügyeket intéző politikusok élmezőnyének kialakulásához. A szerzőnek

ezt az állítását a nagy gondolkodó, drámaíró és politikus Madách Imre életútjának kezdeti szakaszát elemző tanulmányok igazolják, – bizonyítva, hogy még mindig felfedhetők olyan új vonások, amelyek számbavételével pontosabbá tehető a Madách-féle alkotó magatartás és életpálya ... A tanulmányok tartalmi és stílári erényein túl számunkra fontos az is, hogy a szerző kortársunk: a ma Nógrádban élő fiatal értelmiségieknek azon csoportjához tartozik, akiket a szakértelem jó színvonala és szenvedélyes teremtő hevület jellemez. Szeretettel ragaszkodik szülőföldjéhez, s amikor a történelemnek eddig ismeretlen, kevésbé vagy rosszul ismert bugyrait vállalkozik kibontani, azáltal a mi szellemi gyarapodásunkat kívánja szolgálni.” A kötetet a megyében az akkor Miskolcon élt Horpácsi Sándor mutatta be a „Nógrád” 1985. július 13-i számában. Cikkéből azért (is) érdemes idézni, mert ő távolról figyelte a nógrádi Madách-kultuszt, és kívülről ítélte meg Praznovszky munkáját: „Irigylem a nógrádiakat. Nem a történelmükért, – az minden megyének van – nem is a gazdasági vagy természeti kincseiket – más tájak talán gazdagabbak lehetnek –, hanem azt az egyszerűséget, gondosságot, amellyel irodalmi és történelmi kincseiket, hagyományaikat feltárják ... Nógrád hagyományai semmivel sem gazdagabbak, mint más régióké. Sőt! Madách és kortársai, s nem kevésbé majd Mikszáth éppen a vidék elmaradottságát, mucsaiságát panaszolják, csipkedik, ostorozzák írásaikban, sürgetvén a lépésváltást, felzárkózást a művelt Európához. Ám, ahol ekkora szellemek szólnak az elmaradottságról, ott már ez maga esemény és követendő-irigylendő hagyománnyá válik ... Praznovszky Mihály kitűnő pedagógiai érzékkel előbb a megyét mutatja be a tárgyalt korban (»Nógrád megye az 1840-es években«), azaz a közállapotokat, amelyeket meghatároz a természeti környezet, a táj történelmi múltja és gazdasági viszonyrendszere is. Erre épül a »Madách és a nógrádi köznemesi társadalom 1841–1848 között« című tanulmány, amelyben a családi és érdekkapcsolatok szövevényét mutatja be, amely oly jellemző volt a feudális Magyarországra, s amelynek ismerete nélkül valóban nehezebben értenénk meg a kor társadalmi, politikai viszonyait és harcait is. Praznovszkynak »van türelme« (ez a szakmája) utánajárni egy-egy adatnak, helyesbíteni megcsontosodott tévedéseket, feltárni pletykának tűnő (s olykor tényleg

csak pletykákra alapuló) családi eseményeket, kapcsolatokat is. A »Lelkem jobb fele« című írásában Madách és Szontagh Pál barátságához keres új adatokat. Hogy róla mintázta volna Madách Lucifer alakját? Ez valóban belterjes filozófiai kérdés. Praznovszky csak érinti, viszont érdekes portrét rajzol erről a különcemberről, íróról, politikusról, aki barátként, szemtanúként végig Madách mellett volt, s bábáskodott a nagy mű megszületésénél... Praznovszky Mihály kötete izelítőt ad, kedvet csinál Nógrádnak, annak a magyar valóságnak a tanulmányozásához, amelyből Az ember tragédiája kinőtt, robbant.”

Az 1985. évi történések fontos mozzanata volt – mint a „Nógrád” 1985. december 21-i számából is kiderült – hogy a balassagyarmati Palóc Múzeumba került Madách Imre végrendelete. „A költő 1864. október 5-én bekövetkezett halála után édesanyja és Madách Imre fia, Madách Aladár maradt az alsósztrigovai kastélyban. Majthényi Anna (1885), majd Madách Aladár (1908) halála után a sztrigovai kastély és birtok gondozása Madách Aladár egyetlen gyermekére Madách Flórára maradt. Madách Flóra, 1944-ben második férjével Lázár Pállal Brazíliában települt le. A családi irattár egy részét is magukkal vitték. A megmentett iratok között volt Madách Imre végrendelete is. Madách Flóra 1980. március 26-án halt meg Sao Paulóban, két évvel később, mint férje Lázár Pál. Madách Flóra leánya, Lázár Flóra, aki 1919-ben született Losoncon ebben az évben hazánkban járt, hogy Madách Imre végrendeletét valamelyik magyarországi intézménynek ajándékozza. Ellátogatott megyénkbe is, ahol megtekintette a csesztvei Madách Emlékmúzeumot és a balassagyarmati Palóc Múzeumot. Lázár Flóra a látogatás után úgy döntött, hogy a felbecsülhetetlen értékű Madách-relikviát a Palóc Múzeumnak ajándékozza az ott látható Madách-szoba gazdagítására. A költő eredeti végrendeletét az elmúlt napokban dr. Kovácsy Ernőné, Lázár Flóra hazánkban élő unokatestvére adta át a Palóc Múzeum munkatársainak.”

1986. januárjában ismét a salgótarjáni zeneiskola adott otthont a Madách-ünnepségnek. A résztvevőket a rendezők nevében Merényi Judit előadóművész köszöntötte. Elmondta, hogy napjainkban megvalósul az a jó két évtizeddel ezelőtt megfogalmazott remény, szándék, hogy a

Madách-örökség ébrentartása, továbbépítése alkalmas keretet adjon Nógrád szellemi gazdagodásához. Madách-díjat kapott Baranyi Ferenc költő, a „Palócföld” főszerkesztője, Földi Péter festőművész és Jaan Kross eszt. író. Ekkor és itt mutatták be Laczkó Pál „Szalmakomisszár” című esszéisztikus novellájának színpadi adaptációját a Miskolci Nemzeti Színház – Dóczy Péterrel a címszerepben, Lőrinszky Attila és Baranyi Péter közreműködésével – művészei. A „Nógrád” cikke – a lap 1986. február 1-jei számában – az előadás értékeire és ellenérzéseket is kiváltó pontjaira is rámutatott: „A szerző Madách Imrének állít benne emléket egy fikció keretében. A költő 1861-ben az országgyűlésre igyekszik szűk batárján, hogy letegye a garast a politikai küzdelmekben, a nemzetiségek ügyében. A hosszú, erőt szaggató úton végiggondolja életét, gyermek- és ifjúkorát, felnőttkori magán- és társadalmi jellegű élményeit, különös tekintettel a nőre és a házára, a hozzá kapcsolódó szabadság eszméjére. A műben tehát lényeges, Madáchra nagyon is jellemző kérdésekkel szembesülhetünk, illetve gondolhatunk újra, végső soron máig érthetőnek tartva fogadtatását. A megyei Madách-émlékünnepségen bemutatott színjáték e munka alapján készült. Egy nem drámának íródott mű tartalmi, szellemi egészét sohasem tudja közvetíteni a belőle készült színpadi játék. A lényegét azonban hűen kell tolmácsolnia. A látott darab sajnálatosan nem ezt teszi. Az alapmű gondolati pontossága, történelmi, táji beágyazottsága alapos csorbát szenved, aminek egyenes következményeként kaotikussá és érdektelenné válik az előadás. A néző tanácstalan, sőt zavart. Nem érti a látottakat, noha nincs nagyobb vágya, mint együtt élni azokkal...” E kritikát tovább részletező cikk fogadtatása egyébiránt éppúgy megosztotta a közvéleményt, mint maga a szokatlan stílusú előadás, amelyben az örökre elalvó Madáchot gondosan és hosszasan beföliázzák... A fehérre mázolt clown-arcú Madách azonban újraéled...

Az 1986. októberi Madách irodalmi nap ugyancsak gazdag tartalmú rendezvénysorozatot produkált. A múzeum klubjában – mások mellett – Szabó Károly balassagyarmati tanár, irodalomtörténész a Tragédia újabb értelmezését adta, Taxner-Tóth Ernő irodalomtörténész „A Mózes-dráma a hatvanas évek színpadán” címmel tartott előadást. (Írásban a „Palócföld” 1988/1. számában látott napvilágot.) Csikász István

és Oroszlánné Mészáros Ágnes előadóművészek Balassagyarmatról „Uram, legyőztél” címmel mutatták be Madách-műsorukat a szintén gyarmati Fogarasi Béla gitárművész közreműködésével. A Madách-összeállítást összesen 26 alkalommal játszották a megyében, a fővárosban illetve a Felvidéken. A művelődési ház klubhelyiségében a salgótarjáni gyökerű, fiatalon elhunyt Gerelyes Endre emlékére készült „Lancelot nélkül” című kötet bemutatóját tartották. Az író alakját, művészetét Baranyi Ferenc a költőbarát, a pályatárs és az özvegy, Gerelyes Endréné idézte meg Pál Józsefnek, a „Palócföld” szerkesztőjének a kérdéseire válaszolva.

A műemléktemplomban a Gombos Katalin–Sinkovits Imre házaspár Madách-emlékműsora fogadta az érdeklődőket. Programjukban fiuk, Vitai András is közreműködött.

1987 januárjában újra a salgótarjáni zeneiskola volt a színhelye a megyei Madách-ünnepségnek. A Bay Éva tévébemondó által elmondott köszöntő kiemelte, hogy Nógrád megyében a Madách-életmű ápolása többet jelent, mint az irodalomtörténet egy fontos fejezete. Ez itt élő hagyomány. Ebben az évben Bódi Tóth Elemér salgótarjáni költő, Kecskeméthy Gyuláné balassagyarmati népművelő, a művelődési ház igazgatója és Valter Ilona régész, a pásztói ásatások gondozója részesült Madách-díjban. Az elismerések átadását ünnepi műsor követte. „...írtam egy költeményt...” címmel a Miskolci Nemzeti Színház művészei – Bregyán Péter, Csapó János, Fráter Kata és Zubornyák Zoltán – adtak elő részleteket Madách műveiből, levelezéseiből, életének sorsfordulóit bemutató dokumentumokból.

A csesztvei irodalmi napot 1987 októberében Mikszáth Kálmán születésének 140. és a Nemzeti Színház fennállásának 150. évfordulója jegyében szervezték. Alexa Károly irodalomtörténész „Napjaink prózája és a mikszáthi örökség” címmel tartott előadást. O. Mészáros Ágnes, Csikász István és Csábi István „A nagy palóc nyomában” címmel mutatott be irodalmi műsort. A szécsényi és a salgótarjáni múzeumbarátok ugyancsak Mikszáth életművéből vetélkedtek, az előbbieket győzelmével. „Nemzeti tragédiák a Nemzeti színpadán” címmel a fővárosi teátrum fiatal művészei adtak műsort. Természetesen Madách

sem maradt ki a programból. Ezúttal Bárdos József mutatta be Tragédia-értelmezését. A továbbiakban Dérczi Péter Krúdy prózáját elemezte, Pál József bemutatta a „Palócföld Könyvek” legújabb szerzőit: Bános Jánost, Tamás Istvánt és Konczek Józsefet.

A Madách-ünnepséget **1988** januárjában – mint a „Nógrád” beszámolt róla 1988. január 22-i számában – első alkalommal rendezték a salgótarjáni múzeumban. Mint házigazda, a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatóságának vezetője Horváth István mondott köszöntőt. A Madách életművének, eszméinek időszerűségét fejtegető gondolatok után Réti Zoltán balassagyarmati festőművész munkásságát méltatta abból az alkalomból, hogy az emlékünnepség keretében mutatták be a „Mózes” című Madách-drámához készült illusztrációit. A pályadíjak átadását követően – a Madách-díjakat ebben az évben először nem ezen az ünnepségen, hanem április 4-én, együtt más díjakkal (!) adták át Erdős István írónak, Juscsák György agrármérnöknek, állami gazdaság igazgatónak és Leblancné Kelemen Mária levéltárosnak, Madách-kutatónak – Lukács Margit színművésznő egy Madáchról szóló irodalmi összeállítással lépett fel. A megyei lap ugyanazon számában, amelyben a fenti tudósítás megjelent, beszámolt arról is, hogy – 1987-es keltezéssel – napvilágot látott Radó György – korábban tervezett – „Madách Imre – Életrajzi krónika” című alapkönyvnek és újdonságnak – tekintve, hogy az életrajzi adatokat tényszerűen, kronologikusan sorakoztatja fel – számított könyve. Az 1400 példányban megjelent művet a salgótarjáni Balassi Bálint Könyvtár adta ki. A szerző az eddigi Madách-életrajzokra – köztük a legutóbbi, a Horváth Károly féle is –, Praznovszky Mihály fent említett kötetére és Leblancné Kelemen Mária levéltári kiadványára, valamint a számtalan cikk, tanulmány, könyv tényanyagára alapozva a gyűjtő és az egybevető munka elvégzését tűzte ki célul. A kötet rendszeréről Radó György a következőket írta a bevezetőben: „*Madách Imre életének első tizennégy esztendeje után, melyre vonatkozóan viszonylag kevés adat áll rendelkezésünkre, s melyet ezért két szakaszra osztva (1823–1829 és 1830–1836) mutatunk be, 1837-től kezdve évek szerint elkülönítve, s egy-egy éven belül is időrendbe szedve és a szükségeshez képest kommentálva közöljük a*

reá vonatkozó életrajzi adatokat. Minthogy pedig az irodalmi és politikai élet szereplőjének életében a személyes események összefüggenek a világnak, magyar hazájának és szűkebb nógrádi pátriájának eseményeivel, ezért egy-egy időszakasz elé olyan táblát illesztettünk, amely bemutatja az emberiség, Magyarország és Nógrád megye történetének arra az időszakaszra eső főbb történéseit.” Az alapszöveghez két függelék is társul. Az első Madách Imre „utóéletét”, műveinek és azok visszhangjának krónikáját tartalmazza. A második olyan adatokat foglal össze időrendben, amelyek külön-külön ugyan jelentéktelen irodalomtörténeti kuriozitásoknak tűnnek, ám így összefoglalva, újabb bizonyítékát jelentik a madáchi életmű továbbélésének. A kötetet műmelléletek, azaz fotók zárják.

Kovács Anna muzeológus, irodalomtörténész a „Nógrád”-nak 1988. március 12-én adott nyilatkozatában arról beszélt, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság nógrádi tagozatának 68 tagja van. Első lényeges működési évük 1987 volt. A kezdetektől fogva fő feladatuk egyikeként tartották Madách Imre emberi és művészi örökségének megismertetését és tudatosítását. Ennek érdekében vállaltak védnökséget a csesztvei irodalmi nap fölött is. Tagjaik nemcsak részt vesznek e rendezvényeken, hanem propagálják is ezen eseményeket, sőt előadóként is exponálják magukat. Külön is megköszönte a balassagyarmatiak aktivitását, segítőkészségét.

1988 őszén a csesztvei programnak egyrészt a lírai hagyományok, másrészt az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eszméi adtak vezérfonalat. Kulin Ferenc irodalomtörténész a 19. századi költői irányzatok újklasszicista és romantikus stílusjegyeit ismertette, Csűrös Miklós irodalomtörténész pedig „Irányok és szerzők napjaink magyar lírájában” című előadásában Nagy László és Juhász Ferenc nemzedékétől eljutott a posztmodern és neoavantgárd kísérletek bemutatásáig. Nyilvánvalóan szó esett Madáchról is, nem is akárhogyan. Kerényi Ferenc a hagyományostól eltérő Tragédia-előadásokat elemezte, kiemelve az 1983-as zalaegerszegi bemutatót. Ugyancsak újszerűen értelmezte Madách főművét a győri színházban Illés István, amikor Berek Katira – azaz egy színésznőre – bízta Lucifer szerepét. Nem csoda, hogy nagy érdeklődés kísérte a templomban a rendezővel és Lucifer

megszemélyesítőjével való személyes találkozást. A nap során Laczkó Pál és Kőrösi P. József közreműködésével bemutatták Ádám Tamás balassagyarmati szerző „Gyökereink lélegzése” címmel a „Palócföld Könyvek” sorozatban megjelent verseskötetét. A „Csesztvei séta” elnevezéssel Zólyomi József gyarmati folklorista a nógrádi népiélet érdekességeiről szólt, Praznovszky Mihály pedig az egykori kúriában zajlott életről beszélt. A zenei blokkban „Karancssági kaláris” címmel népdalcsozor hangzott el, a Kecskés együttes pedig Balassi Bálintot és korát idézte.

Az 1988-as év „Madách-krónikájához” néhány fontos „Palócföld”-közlemény is hozzátartozott. Az 1-es számban (a már jelzett Taxner-Tóth Enikő tanulmánya mellett) megjelent annak a Párizsban élő balassagyarmati kötődésű Nyéki Lajos költőnek, nyelvésznek az írása is, aki 1954 decemberében a Palócföld első évfolyamának első számában közölte az első Madách-cikkét. Nem volt véletlen a megilletődöttsége, amellyel a „Madách és Viktor Considerant. A falanszterjelenet forrásainak kérdéséhez” című tanulmányának megírásához fogott: „*Mon danom sem kell: mennyi minden történt velem, körülöttem, itthon és az idegenben, az elmúlt 33 év alatt. Egy dolog azonban semmit sem változott: Madách főművének varázsa, az a vágy, hogy – képességeim szerint – egyre mélyebbre ássak a Tragédia Eget és Földet, az egész emberi történelmet átfogó univerzumába.*”

A 3. illetve a 4. számban található Beke Mihály András író „A tragédia vége: a komédia kezdete” című nagyigényű, elmélyült dolgozata, amelyben egyebek között a következő kérdésekre keresi a választ: „*Valóban Madách lenne hát a Tragédia igazi főszereplője? Milyen lelki válságokból menti ki a végső remény? Milyen próbákat kell kiállnia a mindenkori embernek, az egyénnek az örök emberi tragédiában? Mi lehet a magyarázata és a forrása a végső reménytelen reménynek? És mi magunk vajon a szorongásban való örök vesztéglésre ítéltettünk volna? Milyen esélyünk van a reményre? És miféle reményekre? És miért? Miért?*” Beke Mihály András sajátos fordulattal zárja le fejtegetéseit: „*A Tragédia azt sugallja, hogy el kell jutnunk a mélypontig, szembesülnünk kell a halállal ahhoz, hogy megtalálhassuk az utat a hiteles emberi életbe ... Mi hát a garancia arra, hogy visszatérhetünk*

a szakadék pereméről, ha netán odamerészkednénk? Semmi garancia! A Madách-sugallta válasz nem általános érvényű, nem is lehetne az, hiszen kinek-kinek méretére szabott. Csak azt mentheti meg a remény, csak annak van esélye a hiteles életre, akiben elég intenzív a Paradicsom emléke, a teljesség és az összhang igénye. Olyan ez, akár a test-edzés: lélekedzés. Minél többször és minél hosszabb időre mártózik meg valaki a teljességben, az összhang élményében, annál edzettebbé, védettebbé válik az egzisztenciális űr kísérteteivel, a reménytelenség-gel szemben.”

Ugyancsak a 3. számban látott napvilágot Staud Géza irodalomtörténész „Paulay Ede” című írása abból az alkalomból, hogy a Nemzeti Színház és a Magyar Színházi Intézet Paulay Ede születésének 150. évfordulóján – 1986-ban – emlékülés keretében idézte meg az európai híró rendező és színigazgató alakját. Témánk szempontjából persze az az érdekes, amelyet Staud a Tragédia színre állításáról írt: „Az irodalmi szakemberek – beleértve akár Arany Jánost, vagy Gyulai Pált is – könyvdramát, illetve drámai költeményt láttak benne, de még olvasmányként is csak holmi Faust-utánpótlásnak minősítették ... Az általánosan elterjedt vélemény szerint Paulay a Tragédiát a bécsi Faust-előadások hatása alatt vitte színre. A magam részéről úgy vélem, hogy más indítéka is lehetett. Mint színházi embernek, szemébe kellett tűnnie annak a sok színpadi utasításnak, amely a Tragédiában olvasható, tehát szerzője feltétlenül színpadra szánta a darabot Paulay mindenestre felismerte játszhatóságát, átdolgozta, kihúzta belőle a Fausta emlékeztető szövegrészeket és színre hozta 1883-ban.”

Akárcsak egy évvel korábban, 1989 januárjában is a salgótarjáni múzeumban tartották a Madách-emlékünnepeket, összekötve a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Nógrád megyei tagozatának évi rendes közgyűlésével. A Madách-díjakat később adták át Berek Katalin színművészeknek, Ember Csaba balassagyarmati zenepedagógusnak, karnagynak és Pál József írónak, szerkesztőnek. „Sokféleképpen méltatták már Madách Imrét. Hol emberi nagyságát hangsúlyozták, hol művészetét állították előtérbe az ünnepségeken. Most a műsorban a poétát, az esztétát mutatták be. Jancsó Adrienne, a magyar előadóművészet kie-

melkedő alakja tolmácsolt a műveiből, amelyet jól egészített ki a Nagybátyi Kamarazenekar muzsikája, Rózsavölgyi Márk művének megszólaltatásával” – írta a megyei napilap 1989. január 21-i számában.

Ebben az esztendőben volt 70. évfordulója, hogy Balassagyarmaton újjáalakult a Madách Társaság. Nem véletlen, hogy ismét előkerült megalakításának gondolata, azzal együtt is, hogy az Ipoly parti városban akkor már a Komjáthy Kör összefogta az irodalom- és művészetkedvelőket. „Egy eljövendő új Madách Társaság sem szüntetné meg a mai műhelyeket. De igaz az is, hogy ez a társaság itt van ma is és működik! Ott látható minden városi rendezvényen az egyetértésben megmutakozó közös részvételben éppen e kis műhelyek képében. Tudatosan felvenni ezt a jó hagyományokra is néző városi-országos magatartást azonban más kérdés és talán mára időszerű. Balassagyarmat ismerne önmagára általa” – írta T. Pataki László ugyanabban a „Nógrád”-számban.

A hagyományos októberi csesztvei Madách-nap ismét bővelkedett programokban. Kovács Sándor Iván irodalomtörténész és Kerényi Ferenc a Madách-kultusz elmúlt 25 évének tudományos problémáiról szólt a múzeumi pinceklubban. Ugyanott a Pódiumszínház keretében Szabó András mutatta be műsorát. A művelődési házban a Csesztvén élő Lakatos László képeit tekinthette meg a közönség. A klubban Záborszky Csaba lelkész tartott előadást a helyi evangélikus közösségről. Kiállításon lehetett megtekinteni magyar és szlovák nyelvű bibliákat, imakönyveket. Hangzott el előadás Losonc szellemi életéről, majd a Palócföld és a nyolcvanas évek prózájával ismerkedhetett meg a közönség. Kovács Anna rendhagyó irodalomóra keretében elemezte Madách „Mózes”-ét. A templomban a Nemzeti Színház művészei adtak műsort.

A „Palócföld” 1989/2. számában jelent meg Kerényi Ferenc „Szemközt Madách Imre szövegével – Egy sajtó alá rendezés műhelynaplójából” című dolgozata, amelyben a szerző számos filológia érdekességgel szolgált a Szépirodalmi Könyvkiadó számára készülő Madách-válogatás (a Tragédia, a Mózes, valamint a költő lírájának és levelezésének a két műre vonatkozó hányada) műhelytitkaiból. Fejtegetéseit a következő figyelemre méltó gondolatokkal fejezte be: „Madách Imre

életművét gondozó munkánk során eljutottunk – a szükséges lépcsőfokokat mind bejárva – a régóta és joggal sürgetett kritikai kiadás, azaz a tudományos edíció lehetőségéig. Az ember tragédiája következő kiadása már ilyen lehet. Mert ne feledjük: nemcsak az épületben, tárgyban testet öltött javak, emlékek alkotják részét nemzeti közkincsünknek, hanem azok a szövegek is klasszikusaink életművéből, amelyeket a közös emlékezet nyomtatott kiadásokból ismer meg és örökít át nemzedékről nemzedékre.”

Az év végén T. Pataki László – ismét felidézve és pártolásra érdekesnek tartva az egykori balassagyarmati hagyományokat – a következőket írta a „Nógrád” december 16-i számában: *„Miközben a teljes tisztelet hangján megemlékezem az eddig Salgótarjánban megrendezett januári Madách-ünnepségekről (gyakori résztvevője, díjnyertese voltam magam is) ugyancsak a teljes tisztelet hangján kérdezem – 1989. december 14-én írva e sorokat – nincs-e itt az ideje annak is, hogy a következő Madách-ünnepséget a tarjániakkal együtt Balassagyarmat rendezze meg? Legalább itt húzzunk egyet az istrágon.”*

Nem sokáig, bő egy hónapot kellett csak várnia T. Pataki Lászlónak s reménye – mások helyett, sokak nevében is közzétett – javaslata beteljesedett: az **1990.** januári Madách-ünnepséget – tizenhárom évnyi megszakítás után – már újra Balassagyarmaton tartották, és azóta folyamatosan ez a város a színhelye a költő születéséről való megemlékezéseknek, a Madách-díjak átadási ceremóniájának.

A program a Madách Imréről elnevezett középiskolai kollégium aulájában kezdődött, ahol felavatták Szederkényi Attila szobrászművész Madách-mellszobrát. Sidló Ferenc Köztársaság téri Madách-szobránál tartott koszorúzási ünnepséget követően az ünnepség a művelődési központ és könyvtár épületében folytatódott. A helyi honismereti kör elnöke, Kovalcsik András mutatta be a vendégeknek az idősebb és ifjabb Balogh Károly emlékére rendezett kiállítást, majd az irodalomtörténeti társaság megyei tagozatának éves közgyűlését tartották meg. A résztvevők gyertyafény mellett hallgathatták meg a zeneiskola tanárainak, a város előadóművészeinek műsorát és Göncz Árpádnak, a Magyar Írók Szövetsége elnökének – aki egyenesen a cseh

Vaclav Havellel való találkozását követően érkezett Gyarmatra – ünnepi beszédét. Az előadó Madáchot mint a nemzeti felemelkedés örök hirdetőjét idézte meg. Megemlítette, hogy ő, aki átélte egy halálra ítélt lelkiállapotát, elfogódottan tiszteli Madáchot, aki egy halálra ítéltet rejtegetett házában. Göncz Árpád beszédét követően adták át – két év után újra ismét ezen az ünnepségen (!) – a Madách-díjakat és az irodalmi pályázat díjait. Madách-díjban részesült Kovalcsik András balassagyarmati tanár, helytörténész, Schmidt István művelődésszervező és Veres János író. A koccintás után palotás nyitotta meg a gyarmati Madách-ünnepség alkalmából rendezett megyebált.

Az egyik díjazott, Kovalcsik András terjedelmes nyilatkozatában többek között a következőket mondta a megyei lap hasábjain 1990. március 10-én: *„Ismerem a díj huszonöt éves történetét. Azzal együtt, hogy itt-ott az odaítélésnek mozgatója vitatható, politikai indítékoktól kissé sárosodott, ez a része szerintem eltörpül a megye kulturális életében betöltött jelentősége, szerepe mellett. Olyan személyiségek kapcsolódását, munkáját, érdeklődését biztosította, amely révén a legjelentősebb megyei díjjá válhatott és ezt a szerepét meg is kell őrizni. Egy kissé kényes dolog nekem erről most beszélni, de az ember kénytelen átgondolni: »kikkel kerülök egy csapatba?» és zömében ez egy nagy csapat. Olyan szellemi potenciált képviselnek, amelyhez tartozni nagy megtiszteltetés és amelynek a megtartása a Madách-kultusz ügyében nagyon jelentős ... Úgy érzem az is sürgetővé vált, hogy a tovább lépés útját meg kell keresni. El kell ismerni, hogy a küzdelem, amit mi legfőképpen az utolsó 10–15 évben Balassagyarmaton folytattunk, nem üres hőzöngés, nem demagóg mutogatás volt, hanem következetes harc az alkotó ember tisztességéért, szabadságának biztosításáért, egy közösség, jelen esetben Balassagyarmat elemi kulturális jogainak érvényesítéséért, ugyanakkor készen a korrekt, tisztességes együttműködésre és kompromisszumra.”*

Apró, de fontos jelként értékelhető, hogy 1990 januárjában a városban középiskolás Madách vers-, és prózamondó versenyt rendeztek, annál is inkább, mert minden bizonnyal a megyei Madách-ünnepség Balassagyarmatra kerülése is motiválta a szervezőket. A kezdeménye-

ző szerepet a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző és Szakközépiskola vállalta.

A körlevélben – többek között – ezt állt: „...részesítsék előnyben Balassagyarmat irodalmi hagyományait, az itt élt, vagy élő alkotó írók, költők műveit bármely korról legyen szó egészen napjainkig ...” Ekkortól minden évben megrendezték e versenyt.

Érdekes, hogy a diákok fontos szerephez jutottak az őszi csesztvei Madách irodalmi napon is. Négy iskola – a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium, a Szántó Kovács János Gimnázium, a salgótarjáni Madách Gimnázium és a pásztói Mikszáth Gimnázium – színjátszói mutatták be eltérő műfajú műsorukat.

1990-ben november 16-án Erzsébet-napi ünnepséget rendeztek a balassagyarmati leánykollégiumban: az intézmény akkor vette fel Fráter Erzsébet nevét.

A „Palócföld” 1990-es évfolyamában két helyütt szerepelt Madách-téma. A második számban Dobai Péter író, költő értekezett „Madách magányos lírája” címmel. Ebben – többek között a „Lant-virágok”-kal – azt igazolja, hogy „*Madách versei, idillt alig ismerő lírai költészete, mintegy nyelvi és eszmei nyitánya a Tragédiának, mégpedig kettős értelemben is, mind a nagy műre, mind személyes sorsára nézve az.*” Az 5. számban Seres Péter műfordító, kritikus „Madách »Szép új világ«-a” című tanulmánya a Tragédia falanszter-jelenetét, Madách jövőképét veszi górcső alá. Ugyanebben a számban, Nagy Ervinné, balassagyarmati tanár „Görgey álma (A Madách-rajzok helye és szerepe az életműben)” címmel írott dolgozatával új témát vezet be a Madách-irodalomba: a költő rajzait kezdi el vizsgálni. S miután ezek részei az életműnek, őrzik melankolikus személyiségének, groteszkbe hajló karakterének jegyeit, megismerésük, megismertetésük akkor is fontos, ha – mint a szerző is megállapítja – művészi értékük önmagukban alig van. Szintén e lapszámban értekezett elismerően a Franciaországban élő Nyéki Lajos egykori földije, Réti Zoltán „Mózes” ihlette akvarelljeiről: „*Réti Zoltán legnagyobb érdeme, hogy – a fő cselekményvonal látszólagos kárára is – jelentős helyet biztosít sorozatában a személyes kapcsolatok megjelenítésének ... Nagyon sok mindenről lehetne, sőt kellene még beszélni: A csipkebokor izzó lobogásáról (5.*

kép). Az utolsó előtti akvarell felejthetetlen telitalálatáról: ahogyan a nézővel szembeforduló Mózes szemében tükröződik – a Kánaán... Arról, hogyan jelentkezik a sorozatban a nógrádi táj, Madách és Réti tája, és hogyan felelnek a sorozat egyes képei Réti egyéb akvarelljeire, mint Jókhebed első képbeli arca és fejkendője az oly nagy szeretettel ábrázolt palóc anyákra...”

„Réti Zoltán nagy élménye Madách. Nemcsak abból adódóan, hogy mindketten egy táj szülöttei, hanem a továbbteremtő szándék tisztességéből ... Rendkívül fontos akvarellsorozatot festett »Az ember tragédiájá«-ról, amelyet Madách és Ő eredeti nógrádi környezetébe helyezett el kettős hűséggel. Különös találkozást jelentenek ezért ezek a művek. Gondolkodásában pedig Réti felnőtt Madách eszmeköréhez...” Ez utóbbi sorok viszont a Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyvének XVI., 1990-ben megjelent számában láttak napvilágot Losonci Miklós tollából „Réti Zoltán színes üzenete” címmel utalván, az 1983-ban „Lelkem felfelé tör” című, Balassagyarmaton kiadott másik sorozatra, akvarellalbumra is. A múzeumi évkönyv ugyanezen számában Kerényi Ferenc tette közzé az 1989-es csesztvei Madách irodalmi napon elhangzott – fentebb megemlített – „Huszonöt év a Madách-kultusz történetéből (1964–1989)” című előadásának tanulmányváltozatát. Kerényi elsősorban azokat a tudományos eredményeket vette itt számba, amelyekkel az elmúlt negyedszázadban gyarapodott a Madách-irodalom, de szólt a közgyűjteménybázis jelentékeny szerepéről – mondván: „1973 óta minden nevezetesebb Madách-ünnep a közgyűjtemények kezdeményezésére és szakmai vezetésével zajlott Nógrádban. E munkájuk nélkülözhetetlen volt a kultusz számára ... Nógrád úttörő szerepe a helyzet fonákját is megmutatta: a regionális közgyűjtemények, folyóiratok és sajtóorgánumok révén, szokatlan tudományszervezési egyeztetéssel publikált új, döntő jelentőségű tudományos eredmények sokkal lassabban válnak a nemzetközi közvélemény sajátjává, mintha Budapesten teszik őket közzé...” –, a Madách-életmű textológiai helyzetéről, s dolgozatának „Mérleg helyeti” című fejezetében egyfajta összegzést is adott: „Nógrád mérlege a Madách-kultusz terén 1964 és 1989 között alapvetően pozitív. A megye szellemi élete több vonatkozásban is kísérleti terep, műhely volt egy szerves fejlődésű,

alulról építkező kultusz javára. Ennek eredményeit a közelmúlt eseményei is visszaigazolták: nem véletlenül Nógrádban alakult meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság első megyei–regionális tagozata, a taglétszám 10%-át adja az országosnak, vagyis jóval felülhaladja Nógrád részesedését a népességben, a tudományos és kulturális intézmények részarányában. Olyan módszerek kerültek itt első ízben kipróbálásra (például kiadványok szponzorálása), amelyeket azóta az MTA is célravezetőnek ajánlott... A közeljövőben azonban avval is számolnunk kell, hogy ha az általános iskolázottsági és műveltségi szint nem javul számottevően, Madách interpretálásának és értésének ilyen gátja is támadhat” – írta Kerényi s azt a következtetést vonta le, hogy ebből mind a kultusznak, mind a tudományosságnak hátrányai származhatnak. Gondolatmenetét a Tragédia nemzetközi karrierjének áttekintésével, a külföldi bemutatókra való utalással zárta.

Ez utóbbi témakör értelemszerűen lényegi fejezeteit képezte Koltai Tamás 1990-ben a Kelenföld Kiadónál megjelent „Az ember tragédiája a színpadon” című kötetének is, amely 1933-tól 1968-ig tekinti át és elemzi a fontosabb külföldi és hazai előadásokat. Azért ’33-tól, mert akkor – a Paulay Ede-féle bemutató ötvenedik évfordulóján – jelent meg Németh Antal – akinek emlékére Koltai a művét ajánlotta – ugyanilyen című könyve. Németh Antal, a neves színházi szakember élete, munkássága szorosan összefonódott a Tragédiával, nyolcszor rendezte színpadon, egy-egy alkalommal rádióban, illetve lemezfelvételen, számos tanulmányt írt róla, szenvedélyesen gyűjtötte a hazai és a külföldi előadásokkal kapcsolatos cikkeket. Bár a negyvenes évek második felétől – politikailag nem kívánatos személyiségként – alig maradt reménye a publikálásra, mégis hozzáfogott a Tragédia-könyvének folytatásához is. Azonban 1968-ban bekövetkezett haláláig csak saját, 1937-es hamburgi rendezéséig jutott el. A torzóban maradt kézirat gondozását és továbbírását Koltai Tamás színházi kritikus vállalta fel: egyrészt a klasszikus nemzeti dráma iránti vonzalma jeléül, másrészt Németh Antal emléke előtti tiszteletből.

A feldolgozás alapelveit, fő módszereit Koltai jó hírű elődjétől kölcsönözte. Mindenekelőtt az előadások minél pontosabb dokumentálását a bemutatók – köztük a vidékiek is – idejére, helyére és körül-

ményeire vonatkozó lényeges adatok közlését, az előzetes rendezői szándékok, nyilatkozatok és a megjelent kritikák összevetését tekintette feladatának. Egy fejezet erejéig úgymond a kuriózumokról – a budapesti Madách Gimnázium 1954. áprilisi, az ötvenes évek eleji szilenciumot megtörő előadásáról, az 1939-es kamaraszínházi változatról, a II. világháború utáni 1946-os, első magyar nyelvű előadásról egy oroszországi hadifogolytáborban, az argentinai Magyar Nemzeti Színház nevű társulat által jegyzett 1952-es Buenos Aires-i bemutatóról, vagy a határainkon túli (kolozsvári, szabadkai) színházak bemutatóiról is megemlékezett. Sort kerített azoknak a tervezett – külföldi és hazai – bemutatóknak az ismertetésére is, amelyek valamilyen okból meghiúsultak. Arra törekedett, hogy a hiteles dokumentumokat olvasmányos formában tárja fel, s a 23 fejezetből mintegy a Tragédia „színpadi regénye” bontakozzon ki, legalábbis az elemzett évek távlatában. Ebben a 35 esztendőben ugyanis különösen változatos – a szerző találó szóhasználatával: drámai – sorsa volt Madách fő művének. „*Diadalok és bukások, meghurcolások és betiltások kísérték itthon és külföldön egyaránt ... Madách drámájának színpadi története egyben kortörténet: a társadalom pillanatnyi állapotának a tükré. Mutasd meg, hogyan játszod a Tragédiát, s én megmondom, milyen a világ a színházon kívül*” – írta Koltai. Kötetének értékét az előadásokról, színpadtervekről közölt fotók is emelték. A könyvről Csongrády Béla írt recenziót a megyei lap – ekkor már „Új Nógrád” – hasábjain 1991. január 26-i dátummal.

Az 1991-es Madách-ünnepség a balassagyarmati Köztársaság téren a költő szobrának megkoszorúzásával kezdődött. Ezt követően a városi könyvtárban Szabó Péter művészettörténész nyitotta meg Jánossy Ferenc kiállítását. A művelődési központ nagytermében a helyi kamara-együttes műsorát követően Németh G. Béla akadémikus méltatta az ünnepelt műveinek jelentőségét, majd helyi előadók – Nagy Helga, Csach Gábor és Sinkovics István – adtak első részleteket a Tragédiából Rigó Zoltán rendezésében. Madách-díjat kapott Á. Varga László megyei levéltár-igazgató, Nagy Pál a megyeszékhelyről elszármazott Párizsban élő író és Nagy Zoltán salgótarjáni népmesegyűjtő. A janu-

ár hónap történéseihez tartozott az a hír is, amely szerint Nagy Márta balassagyarmati művésztanár a helyi Fráter Erzsébet Leánykollégium felkérésére nagyméretű olajképben festette meg Madách Imre feleségének portréját, amelyet az intézmény könyvtárában terveztek elhelyezni.

Ennek az évnek az őszére a szokásosan gazdag csesztvei program – a pénzügyi források hiánya miatt – leszűkült a koszorúzási ünnepségre – amelynek keretében Kovács Sándor Iván irodalomtörténész, egyetemi tanár mondott beszédet – és a Madách Gimnázium tanulóinak műsorára. A faóriás előtt Kovács Sándor Iván többek között a következőket mondta: *„Végiggondolván íróasztalom mellett, mit is mondhatnék a nógrádi Csesztvén Madáchról; én, aki nem Madách-kutató vagyok, taláломra felnyitottam a Válogatott művek nemrég megjelent kiadását (azt a tetszetős kötetet, amit két professzionális Madách-szakértő: Horváth Károly és Kerényi Ferenc rendezett tudós gonddal sajtó alá; megjelent a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1989-ben). Isten engem úgy segéljen, hogy így történt: a XI. szín vége felé nyílt ki, a 145. lapon, s ez a három sor ötlött szemembe mindjárt: Ádámnak ez a monológkezdő három sora: Ismét csalódtam, azt hívéim, elég / Ledönteni a múltnak rémeit, / S szabad versenyt szervezni az erőknek. Villámütéses eszmélés volt: hiszen itt Madách a máról, 1991 őszének Magyarországaról szól, hozzánk beszél. Legalábbis én hajlandó vagyok úgy érteni, hogy ez a prófécia így is értelmezhető...”* – olvasható a „Palócföld” 1992/1-es számában.

Október 4-én – egy nappal a csesztvei rendezvény előtt – viszont Balassagyarmaton a Madách Könyvtárban bemutatták Kovács Sándor Iván és Praznovszky Mihály „Két költő egy szekéren” című, a Mikszáth Kiadó által megjelentetett, Keresztury Dezső előszavával indított kötetet, amelyben a két szerző azt írta le külön-külön, afféle irodalmi „négykezesként”, hogy szerintük milyen lehetett, hogyan ment végbe Arany János és Madách Imre csesztvei, illetve szliácsi találkozása 1862 augusztusában. Csesztve „elszegényedéséről” nem véletlenül kesergett és írt nyílt levelet az „Új Nógrád”-ban – éppen Praznovszky Mihálynak címezve – T. Pataki László, aki ebben a cikkében egyébként azt is jelezte, hogy október végén a gyarmati volt megyeháza

épületében bemutatják Dobos Attilának a Tragédiáról írt operaváltozatát is.

1991. november 18-án a balassagyarmati Fráter Erzsébet Leánykollégium névnapi ünnepségén Tempfli József nagyváradai római katolikus megyéspüspök mondott emlékbeszédet.

A „Palócföld” 1991-es évfolyamának 2. számában tette közzé Nagy Pálnak, a friss Madách-díjas írónak, a Magyar Műhely szerkesztőjének a díj – későbbi, március 7-ei – átvételekor a szerkesztőség irodalmi estjén mondott köszöntőbeszédét. Gyermekkori élményeinek felevenítése, az eltelt évtizedek vázlatos bemutatása után Nagy Pál egyebek között a következőket fogalmazta meg: *„Tiszteljük egymás múltját! A rendszerek, még az örök életűnek tűnő rendszerek is változnak; a munka, a tennivaló, a város – marad. Az önök munkájának, helytállásának köszönhető, hogy az ország, s benne Salgótarján ezekben az évtizedekben is élt, haladt. Elég végigsétálni a városban, benézni néhány modern lakásba, bekukkantani a múzeumba, a gyönyörű megyei könyvtárba „hogy az embernek az legyen az érzése: az itt lakók szeretik ezt a várost, s szerették, építették, szépítették akkor is, amikor ez nem volt könnyű feladat.”* Ugyanebben a számban kapott helyet Kovács Sándor Iván „Arany nem alhatik” és Praznovszky Mihály „Madách vendéget vár” című tanulmánya, amelyek egy kötetben való megjelenéséről fentebb már esett szó. A kiadványról Horpácsi Sándor írt kritikát a „Palócföld” 1991/6-os számában. Szintén a 2-es számban Andor Csaba irodalomtörténész, budapesti Madách-kutató „Madách látása és látomása” címmel reagált a Nagy Ervinné által a „Palócföld” elmúlt évfolyamában megpendített – és általunk is idézett – témára, a Madách rajzairól és festményeiről írott cikke. *„Nagy Ervinné remélhetőleg folytatja a megkezdett, s mint jelen ismertetés is mutatja, egyáltalán nem könnyű, inkább sokfelé szerteágazó munkát. S talán munkája eredményeként egyszer még lesz alkalmunk kézbe venni Madách rajzainak és festményeinek egy gyűjteményes kiadását. Egy ilyen vállalkozás kétségkívül hozzájárulhatna ahhoz, hogy Madách életművét tágabb perspektívába helyezve lássuk; az oly sokáig csekély figyelemre méltatott versek, novellák, politikai cikkek után a képek közzétételének is remélhetőleg eljön az ideje”* – írta Andor Csaba. A

„Palócföld” 1991. évi 3. számában T. Pataki László „Madáchné sírjánál” címmel azokról az utazásairól számolt be részletesen és élményszerűen, amelyeket – Fráter Erzsébet már többször emlegetett „rehabilitálása” céljából – Nagyváradon és környékén tett. Ugyancsak ebben a számban Dobai Péter író értekezett „Magyar öntudat-zúzda: 1949-1990...?! avagy Madách művének időszerűsége – Tizenkettedik Szín – a »falanszter« és a »szocializmus« iker-jelentésében” címmel.

Szintén ebben a számban kapott helyet egy – témánk szempontjából kiemelkedő érdekességű és értékű – dokumentum. A „Palócföld” szerkesztősége, a múzeumok igazgatósága és az irodalomtörténeti társaság nógrádi tagozata „Javaslat a Madách-kultusz ápolásához. Elvek és eszközök” címmel tett közzé állásfoglalást, amelyben mintegy szentesültek az eddigi gyakorlat jó elemei, de megfogalmazódott számos új elem is. E közleményből idézünk: „*A Madách-díjnak szakmai, alkotói (szellemi) díjnak kell lennie, folyamatos alkotótevékenység elismeréséért. Továbbá a pályázati rendszer működtetésével szerves részévé kell válnia a magyar szellemi élet folyamatának és a mai magyar irodalom élő áramának. Végül pedig az európai távlatú gondolkodás igénye – éppen itt Nógrádban – elsődlegesen a szlovákiai (magyar és szlovák nyelvű) irodalommal való eleven kontextusában kell megnyilvánulnia. S, hogy mindezek ne csak elvi jellegű megfontolások maradjanak, szükségesnek látszik ez alkalommal közelebbről is megvizsgálni a Madách-hagyományápolás kérdéseit, valamint az ünnepek helyének, a helység kiválasztásának problémáját, a működtetés feltételeit. A madáchi-hagyományápolás javaslatunk szerint folyamatos, egységes rendszerként működjék majd, melynek kiemelkedő nyitó »rendezvényének«: a januári Madách-ünnepségnek, záró »eseményének«: az októberi irodalmi napnak kell lennie. Ezek szerint januárban ünnepi keretek között hangsúlyosabb a szakmai, alkotó tevékenység centrumba állítása, októberben pedig a populárisabb jellegű, szélesebb körű kultúraközlés legyen az elsődleges cél... A működtetés elemi feltételének egy szakmai kuratórium megalakulását látnánk szükségesnek. E kuratóriumot a megyei közgyűlés hívja majd létre, dönt összetételéről, feladatairól és elkülönítve biztosítja működésének anyagi feltételeit.*” A dokumentum szerint az anyagi támogatásra három mód (évenkénti finanszí-

rozás, alapítvány létrehozása, a szlovákiai partner anyagi hozzájárulása) kínálkozik. Az aláírók megfogalmazták elképzeléseiket a kuratórium tagjaira, elnökére, feladataira, a Madách-ünnepség váltakozó (Csesztve és Alsósztregova) helyszíneire vonatkozóan is. „*A kuratóriumot 1991. szeptember 1-jéig kell létrehozni, hogy az 1992-es Madách-ünnepséget már a kuratórium szervezhesse*” – fejeződött be az állásfoglalás.

E fél évvel korábban megfogalmazott dokumentum újszerűségei az **1992.** évi januári, balassagyarmati ünnepségen nem igen érvényesültek. A Madách-szobor koszorúzását követően a városi könyvtár kupolatermében Ablonczy László kritikus, a Nemzeti Színház igazgatója és Siposhegyi Péter író vitáját Madách és a mai kor összefüggéseiről Nyakas Szilárd, a Magyar Rádió vezető szerkesztője vezette. Szabó Péter művészettörténész méltatta az 1991-ben elhunyt Farkas András festőművész „Az ember tragédiáját”-t illusztráló grafikáit egybefűző emlékkötetét. „*Madách elébe ment Farkas András szándékának, aki művészetét arra tette föl, hogy a legközönségesebb dolgokban is a jelentőséget és a méltóságot keresse ... Farkas Andrásban az 1950-es évek elejétől kezdve folytonosan új és új helyzeteket teremtett a Tragédia. A műhöz készült rajzok révén, megjelent könyvének műélvezői végigkísérhetik Farkas András és a Tragédia viszonyában beállt változásokat: a kiadvány lapjain egy-egy szín illusztrációi egymás mellett szerepelnek*” – mondta egyebek között Szabó Péter. E sorok a „Palócföld” 1992/2-es számában láttak napvilágot. A könyvpremier után Tóth László, a Győr–Sopron–Moson Megyei Múzeum igazgatója nyitott meg kiállítást a Szabó József Madách-kutató által a győri Xantus János Múzeumnak ajándékozott gyűjteményéből. „*A 6882 darabból álló győri gyűjteményt Szabó József nagyjából itt Balassagyarmaton gyűjtötte, s Győrött tudományos alapossággal és tudósi alázattal rakta rendszerbe. A nagy barokk palota komolyságot árasztó múzeum csendjében »Jósi bácsi« fogadta a látogatókat, készséggel segítette a kutatókat és emelkedett érzelmeket plántált a rajta »csüngő« diáksereg szívébe Madáchról és művéről... Szeretném megköszönni a városi könyvtár dolgozóinak kitűnő munkáját s azt, hogy kiapadhatatlan szeretettel, lelkesedéssel gondozzák, éleztik a Madách-kultuszt itt Nóg-*

rádban, szerte az országban sok irodalomszerető szimpátiájától kísérve” – fogalmazott a vendég múzeumigazgató ugyancsak a „Palócföld” 1992/2-es számában.

A művelődési központ kamaratermében megtartott Madách-ünnepségen Jókai Anna, a Magyar Írók Szövetségének elnöke tartott köszöntőt, amelyben a madáchi gondolatok aktualizálásáról szolt: *„Madách Imrét ünnepelni jöttünk össze. Madáchra lehet és kell is emlékezni, művét azonban élni kell; a Tragédia szépségét nemcsak élvezni, de megtanulni belőle azt, ami megtanulható ... Úgy tetszik, túl vagyunk a falanszteren, s mintha csúsznánk a londoni színbe vissza. Pedig most Madách megíratlan jelene várakozik előttünk: nem a Földtől való felelőtlen elszakadás meddő kalandja, s reméljük nem a Naptól elhagyott embervilág bamba halála, hanem valami más. Nem vissza a vásáros, talmi, pusztán üzleti létbe, hanem az út előbbre visz; előbbre kéne, hogy vigyen ... Objektivitás és optimizmus, együtt, amit Madách sugall...”* – mondotta az író. Alexa Károly irodalomtörténész értékelte a Madách irodalmi pályázatra beérkezett műveket, majd átadták a pályadíjakat és Madách-plaketteket. Utóbbiakban a salgótarjáni Dűvő népzenei együttes, Nyéki Lajos balassagyarmati gyökerű, Párizsban élő egyetemi tanár, nyelvész, költő, irodalomtörténész és Oroszlánné Mészáros Ágnes, a helyi Madách Imre nevét viselő városi könyvtár igazgatója részesült. Mintegy az emlékünnepegyeségyként elkezdődött a XXI. Madách Imre Irodalmi Napok és a Kamarajátékok Országos Fesztiváljának programja. Nyéki Lajos az elismeréssel járó pénzjutalmat azonnal felajánlotta az egyik gyarmati gimnáziumnak francia nyelvoktatásra. *„Születésem óta kötődöm Palócország fővárosához. Kötődöm Madáchhoz. Egyesztendő sem voltam még, amikor szüleim a róla elnevezett utcába költöztek: innen jártak elemi iskolába, innen a gimnáziumba, s innen mentem Budapestre is, hogy bölcsészetet tanuljak”* – mesélte a megyei lapnak adott interjújában az egykori balassai tanár, akit 1956 szele sodort Franciaországba: *„...azt szoktam mondani, hogy Magyarországnak van egynéhány tucatnyi nagykövete a világban, de még többen vagyunk, akik »kis« követekként tesszük a dolgunkat – ugyancsak a nagyvilágban, ugyancsak a magyar hazának. Mondhatnám persze más szavakkal is: nem csak nekem szól*

ez a kitüntetés – biztos vagyok benne...”. E nemes gesztusról az ismét nevet váltott megyei újság, immár a „Nógrád Megyei Hírlap” számolt be 1992. március 21-i számában.

Azon év októberében – az előző évi kényszerű szünet után – ismét sokrétű programmal fogadta Csesztve az irodalmi nap látogatóit. A folytatást a Nógrádi Mecénás Alapítvány támogatása tette lehetővé. Kozma Dezső kolozsvári professzor nem véletlenül idézte Mikszáthot, akinek életművéről is megemlékeztek. Ez alkalommal ismerkedhetett meg a közönség Leblancné Kelemen Mária és Andor Csaba munkájával, a Madách-kézirat katalógussal. Jankovics Marcell rajzfilmrendező bemutatta készülő új alkotását, „Az ember tragédiája”-nak animációs adaptációját. A templomban Szvorák Katalin és a Bekecs együttes adott hangversenyt. A koncertet koszorúzási ünnepség követte.

A balassagyarmati Fráter Erzsébet leánykollégiumban 1992. november 18-án Czine Mihály irodalomtörténész professzor avatta fel az intézmény névadójának szobrát, Párkányi Péter helyi szobrászművész alkotását.

Miután 1992-ben nem volt semmiféle kerek évforduló, különösen dicséretes, hogy a „Palócföld” ezen évfolyama rendkívül gazdag – mondhatni, hogy az évfolyamok között a leggazdagabb – Madáchsal kapcsolatos anyagot közölt. Az 1-es számban napvilágot látott a már említett két beszéd: Jókai Annáé és Kovács Sándor Iváné. A 2. számban „Az ember tragédiájának forrásairól és a mű utóéletéről” cím fogta össze Urbán László („Szemere és Madách”); Radó György („Az ember tragédiája és a Faust”); Csűrös Miklós („A purgatórium lángjai között”); Fürstner Gabriella („Németh Antal Tragédia-rendezései”) tanulmányát. Idekerült Tóth Lászlónak a januári ünnepségen elhangzott, s már idézett kiállítás-megnyitója is. Ugyancsak e lapszám közölte Szabó Péter ugyanott elmondott beszédét Farkas András illusztrációról. Az 5-ös szám szintén figyelemre méltó összeállítással rukkolt ki. „Madách Imre családjáról és személyes környezetéről” fejezetcím alatt kapott helyet Tarjányi Eszter „Madách Aladár és a magyarországi spiritizmus”; Andor Csaba „Ki volt Madách utolsó gyermeke?”; Nagy Ervinné „Gondolatok egy Madách-karikatúráról” és T. Pataki László „Véd/vádirat – Madách kontra Madách ügyben (fikciók és dokumen-

tumok)” című írása. Radó György „Forgácsok” -jainak is volt egy „Madách és Goethe” című fejezete. Az 5. számban egy összefoglaló cím – „Madách életének és Az ember tragédiájának értelmezése: tények és lehetőségek” – alatt újra megjelent három tanulmány – Andor Csaba „Ki kicsoda Madách rajzain?”; Kovács Anna „Madách és különönc barátai” és Kabdebó Lóránt „Madách és Szabó Lőrinc” (mindkét tanulmány elhangzott 1992. október 11-én, Pécsen a Madách-konferencián) valamint Praznovszky Mihály „Az én Tragédiám!” című színházi levele a Pécsi Nemzeti Színház Lengyel György rendezte előadásáról s más – köztük az általa korszakosnak tekintett Ruszt József-féle zalaegerszegi – interpretációkról.

Az 1993. évi januári, balassagyarmati ünnepség a városi könyvtárban a helyi általános és középiskolások részére meghirdetett Madách-illusztrációs pályázat értékelésével és az eredményhirdetéssel kezdődött. A Tragédia-költő szobránál tartott koszorúzást követően ugyancsak a könyvtárban folytatódott a rendezvénysorozat. Ott rendezték meg a Madách-rokonok találkozóját. A beszélgetést Grosschmidt Péter és Andor Csaba vezette. A városi dalegylet műsora vezette be a kiállítás-megnyitót, amelynek keretében Kratochwill Mimi művészettörténész ajánlotta a közönség figyelmébe a Balassagyarmaton született Szabó Vladimir festőművész tárlatát. A művelődési központban Mezey Katalin költő mondott beszédet „A világ piacán – Gondolatok egy Madách-ünnepségre” címmel. Elmesélte, hogy az 1991-es frankfurti könyvvásár kerítésén kívül meghúzódó szerény, piaci standon, egy alkalmi antikvárium sátra alatt egy szívó papírra nyomott, szélein már megsárgult német nyelvű könyvben, a Tragédiára lelt. Nem volt szíve megvenni és hazahozni: *„Éreztem ugyan, hogy már alig-alig akadhat olyan vevő, aki az elmúlt évtizedek generális tömegkultúrájának ellenére tudná, ki volt, ki lehetett az az Emerich Madách? De a könyvecskének ott, kint Frankfurtban mégis volt valami esélye arra, hogy költőnknek egy új olvasót szerezzen. És ettől az esélytől nem akartam megfosztani. A címe, az a késő-romantikus, kiábrándítóan tömör, naivan szókimondó címe! Talán akad, akit kíváncsivá tesz az ismeretlen nevű, ismeretlen irodalomból jövő szerző gondolataira”* – mondta

Mezey Katalin és rögzítette a „Palócföld” 1993/1-es száma. Madách-díjat kapott Máté Lajos rendező, Patkós István Buják polgármestere és Szvircsek Ferenc salgótarjáni történész. Az elismerések sorában átadták a Horváth Endre Alapítvány elismeréseit is Szederkényi Attila és Csemmiszky Zoltán szobrászművészeknek. Az akkor tartott 22. Madách Imre Irodalmi Színpadi Napok keretében ezúttal a magyar nyelvű színjátszók és versmondók első nemzetközi fesztiválját rendezték meg.

Az őszi szokásos hagyományos csesztvei program ettől az esztendőktől fogva kibővült egy szügyi illetve balassagyarmati rendezvénnyel. Október 8-án tartották hazai és határainkon túli Madách-kutatók részvételével az első Madách Szimpóziumot, a költő életművéhez kapcsolódó szakmai tanácskozást. (Mint a „Palócföld” 1993/4-es számában megírta, az előzetes tervek szerint a Madách-émléknapi előestéjére és Csesztvére tervezték a tudományos ülést is!) A csesztvei koszorúzást követően Szügyben, a művelődési központban – mások mellett – Horváth Károly „Az ember tragédiája” motívumainak bibliai és világirodalmi előzményeiről beszélt, Benes Istvánné grafológus Madách rendhagyó személyiségét elemezte a fennmaradt kéziratok alapján, Kozma Dezső az erdélyi Madách-értelmezéseket mutatta be, Balassa Zoltán Madách alsósztrigovai éveiről szólt, Tarjányi Eszter kutató, a drámaíró kezelőorvosainak szemszögéből, Bene Kálmán, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanára Georg Büchner drámaírási stílusával való összevetésben, Györffy Miklós Fráter Erzsébethez való viszonyában ábrázolta Madáchot. A kora hajnalig tartó rendezvényt Zsiga László és Andor Csaba számítógépes bemutatója tette még izgalmasabbá.

Egy nappal később, tehát október 9-én rendezték a szokásos csesztvei ünnepséget. Mások mellett Bécsy Tamás irodalomtörténész tartott előadást, Presits Antal pedig bemutatta a tízéves emlékkiállítást. A műsor kuriozitását Pitti Katalin és Tanay Gyula énekkettőse jelentette: a templomban részleteket mutattak be a Tragédia Dobos Attila által írt operaváltozatából.

1993. november 19-én a balassagyarmati leánykollégiumban Praznovszky Mihály, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója emlékezett

meg Fráter Erzsébetéről. Farkas András helyi festőművész kiállítását Kovács Ferenc gimnáziumi tanár nyitotta meg.

Az esztendő végére adta ki a Mikszáth Kiadó – a Nógrádi Mecénás Alapítvány támogatásával – Ács Irén „Istenek a Palóc Olimposzon” című fotóalbumát, Madách és Mikszáth életéről. A képekből a gyarmati városi könyvtár kiállítást szervezett. Ugyancsak az 1993-as évszám van annak a hasznos kiadványnak a címlapján, amelyet „A legújabb Madách-irodalom (1973–1992)” címmel a salgótarjáni Balassi Bálint Könyvtár jelentetett meg.

A „Palócföld” 1993. évi évfolyamában – ha nem is olyan terjedelemben, mint a megelőző évben – folytatódott a Madách-közlések sora. Az 1. számban látott napvilágot Mezey Katalin fentebb idézett balassagyarmati beszéde, illetve Kukorelly Endre és Marno János értékelése a Madách-pályázatról. A 3-as számban olvasható Praznovszky Mihály „Madách, a Tragédia és a kortársak 1861–1864”, valamint Andor Csaba „Madách Imre levele Frenyó Nándornak” című tanulmánya. Radó György „Forgácsok” című irodalmi elmélkedéseiben egy fejezetet „Madách és Einstein” címmel vetett papírra. A folyóirat 5. számában „Madách rejtegetettjei” címmel közölte Andor Csaba „Kiket bújtatott Madách Imre” és Zólyomi József „Tanúvallomások Rákóczy Jánosról” című dolgozatát. Ugyanitt Radó György az újabb „Forgácsok”-ban, „Marx kontra Marx – Rónai Mihály András Madách Imre” című posztumusz könyvéről értekezett.

A Balassagyarmati Honismereti Híradó 15. évfolyamának 1993/1–2. száma irodalmi emlékszámként látott napvilágot. Ebben helyet kaptak a januári Madách-ünnepségeken 1990-től elhangzott beszédek, megjelent Csáky Károly tanulmánya „A szlovákiai Madách-kultusz és a nagykürtösi Madách-napok egy évtizede” és Praznovszky Mihály „Madách-arcmások Balassagyarmaton” valamint „Erzsébet-napi köszöntő” című beszéde. (A folyóirat számozása – nyilván a következő évre való átcuszás miatt – megtévesztő, mert annak ellenére, hogy 1993-at jelöl, például Praznovszky „Madách-arcmások ...” című beszéde – mint lentebb erről lesz szó – 1994-ben hangzott csak el!) A Nógrád megyei múzeumok évkönyve XVIII. azaz 1992/93-as számában tette közzé Praznovszky Mihály „Kultikus események Alsósztre-

gován 1864-ben (Adalék a Madách-kultuszhoz)” című tanulmányát. E gondolatok a szerző „A szellemiadal ünnepei” című, 1988-ban megjelent könyvében is olvashatók.

A hagyományoknak megfelelően **1994** januárjában is a Madách-szobor megkoszorúzásával kezdődött a balassagyarmati ünnepség. Ezt követően a városi könyvtárban bemutatták az „Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből” című kötetet. Kerényi Ferenc, Leblancné Kelemen Mária, a kiadvány összeállítója, Á. Varga László szerkesztő és Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója beszámolt a könyv létrejöttének körülményeiről, illetve a Madách-kutatás helyzetéről. A „Madách-arcmások” című kiállítás – amelyet Praznovszky Mihály nyitott meg (lásd a fenti utalást) – anyagát országos és megyei gyűjteményekből, valamint magánszemélyektől kölcsönözték. A Madách-ünnepség szervezői – újdonságként – a beszéd megtartására Ricard Salvat katalán drámaíró, rendező kértek fel, aki akkoriban a Nemzeti Színházban a Tragédiát rendezte. *„Ricard Salvat természetesen nem most találkozott Madách művével először. Láta magyar színpadon és filmen, írt is róla, olvasta spanyolul Virgilio Pinera átültetésében, amelyben én is közreműködtem”* – mondta Tóth Éva műfordító, aki ugyancsak szót kapott az ünnepségen. – *„De olvasta franciául és olaszul, németül és angolul, portugálul, katalánul, azaz anyanyelvén is. Ez eggyel több ok arra, hogy ne vállveregetőleg nyugtázza Madáchot és a magyar kultúrát általában, hiszen a hatmilliós lélekszámú katalán nemzet, amelynek a középkor óta nem volt önálló államisága, a XX. század művészetének olyan megkerülhetetlen nagyságait adta, mint Gaudi, Dali és Miró. Tudja tehát Berzsenyivel ő is, hogy nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat. Ilyen csoda az alsósztre-govai udvarház világra nyíló ablaka.”* Tóth Éva gondolatai a „Palócföld” 1994/1-es számában kaptak helyet. A beszédet követően Varga Mária, Tóth Sándor és Sinkovits Imre részleteket adtak elő a Salvat-féle változathoz. Ekkor kapott Madách-díjat Hugyeczk Andrásné vanyarci polgármester, aki az indoklás szerint „...nemcsak a hagyományok újratemtésében, az anyanyelvi kultúra ápolásában, a helyi közösségek fejlesztésében

tésében ért el kimagasló eredményeket, hanem a szlovák–magyar együttműködés gazdagításában, tartalmasabbá tételében, szervezésében is jelentős szerepet vállalt és tölt be.” Ugyancsak Madách-díjas lett Csáky Károly ipolysági tanár, akinek „Nógrádi tájakon” című honismereti olvasókönyvét 1992-ben jelentette meg a Madách Kiadó, s aki „irodalmi munkásságát versíróként kezdte a hetvenes évek elején, nyelvészeti munkássága is a szülőföldhöz köti. Ipolyság magyarsága szellemi életének irányításában meghatározó ereje van, önkéntes művelődési csoportokat vezet, népművészeti seregszemléket szervez.” Madách-kutataiért, s – mint a fentiekből is egyértelműen kiderülhetett – a költő megismertetésében, népszerűsítése érdekében kifejtett munkásságáért ekkor részesült önállóan is e díjban Praznovszky Mihály, a Petőfi Irodalom Múzeum főigazgatója. (Tíz évvel korábban a nógrádi múzeumi kollektíva tagjaként már megkapta e kitüntetést.) Az ünnepséget a városi dalegylet, a Balassagyarmati Kamaragyűttes, valamint a helyi rézfúvós-gyűttes fellépése tette élményszerűbbé. Ekkor – január 20-ától 23-áig – rendezték a városban a XXIII. Madách Imre Irodalmi és Színjátszó Napokat, amely egyben a kamarajátékok országos fesztiválja is volt.

1994. április 12-én a Balogh Károly tiszteletére tartott emlékülésen a balassagyarmati könyvtárban Kerényi Ferenc „Madách Imre és Bérczy Károly – Balogh Károly szemével” címmel tartott előadást.

Azon év szeptember 30-án a szügyi kastélyban ülésezett a II. Madách Szimpózium, amelynek jelentőségét emelte, hogy ekkor és itt jelentették be a Madách Irodalmi Társaság megalakulását. A tizenhat alapító tag célul tűzte ki a Madách Imrével kapcsolatos rendezvények megtartását, a mások által szervezett irodalmi, kulturális programokon való részvételt, a Madách-kutatások támogatását. Elnök Andor Csaba lett, alelnöknek Tarjányi Esztert választották. A titkári szerepet Nagy Ervinné tölti be. Az előadássorozatot Szügyben Andor Csaba kezdte, amikor megemlékezett Radó György Madách-kutatóról, illetve bemutatta a Radó által elkészített Madách-családfát. Nagy Ervinné érdekes információkat közölt a Madách család nevelőiről. Györffy Miklós „Széljegyzet Madách novella-feljegyzéseinek margójára” címmel számolt be kutatási eredményeiről. A program a balassagyarmati Fráter

Erzsébet Leánykollégiumban folytatódott. Csáky Károly beszámolt az elmúlt tíz év szlovákiai Madách-napi eseményeiről. Madácsy Piroska arról beszélt, hogy miként vélekednek a franciák Madáchról. Benes Istvánné és Andor Csaba egy kiadatlan Madách-verset mutatott be, Bene Kálmán Vajda János Tragédia-kritikáját ismertette. Kozma Dezső beszámolt két erdélyi Tragédia-előadásról.

Egy nappal később, azaz október 1-jén tartották a csesztvei irodalmi napot. A pinceklubban az első előadó Fenyő István volt, aki Madách és az úgynevezett centralisták kapcsolatát elemezte. Krizsán László „Allegória és aktualitás a Madách-kutatásokban 1956 után” címmel tartott előadást. Felolvasták Praznovszky Mihály írását a Magyar Irodalomtörténeti Társaság által kiadott „Az éjféli Madách” című kötetéről, amelyben magyar költők, írók – Arany Jánostól Keresztury Dezsőig – vallanak Madáchról. Kerényi Ferenc elemezte a Tragédia készülő szövegkritikai kiadását. Láng József is kifejtette véleményét e témakörben. A templomban „Jelenté magát Jézus” címmel tartottak ünnepi műsort. Tóth Zsóka előadóművész és Szvorák Katalin énekes összeállítását Tóth Csaba orgonajátéka színesítette. Az irodalmi nap a Madách-szobor koszorúzásával ért véget.

1994. november 18-án a balassagyarmati leánykollégiumban Krizsán László történész tartott előadást Fráter Erzsébetéről. Bacsúr Sándor helyi alkotó tűzzománcait Csikász István előadóművész ajánlotta a jelen voltak figyelmébe.

A Palócföld 1994/1. számában jelent meg Ricard Salvat „Hódolat Madáchnak” című beszéde, amelyet a januári balassagyarmati ünnepségen mondott. E szám „Műhely” című rovatában értekezett a költőről Benes Istvánné („Madách Imre személyiségéről”), Tarjányi Eszter („Madách Imre három orvosa”) és Kozma Dezső („Madách-értelmezések Erdélyben”). Mindhárom dolgozat 1993 októberében, az első szügyi Madách Szimpóziumon hangzott el. Kozma Dezső a folyóirat 1994/2-es számában is helyet kapott „Madách a kolozsvári színpadon” című tanulmányával. E számban Radó György „Forgácsok”-ja teljes egészében a Tragédia-fordítókkal (köztük Madách-díjasokkal: Toivo Lyy, Ladislav Hradský, Ctibor Štítinczký, Roger Richard, Jean Rousset stb.) kapcsolatos élményeit, ismereteit rögzítette. Radó György

„Személyes történelme” a 3. számban folytatódott. A 6-os számban megjelent „Forgácsok” is Madách-témával foglalkozott: a BBC Shakespeare-sorozata mintájára javasolt egy tévésorozatot a Tragédiából. Sajnos e cikkhez közölt évszámok – és a szerkesztőség nekrológja – egyúttal Radó György halálát is jelezték.

1994-ben látott napvilágot a budapesti Fekete Sas Kiadónál Gedényi Mihály válogatásában és összeállításában a „Madách-idézetek könyve”. A kötet megjelenését a Nógrádi Mecénás Alapítvány is támogatta.

A reggeli órákban kezdődött és a késő esti órákba nyúltak a balassagyarmati Madách-ünnepség rendezvényei 1995. január 20-án. A Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskolában megyei Madách-vers- és Mikszáth-prózamondó versenyt rendezett a középiskolások számára. Délután a városi könyvtárban bemutatkozott a Madách Irodalmi Társaság. Az alapító Andor Csaba tekintett vissza a közösség rövid múltjára és szolt terveikről is. Ezt követően a Köztársaság téren megkoszorúzták a Madách-szobrot. A könyvtár galériájában „Az első emberpár” címmel nyílt kiállítás. Az anyagot a Magyar Nemzeti Galéria, az esztergomi Keresztény Múzeum és a Nógrádi Történeti Múzeum kölcsönözte. Pákozdi István egyetemi lelkész, a Magyar Katolikus Püspöki Kar referense nyitotta meg a tárlatot. Itt adták át a Horváth Endre Alapítvány díját. A Madách-ünnepségen a művelődési központban Mészöly Dezső író tartott beszédet, amely a Kossuth Rádióban is hallható volt. „*»És mégis« Madách bölcséletének leglényege! Mennyi okunk volna, hogy »földhöz vágjuk a poharat«. Hitnek, reménynek, szeretetnek mi értelme olyan tapasztalatok után, melyek végzetesen megráztak, leterítettek? És mégis ... Folytassam? Megkíséreljem eldadogni prózában, amit Madách verse kitörhetetlenül vés belénk? A MÉGIS ennek a versnek („Pereat”: Cs. B.) kulcsszava. S Az ember tragédiájának végső kicsengése is ez*” – mondta többek között a neves műfordító, akinek a beszéde megjelent a „Palócföld” 1995/3-as számában. Az irodalmi pályázatra beérkezett művek értékelése után kiosztották az év Madách-díjait. Ebben az elismerésben ekkor Homoga József fotóművész, a Nógrád Megyei Fotóklub Egyesület elnöke,

Kántor Lajos kolozsvári író, szerkesztő, Madách-kutató és Nagy Ervinné tanár, a Madách Irodalmi Társaság titkára részesült. A hagyományoknak megfelelően ekkor is megrendezték az irodalmi és színházi napok, valamint a kamarajátékok fesztiváljának aktuális bemutatóit. Az 1995. évi Madách-díjasok egyike Kántor Lajos irodalomtörténész, a kolozsvári Korunk című folyóirat főszerkesztője, egyetemi oktató, évtizedek óta kutatja, elemzi a nógrádi géniusz szellemi örökségét, a „Százéves harc Az ember tragédiájáért” című könyve alapműnek számít az irodalomtudományban. „*Nekem Madách Imre olyan, mint éhes embernek a ropogós kenyér – nyilatkozta és hozzátette. – A Madách-kutatást nem lehet abbahagyni soha. Talán néhány éven belül sikerül befejezni, könyvvé formálni az új tudományos eredményeket*” – mondta a „Nógrád Megyei Hírlap” 1995. január 28-i számában.

Azon év októberének első hétvégéjén Szügyben megrendezték a III. Madách Szimpóziumot, Csesztve a szokásos irodalmi nap házigazdája volt. A szimpózium az egy évvel ezelőtt alakulat Madách Irodalmi Társaság közgyűlésével kezdődött. A résztvevők megemlékeztek két, akkoriban elhunyt Madách-kutatóról: Horváth Károlyról és Leblancné Kelemen Máriáról. Andor Csaba Madách szerelmi költészetéről tartott előadást. Balassagyarmaton megkoszorúzták a Madách-szobrot, majd – immár hagyományosan – a Fráter Erzsébet Leánykollégiumban folytatódott a szimpózium. Többen is – így Andor Csaba, Horánszky Nándor, Kozma Dezső – a tankönyveket elemezték. Krizsán László „A Tragédia Oroszországban” címmel tartott előadást. Györffy Miklós a Tragédia megírása és színre vitele között eltelt két évtizedről beszélt. Miközben Madách szerelmeseinek egy csoportja Alsósztrégovára utazott koszorúzni, a párhuzamos események Csesztvén zajlottak. A kúria pinceklubjában R. Várkonyi Ágnes történész „Tolerancia és környezet” címmel Bél Mátyás életútját vázolta, Kerényi Ferenc Madách Sándorról, Horváth István Ócsai Balogh Péterről beszélt. Kovács Anna „Literátor vagy dilettant?” címmel tartott előadást az erdőtarcsai kötődésű Szentmiklóssy Alajos reformkori íróról. A Madách család rokonsági kapcsolatait Kerényi Ferenc és Balogh Anna (a család lezármazottja) mutatta be.

A műemléktemplomban a losonci Kármán József Színkör előadását láthatták az érdeklődők. Végül a megjelentek elhelyezték koszorúikat a Madách-szobornál.

Október 16-án rendezte alakuló ülését a Nemzetközi Madách Társaság Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Előzménye a sziráki Kastély Hotelben tartott rendezvényre is visszanyúlik. Elnök Hubay Miklós író lett, a tisztségviselők közé Nógrád megyéből, Balassagyarmatról Oroszlánné Mészáros Ágnes könyvtárigazgatót és Kiss Tamás gyarmati alpolgármestert választották. A következő nap a társaság huszonöt tagja Balassagyarmatra illetve Alsószéregovára utazott az emlékhelyeket megtekinteni. Balassagyarmaton a koszorúzást követően Juhász Péter polgármester szólt a helyi irodalmi hagyományokról és a Madách-kultuszról. A városi könyvtárban Réti Zoltán festőművész kommentálta a Tragédiához illetve a Mózeshez készített akvarelljeit. Kántor Lajos erdélyi író, irodalomtörténész, aki részt vett a Szirákon 1995. március 8-án tartott összejuvételén, a következőket írta azon évben az „Alföld”-ben a „Helykereső – Irodalmi jegyzetek (Kolozsvár – Háromszék)” című írásában: „*Madách az az író, akivel a legtöbbet utazunk. Akkor is velünk van, ha nem gondolunk rá. De persze nagyon sokszor ő szervezi utazásainkat...Szirákon is Madách ügyének – ügyünknek – nemzetközivé tétele volt a cél. A Kastély Hotelben sorra szólásra emelkedtek a Tragédia jeles fordítói, külföldi rendezői, értelmezői. A Nemzetközi Madách Társaság létrehozásának szándékán túl kinek-kinek alkalmá nyílt az emlékezésre.*” A Szirákon osztogatott „Madách Imre – Életrajzi krónika” (Radó György munkája) című kötetben felsorolt „forrásművek” között Kántor Lajos örömmel fedezte a „Százéves harc »Az ember tragédiájá«-ért” című könyvét. Ugyancsak szívesen vette Czinke Ferenc salgótarjáni grafikusművész néhány szép reprodukcióját.

A balassagyarmati Fráter Erzsébetről elnevezett leánykollégiumban 1995. november 17-én T. Pataki László újságíró – aki következetesen kutatta, elemezte Madách Imre feleségének életpályáját – mondott ünnepi köszöntőt. Többek között közreműködött Patakiné Kerner Edit előadóművész.

Indirekten sorolható a Madách-irodalomhoz a Palócföld 1995/1. számában Andor Csaba „Radó György emlékezete” című írása, amely-

nyiben az elhunyt tudós (lásd a fentiekben tett utalásokat) munkásságának java részét a Madách-kutatásokra áldozta. A folyóirat 1995/2-es számának „Örökségünk” című rovatában Ian MacLeod magyar származású skóciai műfordító „Miért fordítottam ahogy fordítottam? Az ember tragédiája fordításáról és átdolgozásáról” című dolgozata mellett Fenyő István „Madách és a centralisták” valamint Krizsán László „Allegória és aktualitás a Madách kutatásokban 1956 után” című 1994-es csesztvei előadása kapott nyilvánosságot. A lap 3. számában „Madách” címszó alatt Mészöly Dezső már idézett 1995. januári balassagyarmati emlékbeszéde, Andor Csaba „Újabb Madách dokumentumok” című írása és Tarjányi Eszter „Madách, évről-évre” című dolgozata jelent meg. Ez utóbbiban a szerző – egyben a Madách Irodalmi Társaság alelnöke – a társaság bemutatkozásáról és az első két Madách Szimpózium eseményeiről írt, de a jövőbe is mutatott: „*Nem lehet célunk ugyanis kizárólagosan megszabni a vizsgálódások irányát, de azért egzaktságra törekszünk. Most, amikor az objektív tudományosság kritériuma egyre inkább fellazul, amikor a befogadói szubjektivitás egyre nagyobb szerepet kap, még nehezebb elhatárolni a tudományos megközelítést a szépirodától. Tervezzük tehát a Madách-kutatás kiterjesztését. Eddig „hozott anyagból” dolgoztunk, de a következőkben – ha már nagyobb ismertséget szereztünk – szeretnénk szelektálni is, egyes témára érzékenynek vélt előadókat felkérni és a dolgozatokat már az előadás előtt megtekinteni. Szeretnénk, ha Madách művei az újabb irodalomtudomány módszerei szerint is megmérhetővé válnának és így olyan momentumok is előkerülhetnének, amelyeket a hagyományos módszerekkel nem lehetett feltárni. Szeretnénk – a már ismert Madách-kutatók bevonásán túl – a fiatalabb nemzedéknek is előadási és remélhetően publikációs lehetőséget teremteni, mivel egyes gondolatok és talán még eretneknek tartott kísérletek megvitatásának is egyedüli fóruma lehetnének. Fontos benne, hogy olyan tények és gondolatok, olvasatok is előkerüljenek, amelyeket korábban nem lehetett, vagy nem volt tanácsos vizsgálni.*»Csak« annyi kívánnivalónk lenne, hogy a dolgozatnak a belső – hangsúlyozom, hogy a belső – logikája hibátlanul működjön, és hogy az értelmezés benne legyen a műben és persze, hogy ellenőrizhető tényekre épüljön.” A Palócföld 1995/5-ös számában Kántor Lajos

„Melyik térképen található? Az ember tragédiájáról – három közelítésben” című tanulmánya látott napvilágot. Mellette egy nekrológ Praznovszky Mihály tollából Leblancné Kelemen Máriára Madách életművének szorgos kutatójára emlékezően.

A Nógrád megyei múzeumok évkönyve XX. 1995-ös számában Praznovszky Mihály „Irodalmi muzeológia – irodalmi kultusz” című, – jelen munkánk történeti bevezetője kapcsán már idézett – tanulmánya jelent meg. Ugyanitt látott napvilágot nyomtatásban Kovács Anna említett csesztvei előadása („Literátor vagy dilettant”) és Kerényi Ferenc „Szemközt Madách Imre szövegével”, valamint Leblancné Kelemen Mária „Adalékok a Nógrád vármegyei Madách Társaság történetéhez” című dolgozata is. Kerényi Ferenc „Textológiai műhelynapló Az ember tragédiája készül kritikai kiadásáról” alcímű írásában megállapítja, hogy tudományos igényeket kielégítő, kritikai kiadás változatlanul nincs. Igaz, aki a Tragédia kéziratára kíváncsi, megnézheti a kézirat hasonmását (Budapest, Akadémiai Kiadó. 1973, Horváth Károly kísérőtanulmányával), aki pedig Arany János javításait szeretné tanulmányozni vagy az író életében megjelent két kiadás (1861, 1863) szövegváltozatait böngészni, szövegkritikai jegyzeteket talál ehhez Horváth Károly – Kerényi Ferenc „Madách Imre válogatott művei” (Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1989) című kötetében. Ezt fejlesztette tovább az Ikon Kiadó Matúra – Klasszikusok sorozatának két kiadása, összesen kb. 50 000 példányban (1992, 1993). Ezt követte – a beérkezett kritikákat figyelembe véve – a Pantheon Kiadó Zichy Mihály illusztrációval díszített albuma (1993). Az 1989. évi kiadást továbbfejlesztendő Sirató Ildikó „A magyar dráma gyöngyszemei” harmadik kötetében (Madách Imre válogatott drámái, Budapest, Unikornis Kiadó, 1994), s vette át Hargitay György a Kossuth Kiadó 1995-ös albumában, amelyben a Tragédia Goethe Ős-Faustjával együtt jelent meg, az előbbi ismét Zichy Mihály, az utóbbi Liezen-Mayer Sándor rajzaival. A Nemzeti Tankönyvkiadó kétkötetes vállalkozása a „Felfedezett klasszikusok” sorozatban („Madách összes drámái”, Budapest, 1994) – ennek meg nem nevezett szerkesztője Halász Gábor 1942. évi összkiadásának szövegét vette át, javítatlanul. Kerényi tanulmányához nem véletlenül írta a következő lábjegyzetet az évkönyv szerkesztője:

„Évkönyvünk szerkesztőbizottsága mindig szívesen adott helyet Az ember tragédiája kritikai kiadását előkészítő-segítő tanulmányoknak, vitáknak, eszmecseréknek, lásd a IX. (1983) és a XVIII. (1993) kötetet! Ezért örömről szolgál, hogy ezúttal a már megkezdett sajtó alá rendezésről adhatunk képet, mint ahogyan múzeumunk rendezvényén, az 1994. évi csesztvei Madách-napon hangzott el Kerényi Ferenc és az Argumentum Kiadó bejelentése is a munka megindulásáról.”

Témánk – a Nógrád megyei Madách-kultusz – előtörténetéhez, korábbi szakaszaihoz szolgál fontos adalékul az „előtörténetben” már jelzett közlemény Leblancné Kelemen Mária tollából. A szerző a – „feltámadni készülő”, de a megírás idején még nem létezett, csak 1993-ban, illetve ’94-ben (újja)alakult – társaság történetének „töredékcsepeit” próbálta összeilleszteni az 1919. decemberi megalakulástól a 1950. január-februári feloszlásig. Különösen érdekesek írásának azon részei, amelyekben a nyolcvanas évekbeli „feltámasztási kísérletekre” utal, felidézve, hogy 1987-ben irodalomtörténészek, muzeológusok, Madách-kutatók még javaslatot is kidolgoztak a Madách Irodalmi Társaság alapszabályára, amely a Nógrádi Történeti Múzeum Adattárában található.

A balassagyarmati Madách-nap **1996** januárjában is a középiskolások megyei vers- és prózamondó versenyével kezdődött, ami ezúttal kiegészült a diákírók pályázatának eredményhirdetésével. Madách Imre szobrának megkoszorúzását követően a városi könyvtárban Marton László szobrászművész kispasztikai kiállítását Matits Ferenc művészettörténész nyitotta meg. A Horváth Endre Alapítvány díjának átadása után a művelődési központban Gálfalvi Zsolt, a budapesti „HÉT” című lap főszerkesztője mondott volna ünnepi beszédet, de a vendég utazását egy baleset lehetetlenné tette, így csak egy telefaxon küldött vázlatát olvasták fel mondandójának. Ezt követően a Madách irodalmi pályázat díjazottjait és az újdonsült Madách-díjasokat – Fogarasi Béla balassagyarmati gitárművészt, Kovács Anna salgótarjáni irodalmi muzeológust és Ricard Salvat rendezőt – aki két évvel ezelőtt ugyanitt a beszédet mondta – köszöntötték. Nógrád Megye Közgyűlése újszerű Tragédia-értelmezésért, valamint elmélyült világirodalmi kultúrán és

nemzetközi színházi tapasztalatokon alapuló népszerűsítő munkájáért adományozott Madách-plakettet a katalán rendezőnek. Ő volt az első, aki Magyarországon magyarul külföldi rendezőként vitte színre 1994 februárjában a Tragédiát. *„Páran már kísérletet tettek arra, hogy Az ember tragédiáját lebecsüljék, hozzáteszem, mindannyiuk kísérlete kudarcba fulladt. A Fausttal történő összehasonlítás sántít. Ez a mű csak itt, Közép-Európában születhetett meg. Félelmetes, ahogyan Madách a jövőbe látott. A Tragédia világirodalmi jelentősége vitathatatlan. Eredeti, zseniális mű”* – nyilatkozta Salvat a „Nógrád Megyei Hírlap” 1996. február 3-i számában és hozzátette: *„Megborzongtam, amikor Csesztvén jártam. Nagyszerűen éreztem magam Balassagyarmaton. Külön öröm számomra, hogy Madách örökségét a szülőföld felvállalja ... Jólesett, hogy éppen Madách földjei ismerték el munkámat. Jól tudom ez a díj kötelez. Kötelez arra, hogy tovább foglalkozzam a költő-riással. Hogy segítsek abban, mindenhol megismerjék Az ember tragédiáját és a magyar kultúrát.”*

A Madách Irodalmi Társaság 1996 októberére, a IV. Madách Szimpóziumra különösen gazdag programot szervezett, hiszen kiterjesztette Alsósztregovára is. Szügyben illetve a balassagyarmati Fráter Erzsébet Leánykollégiumban Tempfli József nagyvárad megyéspüspök, Kozma Dezső, Györffy Miklós és Andor Csaba beszélt a Tragédiáról. Alsósztregován a szimpózium résztvevői megtekintették a felújított kastélyt és meghallgatták Alexa Károly irodalomtörténész „Optimista vagy pesszimista-e a Tragédia?” című előadását, valamint Bene Kálmán eszmefuttatását a leghíresebb Madách-mű számítógépes interpretálásának rejtelseiről. A szimpózium idejére jelent meg „Az ember tragédiája” cigány nyelvű változata, illetve a korábbi Madách- emlékek előadásainak anyaga.

A csesztvei Madách irodalmi napon Hubay Miklós író, a PEN Club és Nemzetközi Madách Társaság elnöke mondott beszédet. Többek között – mint a „Nógrádi Krónika” 1996. október 1-i száma közölte – a következőket mondta a jeles Madách- és Tragédia-szakértő: *„Betlehem nem volt annyira provinciális városkája a Római Birodalomnak, mint a földgolyónak Csesztve, vagy egy kicsit odébb Alsósztregova... Sőt, amikor Magyarország egyébként is történelme mélypont-*

ján volt, Csesztve még inkább távol volt a világtól. S e történelmi mélypontra, eme elveszett vidéken jutott el egy szellem ahhoz, hogy az emberiség legnagyobb kérdéseit felvesse, mi több, olyan kompozícióban adja elő, amely egyúttal magyarázatot is ígér ezekre a problémákra. A Madách által adott magyarázatok érvényességét persze csak most, a Tragédia születése után 140 évvel látjuk, hiszen az utolsó előtti három szín, amely Madách számára még ködös jövőre volt, számunkra már részben valóság. Ami már megvalósult, az borzalmas és kérdés, hogy többi jövődőlése is nem fenyeget-e minket. A Tragédia megszületése a csesztvei dombok között éppen olyan titok és csoda, mint Betlehem csodája volt a maga idejében.”

1996. november 18-án a balassagyarmati Fráter Erzsébet leánykollégiumban Györffy Miklós irodalomtörténész méltatta a nap jelentőségét.

A Palócföld 1996/1-es számában jelent meg Gálfalvi Zsolt „Az utolsó mondat” című eszmefuttatása, amelyet távollétében olvastak fel januárban a gyarmati ünnepségen. A cikk mintegy utóirataként fogalmazta meg a következőket: *„Mint minden januárban, Madách Imre születésének évfordulóján, az idén is visszhangos emlékünnepeket rendeztek Balassagyarmaton, a költő szülőföldjének központjában, Alsósztregova és Csesztve szomszédságában. Ez a vidék nemcsak Madách életének emlékeit őrzi, hanem példás következetességgel, leleménnyel serkenti a mű kutatását, hatásának továbbgyűrűzését is.”* A lap ugyanezen számában P. Szabó Ernő művészettörténész foglalkozott Ács Irén fotóművész „Istenek a Palóc Olimposzon” című 1993-as albumával, amely – mint már jeleztük – értelemszerűen Madáchról is szól. Szabó Ferenc „Kétségbeesés és reménység között. A történelem vége Madáchnál és az ezredvégen” címmel írt tanulmányt szintén ebbe a számba. A Balassagyarmati Honismereti Híradó ez évben jelentette meg Horváthné Tóth Borbála „Vidéki lét vagy kontempláció, mint a megismerés és szellemi kiteljesedés csúcsménye Madách művészetében” című tanulmányát.

1997. január 24-én, tehát a szokásos időpontnál valamivel később csak mintegy maroknyian koszorúztak Balassagyarmaton a Madách-szo-

bornál. Ebben nyilván az is szerepet játszhatott, hogy alig néhány nappal korábban, 16-án nagy irodalmi rendezvény volt a városban: Magyar Bálint, művelődési és közoktatási miniszter itt nyitotta meg a Mikszáth-emlékévet. A Madách-ünnepségen Tarján Tamás, az ELTE docense „Megjegyzések Az ember tragédiája előadás-történetéhez” címmel tartott beszédet. Ebben azt fejtegette, hogy miként vitték színre a Tragédiát az elmúlt 30 évben, s az újabb feldolgozások milyen gondolatokat hordoznak. A művet akkor éppen a Miskolci Nemzeti Színház játszotta. Az irodalomtörténész, színházi kritikus előadása, Kiss Szilvia versmondása, Emberné Nóti Anikó és ifj. Ember Péter hangszeres játéka szép felvezetést nyújtott a Madách-díjak – a Balassagyarmati Kamaraegyüttes, T. Pataki László újságíró, Madách-kutató és R. Várkonyi Ágnes történész részére történt – átadásához.

Az 1997. októberi, csesztvei irodalmi nap jelentőségét növelte, hogy Praznovszky Mihály, az Országos Madách-emlékbizottság titkára itt ismertette a következő esztendő – amely a költő születésének 175. évfordulója tiszteletére Madách-évnek nyilvánított – terveit. A szakemberek különösen fontosnak tartották a csesztvei volt kúria, a Madách-emlékmúzeum – 15 év utáni – felújítását. „Fontos, hogy az a figyelem, amivel a média a Mikszáth-évet követte megmaradjon a Madách-évre is” – mondta továbbá Praznovszky Mihály. A Madách-szobornál tartott ünnepségen a Balassagyarmati Kamaraegyüttes működött közre. Beszédében Erdődy Gábor millenniumi miniszteri biztos mondta el gondolatait: „...hadd fejezzem ki örömeimet afelett, hogy itt állhatok Madách Imre szobra mellett, s nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy hivatalosan bejelenthessem az ünnepi év kezdetét. Örülök, hogy arra az íróra, gondolkodóra és emberre emlékezhetek, aki különösen kedves szívemnek ... Kevés olyan szerzője van a magyar irodalomnak, sőt a világirodalomnak is, akit egyetlen műve tett feledhetetlenül híressé. S még kevesebb az olyan, aki azzal az egyetlen művel egy egész generáció, egy egész történelmi korszak filozófiáját összefoglalva kitörölhetetlen részévé vált egy nép irodalmának” Ez a beszéd napvilágot látott a „Palócföld” 1997/4. számában. „A Madách-év elé” rovatcím alá soroltatott továbbá Tóth Éva „Éva és Ádám”, Andor Csaba „I. Fráter Erzsébet Szimpózium” (ezt Nagyváradon rendezték

1997. június 28–29-én), Kozma Dezső „Fráter Erzsébet a Madách-értelmezésekben” és Benes Istvánné „Egy öskép két asszonya: Anna és Erzsébet” című tanulmánya.

Az év krónikájához tartozik, hogy – mint a „Nógrád Megyei Hírlap” november 19-i számában olvasható – a balassagyarmati leánykollégiumban a hagyományos Erzsébet-napi ünnepséget „Fráter nélkül” rendezték meg. Ugyanis az egyházi kárpótlás során az intézmény a szalézi rendhez került, s a rend úgy vélte, hogy Fráter Erzsébet neve nem fejezi ki azt a szellemiséget, amelyet a kollégium képvisel, sугall. „Ezentúl – írta a megyei lap – *Szent Erzsébet, Árpád-házi királynő vigyázza majd védőszentként a gyarmati leánykollégistákat.*” A szalézi templomban tartott misét követően a kollégiumban Páter Szőke János tartott megemlékezést.

Mint a '97-es csesztvei ünnepség programhirdetéséből is kiderült: az **1998**-as esztendőt – a költő születésének 175. és a Tragédia bemutatójának 115. évfordulója tiszteletére – Madách-évnek nyilvánították s ennek megfelelően országosan is, de főként Nógrádban számos figyelemre méltó ünnepséget, rendezvényt tartottak. Ráadásul ebben az évben volt 75 éves a salgótarjáni Madách Gimnázium, amely egész éves programsorozattal emlékezett névadójára és jogelődjeire.

Az Országos Madách-emlékbizottság a január 16-ától 23-áig tartó hetet Madách-hétnek nyilvánította. Ennek első napján, tehát 1998. január 16-án – néhány nappal a költő születésnapja előtt – tartották a Madách-év országos megnyitóját Balassagyarmaton. Az ugyancsak országos Madách vers- és Mikszáth prózamondó verseny döntőjét a zeneiskolában rendezték. Mi sem természetesebb, hogy megkoszorúzták a Madách-szobrot, a könyvtárban E. Csorba Csilla, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgató-helyettese Nagy Ervinné Nemes Györgyi és Andor Csaba „Madách Imre rajzai és festményei – Képek egy életmű háttéréről” című kötetét, Király Nyina, a Színháztörténeti Intézet igazgatója a Színháztudományi Szemle Madách-emlékszámát mutatta be. Kass János grafikus kiállítását maga a művész ajánlotta a közönség figyelmébe. Gondolatait ekképp fejezte be: „*Most 1998-ban, itt Balassagyarmaton állíthatom ki az elmúlt évtizedekben madáchi inspiráció-*

ra készült műveket, műhelyrajzokat, bélyegterveket, vázlataimat, s végül vetíthetem önöknek a »Dilemma« című 1980-ban számítógéppel készült tízperces filmemet. Londonban csináltuk, ez volt az első komputertechnikával készült animációs film, de az inspiráció Madách Imrétől, Az ember tragédiájából ered, az ő látomása munkált bennem is. A XX. században lehetséges sors az emberiség vagy Ádám–Éva sorsa, a mi sorsunk is lehet. A madáchi sugárzás beragyogja Balassagyarmatot. Erről Goethe és Weimar viszonya jut eszembe: Balassagyarmat és Madách. A nagyság nem méretekben, de a szellem erejében keresendő és található meg!” (Balassagyarmati Honismereti Híradó, 1998/1–2. szám.)

A művelődési központban Egressy Zoltán „Vesztett éden” című dokumentumjátékát Hegedűs D. Géza, Bertalan Ágnes és Barta Mária adta elő. Megemlékezést tartott Dobos László író, a Magyarok Világszövetségének alelnöke. Többek között – mint a Balassagyarmati Híradó fentebb jelzett száma rögzítette – a következőket mondotta: „Az ember tragédiája a csalódással, a csüggedéssel viaskodó ember műve és küzdelme. Madách óriási tükröt tart a mindenkori jelen elé. Elénk is. Mai és mindenkori üzenete: az ember, a történelem, a társadalom nagy küzdelmeinek értelme az élet. A mindenkor újjászülető élet. 175 éve született Madách Imre. Hiszem, hogy mai nappal, megemlékezésünkkel, tisztelgésünkkel éltetjük, bővítjük a Madách-életmű határait és értékeit. Egy pillanatra mi lehetünk az emberiség, mi lehetünk a nemzet, a mindig, mindenkor újjászülető ember és nemzet, a küzdelem folytonossága. Bukás és feltámadás – a világirodalom jelentős műveinek állandó, visszatérő témája. A magyar irodalom szellemóriása is ezt az utat járta végig. Erről tett tanúbizonyságot. Jó, ha ebből a hatalmas életműből nem a csüggedés, nem a kétely, hanem a bizakodás, a feltámadás érzését vesszük magunkhoz.”

Ünnepi beszédet Magyar Bálint művelődési és oktatási miniszter mondott. Utalt a 150 évvel ezelőtt kitört magyar forradalomra és megidézte a Madáchcsal egy évben született Petőfit is: „Az oly fiatalon, szinte üstökösként feltűnt és eltűnt Petőfi, aki a rajongó, mindent akaró, egyértelmű forradalmi szenvedélynek volt derült megtestesülése, a tépelődő, önmagát emésztő, gondolatokkal és gondokkal, bölcse-

lettel és iróniával küzdő Madách, úgy látszik két oldalról fogják közre magát a forradalmat, a század legnagyobb eseményét, s talán az egész magyar történelmet. Madách, aki alighanem az elbukott forradalom történeti-bölcseleti tanulságainak megfogalmazásában találta meg önmagát és önmagának feladatát és gondolkodói reflexió nagy erkölcsi és költői példáját mutathatja fel minden azóta élt, s így a mai nemzedék számára is. Azt láthatjuk benne, hogyan lehet és kell élesen és tisztességesen szembenéznünk történelmünk egészével, kibontakozási igéreteivel és csapdáival, illúzióival és nehézségeivel, távlataival és bukatóival. A hajdani Madách történelmi szemlélete, mely a maga korában páratlan igénnyel egyesíti magában a mély, együtt érző megértést és a könyörtelen ítéletet, nem múló aktualitással inthet minket is önvizsgálatra és történelmi öntudatra ... A legnagyobb mű, Az ember tragédiája a magyar irodalomnak máig egyik legélőbb alkotása, oly gazdag és színes, oly sok kérdést vet folyamatosan fel, hogy nincs olykor, mikor ne minősülne épp aktuálisnak...” – hangsúlyozta a miniszter, aki a Madách-díjakat is átadta. 1998-ban kapott Madách-díjat Andor Csaba irodalomtörténész, Madách-kutató, a Madách Irodalmi Társaság elnöke, a Balassagyarmati Rézfúvós Kvintett és Erdei Sándor salgótarjáni szobrász- illetve üvegművész. („Nógrád Megyei Hírlap”, 1998. január 17.)

A hét folyamán az ország más városaiban (Debrecen, Győr, Vác) is tartottak Madách-rendezvényeket, a következő jelentős programsorozat helyszíne Salgótarján volt, január 23-án. Előtte január 20-án, a Balassi Bálint Könyvtár Bóna Kovács Károly Galériájában Andor Csaba nyitott kiállítást „Madách és a nagyvilág” címmel a Tragédia idegen nyelvű kiadásaiából. „Hol a szellem van, ott a győzelem” címmel Praznovszky Mihály nyitotta meg Balogh Károly akvarelljeinek tárlatát és a kortárs magyar művészek Madách-illusztrációiból, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Nógrádi Történeti Múzeum képzőművészeti és irodalomtörténeti gyűjteményéből válogatott kiállítást a Nógrádi Történeti Múzeumban. „Külön ajánlom figyelmükbe a nógrádiak kompozícióit – mondta a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója emlékezetes beszédében. – Lehet, hogy nem ők a legjobbak ebben a Madách-művészettörténetben, de mindenképpen a leghitelesebbek. Szá-

momra Czinke Ferenc 1964-es Madách-feje a legautentikusabb, Lóránt János bábjátékosa a legkifejezőbb, Réti Zoltán lány akvarellje a legszívenütőbb ... Ám van itt egy harmadik Madách-tárlat is, amelyről szólni kívánok, s amely értelmezi ezt a kettőt. Valójában nem is látható a teremben, hanem körülöttünk a világban. A kiállítás címe: A megcsonkított Madách, avagy a szétfűrészelt szellem. Ez az igazi kiállítás most Magyarországon! Ez az igazi láttelep Hunyadnak méltó népéről! Nagyszerű! Csak rendezzünk sok Madách-kiállítást és ünnepet. Megéri. Mi itt százan, meghatódva, remekül érezzük magunkat. Közben lehet, hogy éppen fűrészelik a Bolyai Gimnázium előtt Varga Imre szobrának fejét. József Attilát már levágták. Balassit ellopták, Radnótiét már bizonyára beolvasztották. Vagy előkerült már a Szabó Lőrinc portré Balassagyarmaton? Ugye milyen szép tárlat ez, a harmadik? S ezt meg sem kell nyitnom, működik ez magától.” („Palócföld”, 1998/2. sz.)

A múzeumbeli megnyitó után a salgótarjáni program a Madách Imre Gimnázium aulájában berendezett irodalmi kávéházban, gyertyafény mellett folytatódott. A salgótarjáni zeneiskola kamarazenekarát és helyi gimnazisták barangolását a Tragédia világában követően ünnepélyesen is megalakult a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület. Csongrády Béla mint az egyesület elnöke mondott beszédet. Elmondta, hogy mindenkit – így a diákság képviselőit is – várnak maguk közé, a mintegy 25 fős törzstagság soraiba. Az előző év novemberében szerveződtek abból a célból, hogy őrizzék a nagy írónak, Nógrád jeles szülöttének emlékét, szellemi örökségét, valamint a nevét viselő patinás helyi gimnázium tradícióit. Ezután Sarló Béla, az egyesület alapító tagja, a város alpolgármestere ajándékozta az iskolának és leplezte le Nagy Márta balassagyarmati festőművész Madách-képét. Az ünnepelők ezt követően a Varga Imre Bolyai Gimnázium előtti Madách-szobrához vonultak koszorúzni. Ott Csongrády Béla tartott ünnepi beszédet kiemelve a költő életművében a kérdezés szerepét és felelősségét. A gondolatmenet a következőképpen fejeződött be: *„Méltók úgy leszünk hozzá, ha nemcsak kerek évfordulókon, nemcsak ünneplőbe öltözötten citáljuk önkényesen kiemelt sorait, hanem, ha tanulunk tőle, ha tovább hagyományozzuk az illúziókon is felülemelkedni képes, a csapdahelyzeteket is bátran felvállaló történelemszemléletét, a kéte-*

lyekre kihegyezett gondolkodásmódját, folyamatos kérdéskényszerét, párját ritkító műveltségigényét, önvizsgálati tudatosságát. Akkor lesz konkrét haszna is az okoskodásnak, ha a jubileumokat a további elmélyült elmélkedés, a szisztematikus kutatómunka ösztönzéseként fogjuk fel – akár Madách pályaképének még jobb ismerete, akár önmagunk, s a világ alaposabb megismerése érdekében –, ha az eddigiek nyomvonalán és talán járhatóbb utakra is lelve, újabb és újabb kérdéseket fogalmazunk meg. Hátha ezzel közelebb jutunk némelyik történetfilozófiai rejtély nyitjához is.”

Az ünnepségsorozatot este a József Attila Művelődési Központban folytatták, méghozzá úgy, hogy a Madáchról való megemlékezést egybekapcsolták a Himnusz születésének napjával, azaz a Magyar kultúra napjával, sőt a várossá válás 76. évfordulójával is. Pusztai Béla polgármester ünnepi beszédében többek között a következőket mondta: *„Tudunk-e Európa és Ázsia kultúrája között nem ide-oda hanyórázó kompromisszum lenni, hanem híd, s talán mindkettővel összefüggő szárazföld? Feladatnak elég volna újabb ezer évre. Szerencsére van miből merítenni, a madáchi csodaforrásból, Az ember tragédiájából.”* („Nógrád Megyei Hírlap”, 1998. január 26.)

A városi kitüntetések, díjak átadását követően történelmi jelentőségű bemutatóra került sor: Salgótarján, de Nógrád megye történetében is első ízben láthatta a közönség Madách főművét, egy határainkon túli társulat, a beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház – zömében ifjú – művészei jóvoltából. *„Vidnyánszky Attila rendező egy új szemléletű Tragédiát vitt színre. Egy alternatíváját próbálta meg a huszadik század végi színházi kifejezésmódnak. Az emberi létezés legáltalánosabb, mindig aktuális kérdéseire választ kereső magvas gondolatokat – a szöveg hatásán túl, sajnos azonban néha ahelyett is – nem kis mértékben mozgással, zenével igyekezett érvényre juttatni.”* – írta a „Nógrád Megyei Hírlap” 1998. január 31. számában.

Ugyancsak Salgótarján volt a színhelye egy jeles eseménynek augusztus 31-én: a József Attila Művelődési Központban ekkor nyitották meg az alapításának 75. évfordulóját ünneplő Madách Imre Gimnázium jubileumi tanévét. *„Az évtizedek során az iskola több nevet is viselt, összesen négy épületben »lakott«, de a lényeghez mindig ragasz-*

codott: ahhoz, hogy a hagyományok velünk együtt költözzenek” – mondta Kovács Tibor iskolaigazgató ünnepi beszédében. Utalt arra a tiszta forrásra, amelyet a nagy névadó Madách Imre – 1951-től – jelent a gimnázium számára. Pusztai Béla polgármesteri köszöntőjét követően Kmetyi Ferenc, aki 1949 és 1953 között volt a gimnázium igazgatója, Csongrády Béla, a frissen alakult Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnökeként, Székyné Sztrémi Melinda, a Bolyai János Gimnázium igazgatója a megyeszékhely középiskolái nevében, Ravasz István hadtörténész, az intézmény egykori tanulója mondott üdvözlő gondolatokat, majd átadták a kitüntetések, köztük az erre az alkalomra életre hívott Madách-émlékéremet. Ugyancsak e napra látott napvilágot a Madách Gimnázium jubileumi évkönyve (1923–1998), amelyben helyet kapott az iskolatörténet (a névadóról Praznovszky Mihály „Ádám Te vagy!” címmel értekezett), volt növendékek emlékeznek s a jelenlegi tanárok, növendékek bemutatják az intézmény jelenét. A kiadvány bevezetője két kuriózumot is tartalmaz: nem kisebb személyiség, mint Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke írt levelet az iskolaközösséghez: „Madách neve úgy kötelez, hogy nagyon markáns szellemiséget hordoz. Madách költő – színpadi szerzőként, mindmáig legnagyobb nemzeti tragédiánk szerzőjeként is az –, költő és gondolkodó, akinek Tragédiájában minden benne van, amit tudni kell, tudni lehet a világról. A történelemtől, benne az emberről, az emberi viszonylatokról, a mélységekről, a magaslatokról. Mindazt, amit a fiataloknak tudniuk kell, ha el akarnak igazodni a világban” – írta többek között az államfő. Juhász Gyula 1926-ban fogalmazott verset a salgótarjáni gimnázium diákjainak. E gesztust ismételte meg 1998-ban Baranyi Ferenc „Ajkárol vérként buggyan” címmel. Verse ugyancsak benne van az évkönyvben: „Mit üzen névadótok, amikor / milliók nem egy, de egyesek miatt / hordják a jármot, hogy a bankjegyek / piramisokká összeálljanak? ... Csak azt üzeni, amit hajdanán, / s amit, ha élne, ma is vallana: »A cél halál, az élet küzdelem / s az ember célja a küzdelem maga.«”

Az Országos Madách-émlékbizottság, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, a Nemzetközi Madách Társaság és a Nógrádi Történeti Múzeum 1998. szeptember 18–19-én tudományos konferenciát rendezett Salgótarjában, a Népjóléti Képzési Köz-

pontban „Az európai emberiségköltemények és Madách” címmel. A megnyitót Horváth István, a megyei múzeumi szervezet igazgatója tartotta. Ebben hangot adott meggyőződésének, hogy jó helyre került e konferencia Nógrád megyébe, illetve székhelyére. Ezt a szisztematikus kutató- és gyűjtőmunkával, egyáltalán a hagyományápolás ezernyi jelével vélte igazolni. Kifejtette, hogy a tanácskozás egy kapcsolódási lehetőséget jelent a megye, illetve a régió számára az országos tudományos élethez. Jankovics József, a tanácskozás elnöke – a Nemzetközi Magyar Filológia Társaság főtitkára, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgató-helyettese – bevezetőjében azt nyilatkozta, hogy a szaktekintélyek személye illetve a megtárgyalandó témakör garanciát jelent a színvonalas és méltó megemlékezésre. Dávidházi Péter „Szabadnak lenni minden ortodox védelemtől” című előadásában „Az ember tragédiája” és Milton kétszáz évvel korábbi „Az elveszett paradicsom” című műve közötti párhuzamokat elemezte. Megállapította, hogy mind a cselekményvezetésben, mind a szövegben, mind a Bibliához fűződő viszonyban meglepő hasonlóságok találhatók. Ferenczi László „Hermés, Achasz és legendák” című előadásában a francia talajon született, az élet értelmét kereső enciklopedikus műveket – többek között – Voltaire, Victor Hugo némely munkáját vetette össze Madách Tragédiájával. Kovács István, a lengyel irodalom egyik jeles magyarországi szakértője Adam Mickiewicz „Az ősök” című műve és a Tragédia gondolati azonosságaira mutatott rá. Hasonló szellemben fogant Gerevich-Kopteff Éva előadása is, azzal a különbséggel, hogy ő az összehasonlítást finn–magyar viszonylatban végezte Johannes Linnankoski és Madách drámáinak közös motívumára találva a bűnbetés utáni „örök küzdelemben”. Fried István „A kelet-közép és délkelet-európai ember tragédiája”; Kerényi Ferenc „A drámai költemény hazai műfajtörténetéből”; Bécsy Tamás „Az ember tragédiája műfaji kérdéseiről” címmel tartott előadást. Zárshózt Hubay Miklós mondott. A konferencia programja másnap „Madách nyomában” című irodalmi kirándulással zárult a Salgótarján – Losonc – Alsósztregova – Balassagyarmat – Csesztve útvonalon.

A tanácskozás kapcsán Hubay Miklós a megyei napilapnak adott 1998. szeptember 26-i interjújában – egyebek között – a következőket

mondotta: „Szerintem (a párhuzam) nem annyira nemzeti, hanem műfaji kérdés. Én nem ott érzem a meggyőző hasonlóságokat, ahol eposzokban jelenik ugyanez a kérdés, hanem ott, ahol drámákban. Például, egyvalamiről itt nincs szó, lehet, hogy azért, mert már agyonbeszélték, bár megnyugtató megoldás még mindig nincsen. Szóval Goethe »Faust«-járól nincs szó; Ibsennek a »Császár és Galilei«-je szintén dráma és erről sem beszéltünk. Ezeket azért említem, mert érzékeltetni szeretném: nagyon sok minden van még, amivel mindenképpen foglalkoznunk kell(ene) a jövőben... Az én hosszú életem során nem volt a történelemnek olyan »mutatványa«, meglepetése, amelynél Madách Imre ne segített volna abban, hogy azt megértsem. Hadd mondjam így: a kommunizmus utópiájáig, atomfegyverektől látványosan megfenygetett, a falanszterben riadalmasan bemutatott állati és növényi környezet pusztulásáig bezárólag.”

Ugyancsak a jubileumi év szeptemberében könyvpremier keretében ismerkedett meg Balassagyarmat közönsége Szabó Károly „Nógrádi panteon” című kötetével, amelyben a szerző négy tanulmánya – „Madách és Veres Pálné”; „Két ember tragédiája”; „A Tragédia mai arca”; „A szellemidéző Madách fiú” – foglalkozik Madách családjával ... A Balassi Bálint Gimnáziumban „Madách olvasása közben jutott eszembe” és „Mai világunk Madách jövőképeinek tükrében” címmel írtak ki pályázatot. A három legjobban sikerült munkát (Farkas Adrienn, Fehér Bernadett és Füzesi András – mindhárman a helyi Balassi Gimnázium diákjai – dolgozatát) bemutatták a Balassagyarmati Honismereti Híradó 1998/1–2. számában is. Ugyanott lehetett olvasni Horváthné Tóth Borbála „Janus-arcúság és polaritás” című írását, amelyben a szerző Madách Imre rajzai és kézírása alapján keresi a választ a költő világképeinek és személyiségének alakulására.

A Csesztvén tartott októberi ünnepség keretében Kerényi Ferenc az egy évben született Petőfi és Madách között vont párhuzamot, Jankovics Marcell – a Kecskés Együttes zenei feldolgozása mellett – bemutatta a Tragédia színeiből készült animációs film legfrissebb részleteit, a beregszászi színház pedig – díszletek nélkül – előadta az év elején Salgótarjánban már látott Tragédia-változatot. A Madách-szobor koszorúzása előtt a költő nevét viselő tarjáni gimnázium diákjai mutatták be

Madách-köszöntő műsorukat. A csesztvei ünnepségnek mintegy fénypontja a felújított emlékmúzeum új állandó kiállításának átadása volt. A tárlatot Kerényi Ferenc rendezte. A látványterv és a kivitelezés Presits Antal munkája. A Nógrádi Történeti Múzeum által megjelentetett kiállításvezetőt – amely három fejezetből: „Csesztve – A falu történelmi arca”, „A cselekvő ember – Madách csesztvei évei”, „A költő emlékezete – A kiállítás képei” áll – Kovács Anna írta. Ebből valók a következő sorok: „Mivel a csesztvei Madách-emlékmúzeum Magyarországon egyetlen Madách-emlékhelye, a kiállításnak összetett feladata van: végigkíséri a Madách család történetét, felidézi a kort, átfogó képet nyújt Madách Imre életéről és művészetéről – középpontba állítva a fő művét: Az ember tragédiáját –, szemlélteti a mű jelentőségét a világirodalomban és világszínpadon, bemutat számos, az író és műve ihlette képzőművészeti alkotást, valamint utal a szűkebb haza, Nógrád megye hagyományápolására is. Mindezt viszonylag kis alapterületen kellett megoldani, hiszen a kiállítás hat egymásba nyíló szobában és egy zárt folyosón helyezkedik el ... A Madách-kultusz emlékei, benne a megyei hagyományápolás dokumentumai meggyőző erővel bizonyítják, hogy Nógrád büszkén magáénak tudja és vállalja a Madách Imre emberi hagyatékát, művészi örökségét. A képzőművészeti galériában neves mesterek munkái: Kondor Béla, Feledy Gyula, Czinke Ferenc, Badacsonyi Sándor, Farkas András, Würtz Ádám, Pásztor Gábor, Hibó Tamás, a kiállítás végső gondolatát összegzik, közvetítik művészi módon azt, hogy a klasszikusokhoz minden nemzedéknek joga van. A műveket szemlélve önmagunkra, embervoltunkra döbbsenhetünk rá, felismerve és megértve az ihlető, alkotószellemet: Madáchot.”

Természetesen a Madách Irodalmi Társaság is igyekezett a jubileumi alkalomhoz méltó programot összeállítani 1998 októberére. A szűgyi ünnepi rendezvényen Andor Csaba beszámolt arról, hogy megvásárolták Madách Imre névjegykártyáját, jól halad a Tragédia jiddis fordítása, s pályázati úton egy olyan nagy teljesítményű sokszorosító nyomdagéphez jutottak, amely révén a társaság meggyorsíthatja a Madáchcsal kapcsolatos tanulmányok kiadását. Andor Csaba bemutatta a Madách Könyvtár két újabb kötetét: a „Madách Imre és Veres Pálné” és az „Ismeretlen epizódok Madách Imre életéből” címűt.

Győrffy Miklós nyolc zeneművet gyűjtött csokorba, amelyeket „Az ember tragédiája”, vagy némely Madách-vers ihletett. A balassagyarmati Horváthné Tóth Borbála – aki előadóként harmadszor vett részt a társaság által szervezett szimpóziumon – azt boncolgatta, hogy az örökérvényű mű a férfi vagy a nő tragédiája. Krizsán László Madách különböző korokbeli értékeléséhez történelmi háttérrel rajzolt, amely nyilván saját belső logikája, s nem valós értéke szerint mérte az alkotót és a művet. A társaság megemlékezett Mohácsy Máriáról is, aki a Fráter Erzsébet Leánykollégium igazgatójaként szerzett felbecsülhetetlen érdemeket a madáchi örökség ápolásában. A Szügyben tartott előadásokat Balassagyarmaton koszorúzási ünnepség követte, majd folytatódott a késő éjszakába nyúló összejövétel. Kakuszi Péter Márai Sándor gondolatait tolmácsolta Madáchról, Árpás Károly előadásában egy lehetetlen rekonstrukcióra tett kísérletet, amelynek „Ha ellenben te játszánál vele” címet adta. Megannyi elemzés, sajátos eszmefuttatás hangzott el, többek között Asztalos Lajosé, aki egy Spanyolországban élő kis népcsoport, a galegok nyelvére történt Tragédia-fordításról tájékoztatta a hallgatóságot. A rendezvényt a Bornemissza István írásai-ból (akinek „Egy század tragédiája és remény” című könyve Pozsonyban látott napvilágot: Cs. B.) készült irodalmi összeállítás zárta.

A szokásos október eleji csesztvei illetve szügyi–balassagyarmati irodalmi napokon túl 1998-ban még egy őszi emléknapot tartottak Madách Imre tiszteletére az Ipoly-parti városban. Október 14-én a volt megyeháza épületében – amely Madách egyetlen munkahelye volt, 1842-től tiszteletbeli aljegyzőként, 1846-tól ’49-ig főbiztosként tevékenykedett, s ahol 1861. március 20-án megválasztották országgyűlési képviselőnek – alakítottak ki Madách-emlékszobát. Ebből az alkalomból Erdődy Gábor történész tartott rendhagyó kiállítás-megnyitót, kiemelve a kiállítás kivitelezőjének, Kemény Gyulának a munkáját. A tárlat Madách életének főbb eseményeit mutatja be: a pesti egyetemi éveket, majd a megyei közéletben és a szabadságharcban való részvételt, a börtönben eltöltött időszakot, végül pedig a Tragédia keletkezés-történetébe és fogadtatásának folyamatába enged bepillantást. Itt látható először Madách valamennyi festménye jó minőségű reprodukciókon. A kiállítás legnagyobb méretű képkeretébe Madách öseinek

családfája került. Köztük található Zrínyi Miklós is. Az emlékülés bevezetőjében Andor Csaba, a Madách Irodalmi Társaság elnöke szólt az emlékszoba kialakításának körülményeiről, céljáról, amelyet támogatott a Millenniumi Emlékbizottság is. Ezután Praznovszky Mihály „Madách és Nógrád a reformkorban”, Szigethy Gábor „Madách a politikus” címmel tartott előadást. Ezt követően Zachar Pál Ipolyság alpolgármestere értékelte Balassagyarmat és Hont Ipoly menti önkormányzatainak együttműködését. Juhász Péter a vendéglátó település első embere Madách-emlékérmeket adott át. A program a városi könyvtárban folytatódott, ahol a húszéves honismereti kört köszöntötték, majd Liphay Antal fotótárlatát, a „Világvégi látomások”-at Habsburg Eilika nyitotta meg.

Az 1998-as Madách-év programját egy különleges színházi esemény is gazdagította. November 5-én este Budapesten a Várszínházban olyan Tragédia-bemutatót láthatott a közönség, amelyet azelőtt sohasem. Ugyanis a dráma mind a tizenöt színét egy-egy középiskolai színjátszó csoport mutatta be. Más-más Ádám, Éva, Lucifer szerepelt hát a különböző helyszíneken – megannyi rendezői elképzelés valósult meg. Ez az önmagában is a Guinness-könyvbe való kuriózum azzal is kiegészült, hogy az alig valamivel kevesebb, mint hatórás előadás a teljes szövegű Tragédiát vitte színre, hiszen egyik együttesnek sem volt érdeke, hogy megrövidítse saját szereplési idejét, kihagyjon, összevonjon részeket. A „Játsszunk Tragédiát!” című színjátszó vetélkedő ötlete a Petőfi Irodalmi Múzeum és az Országos Madách-emlékbizottság háza táján született, a szervezőmunkában is sokat vállalt ez az intézmény illetve testület, de a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium – mint a játék fő koordinátora – is oroszánrészt teljesített az előkészítő munkából. A Nemzeti Színház azzal járult hozzá a kezdeményezés sikeréhez, hogy térítésmentesen ajánlotta fel a Várszínház épületét illetve stábját az előadáshoz. A területi válogatókra negyven intézmény nevezett, s ez azt jelentette, hogy az őszi hónapokban legalább ezer fiatal szabad-, illetve azzá tett idejében Madách-szövegeket tanult, értelmezett. „*Aligha lehet ennél nemesebb módon tisztalegni a nógrádi zseni szelleme előtt, mint gondolatainak továbbéltetésével*” – mondta a rangos szakemberekből álló zsűri nevében Lengyel György rendező

is, aki középiskolás korában önmaga is részese volt egy sajátos bemutatónak: 1954-ben ő rendezte a budapesti Madách Gimnázium előadását, amely megtörte a hivatalos színházakra kényszerített hatéves csendet. A salgótarjáni Madách Gimnázium csoportja, amelyik Bajczárné Gyenes Erzsébet tanárnő rendezésében a „hazai” elődöntőn vívta ki a 12. szín bemutatásának jogát, tiszteletre méltóan szerepelt a várszínházi előadásban, szép példáját adva annak, hogy miként lehet a mából értelmezni a falanszterjelenetet. Nem véletlen, hogy a Nógrád Megyei Közgyűlés pénzjutalomban részesítette az intézményt. Ugyancsak nógrádi vonatkozás, hogy valamennyi csoport megkapta Czinke Ferenc grafikusművész Madách-rézkarcát, Farkas András festőművész albumát és a szintén nógrádi Molnár Péter emlékérmét, amelyet a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének megyei szervezete a Madách-évre adott ki. „Láttuk a diák Ádámok nagyszerűségét, a bakfis Évák örök nőiségét és az – egyébként természetesen (!) – illedelmes Luciferek kikacsintásait ránk, rendezőkre, tanárookra. Láttuk, s csak ámulunk a csodálattól, hogy ezek a gyerekek értik és élvezik a Tragédia szövegét, hogy egy matekdolgozat és a péntek esti diszko között tudnak furaót, Miltiadeszt, Keplert játszani, profi díszletet alkotni, zenei aláfestést komponálni. Ezek a gyerekek benne tudnak élni a Tragédiában! Ámuljunk és örvendezzünk, mert »megvan hát e rideg világnak is költészet«” – emlékezett vissza nem titkolt elfogultsággal az eseményre a „Rajz lap” 1998/1-es számában Bajczárné Gyenes Erzsébet.

Tekintettel a Madách-évre a Palócföld 1998/2. száma mintegy kétharmad részben a költő életútjával, munkásságának értelmezésével foglalkozott. Esszék (Csongrády Béla „A cél voltaképp mi is?”; T. Pataki László „Makacskodó Madách-rejtély(ek)”); Paróczai Csaba „Kérdőjelhalmozás egy valós személy kapcsán”; Dukay Nagy Ádám „Két kötet”), tanulmányok (Andor Csaba „Madách és Lisznyai”; Horváthné Tóth Borbála „Janus-arcúság és polaritás” – Madách rajzaival és leveleinek másolataival illusztrálva) szépirodalmi művek (Marschalkó Zsolt és Kupcsulik Ágnes verse, Romhányi Gyula versciklusa, Csikász István és Onagy Zoltán novellája) mellett idesoroltatott Réti Zoltán „Gondolatok Madách és Csesztve” körül című memoárja, valamint Praznovszky Mihály már említett kiállítás-megnyitó beszéde is: „A ti-

zenhatodik szín” címmel. A borítókön Lóránt János Demeter „Madách”-a, Buday György két fametszete és Réti Zoltán Madách-rajza kapott helyet Buda László fotós közreműködésével. A belső oldalakon ugyancsak szerepelnek Réti-rajzok és Buday-fametszetek, valamint Varga Imre salgótarjáni Madách-szobrának fotói Kovács Bodor Sándor jóvoltából. Az összeállítás – mint az olvasókkal való találkozások, fórumok is visszaigazolták – igazán nem jelentett méltatlan tisztelegést Madách géniusza előtt. A publikációk összességükben T. Pataki László írásának következő gondolatait erősítették: „A »Madách rejtély« ha nem is »fokozódik«, mindenesetre bonyolódik. Miközben sokan életművük befejezésére készülve úgy gondolják: minden világos. A rejtély részleteibe fordul és gazdagodik. Cifrább lesz minden kis és nagyobb pontján az életnek és magának a műnek (műveknek). Egészen a teljes körű kritikai kiadásig, ami továbbra is várat magára ... András László és Radó György az ismeretlenből segíti máris ezt a munkát, és idelent is még jó néhányan, akik élőként nem nyugodnak bele a Madách élet-mű kutatás befejezéséről sugallt vélemények »igazságába«. A világ még nem kész. Soha nem is lesz készen igazán. Maga a Mű, Az ember tragédiája is napjainkban esik át újabb tűzpróbákra (például Pataki is említi Striker Sándor kezdeményezését, aki »visszafordította« Arany János javításait: Cs. B.), hogy is kerülhetnék el a hajszáleres újra- és újravizsgálatot a költő életrajzi tényei, amelyekből számtalan még teljességgel érintetlen. Oldalakat töltene meg a feltűnően könnyű kézzel kezelt, vagy eddig figyelembe sem vett úgynevezett »kis tények« halmaza.”

1999 januárjában Balassagyarmaton, a városi könyvtárban a Madách-ünnepséget megelőző nyilvános emlékbizottsági ülésen mondta Praznovszky Mihály, az Országos Madách-emlékbizottság titkára a következőket: „Tavaly hat magyar színház játszotta Madách Imre »Az ember tragédiája« című művét, sőt egy francia társulat Strasbourghban bábelőadás keretében adta elő a legtöbb nyelvre lefordított magyar alkotást”. E fórum célja a számvetés, a Madách-év értékelése volt. Praznovszky Mihály számba vette az eseményeket és megjegyezte: „Minden évforduló annyit ér, amennyi megmarad belőle. A koszorúk elhervadnak, a szalagok megfakulnak, ugyanakkor a Madách-filológia

olyan eredményekkel gazdagodott, amelyeket a későbbi korok is megőriznek majd”. Példaként megemlítette, az éppen azokban a napokban előkerült, több mint hatvan évvel ezelőtti színházi előadás hanganyagát, amely Tragédiának egy értékes interpretációját rögzítette. Szólt arról is, hogy az emlékév eseményei Nógrád megyéből indultak és fontos publikációk is kötődtek nógrádi szerzőkhöz.

Ugyancsak Praznovszky Mihály nyitotta meg a könyvtárban Prudzik József „Képek, gondolatok Madáchhoz” című tárlatát. Beszédében a művész méltatása mellett a különböző művészeti ágak egymást megter-mékenyítő hatásairól szólt. A helyi Balassi Bálint Gimnázium diákjai Kovács Ferenc rendezésében mutatták be a Tragédia X. színét. A művelődési központban megtartott díszünnepségen Pomogáts Béla irodalom-történész, a Magyar Írók Szövetségének elnöke mondott köszöntőt. Hangsúlyozta, hogy a Madách-életmű értékét nem csupán a színházi előadások jelentik, hanem az azokat körülvevő eszmecserék is. Madách Imre – Pomogáts Béla szerint – mindig elmélkedésre hívta és hívja az adott kort, az értelmezések ezért sohasem fognak nyugvópontra jutni. Az ünnepi beszéd után Gáti Oszkár színművész „Dicsőségre írtál költeményt...” címmel idézte meg Madách műveit. A Madách-díjasok között ezúttal másodszor szerepelt a jubiláló salgótarjáni Madách Gimnázium. Madách-díjat kapott Urbán Aladár, a szlovákiai Palóc Társaság elnöke és Zólyomi József, a balassagyarmati Palóc Múzeum nyugalmazott igazgatója is. A Horváth Endre-díj átadását követően fellépett az Ember Csaba vezette Balassagyarmati Dalegylet, Banda Ádám és Baksai Réka hegedűn, Perneczky Zsolt zongorán játszott. Ezúttal a koszorúzási ünnepség a rendezvénysorozat végére került, így az ünneplők fáklyás menetben vonultak Madách szobrához, ahol a leszármazottak nevében dr. Bródy Tiborné Buttler Mária is elhelyezte a megemlékezés virágait.

Salgótarjában a magyar kultúra napjával is összekötve, több szervezet által a múzeumban rendezett helytörténeti konferenciához kapcsolódott a Madách-szobor megkoszorúzása, ahol a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület tagsága nevében Bódi Györgyné alelnök mondott beszédet. A Madách Gimnázium aulájában Kerényi Ferenc Madách-kutatásainak néhány emlékezetes élményét osztotta meg a hallgatósággal. Az intézmény „Tragédia-jártas” színjátszói pedig bemutatták az általuk elképzelt 16. szint...

II. rész (1999–2004)

1999. október 2-án, a Madách Imre 1864. október 5-i halálának évfordulójához legközelebb eső szombaton tartották Csesztvén az irodalmi napot a Nógrádi Történeti Múzeum, a községi önkormányzat és a Mikszáth Kiadó szervezésében. A művelődési házban két irodalomtörténész előadása (Kerényi Ferenc „Bukott forradalom után – irodalmunk helyzete az 1850-es években” és Szilágyi Márton „A rendi státusz és a művészi életforma határterületén – Lisznyai Kálmán”) hangzott el, majd a „Lyukasóra” című folyóirat 1999/10-es számát – benne az erre az alkalomra készült Madách-összeállítással, mások mellett Praznovszky Mihály és Kovács Anna írásával – mutatták be. A beszélgetést Dippold Pál szerkesztő vezette. A matiné keretében felolvasták Sébor József „Éva ismeretlen levele” című írását, amelyben a szerző azokat a képzeletbeli gondolatokat vetette papírra, amelyeket Fráter Erzsébet írhatott volna elvált férjéhez, Madách Imréhez a Tragédia elolvasása után. Az emlékmúzeum klubjában elsőként Nagy Pál beszélt „Az ember tragédiájá”-ról mint a modern irodalmi művek forrásáról, részint Fáj Attila Joyce-tanulmánya, részint Vas István Szentkuthy Miklós „Prae”-jéről írott dolgozata nyomán, majd Kerényi Ferenc a „Remény a csillagot”-ot (jelen kötet 1999 elejéig tartó részét), Praznovszky Mihály pedig Horváth Károly a Nyugat 1923-as Madách emlékszámának reprint kiadását ajánlotta a közönség figyelmébe. A művelődési házban tartott pódiumműsor keretében Kerényi Ferenc „Szendrei Júlia” című monodrámáját Mihály Szilvia mutatta be. A Víg Tamás ’64-ben felavatott Madách-szobránál rendezett koszorúzási ünnepséget Praznovszky Mihály irodalomtörténésznek, az irodalomtudomány kandidátusának „Madách vendégei” című emlékbeszéde vezette be. A Petőfi Irodalmi Múzeum – Kortárs Irodalmi Központ főigazgatójaként is szerepelt szónok bevezetesként október 6-ára, az aradi vértanúk napjának 150. évfordulójára utalt, majd „időutazásra” invitált a hajdani Madách-kastélyba. „*Lássuk együtt, miként lép be a történelem ebbe a kú-*

riába” – mondta, és megidézte a költő baráti körét, Szontagh Pált, Matolcsy Györgyöt, Pulszky Ferencet, Kubinyi Ferencet, a nógrádi reformnemzedék tagjait, a politizáló Madáchot, a család illékony boldogságát és tragédiákkal, fájdalommal is teli sorsát. Madách Imrének – aki osztozott a nemzet gyászában a levert szabadságharc után, s akit személyesen is meghurcoltak, bilincsbe vertek, börtönbe zártak – azonban maradt ereje leírni és őszintén hinni a jövő reményét. „*Nem féltelek hazám!*” – idézte szavait Praznovszky Mihály, s a következő gondolatokkal fejezte be mondandóját: „*...ezt a nemzetet, ezt a népet semmilyen hatalom nem pusztíthatja el. A történelem minden példázata arra int, hogy az ember képes újra kezdeni a harcot és a küzdelmet. De ez már egy másik mű lesz. A legnagyobb, amit valaha magyar ember papírra vetett e hazában*”. A koszorúzási ünnepség műsorában a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium tanulói működtek közre Radnai Zsuzsa tanárnő vezetésével. A költő nevét viselő középiskola 1984-ben vállalt védnökséget a csesztvei ünnepségeken való szereplésért.

A Csesztvén debütált „Remény a csillag”-ról Bódi Tóth Elemér a „Nógrád Megyei Hírlap” október 9-i számában írt recenziót „Hozzá tartozik e tájék szellemi életéhez” címmel. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Egyesülete november 8-án, Salgótarjánban a Balassi Bálint Megyei Könyvtár irodalmi kávéházában e könyv bemutatásával nyitotta meg a magyar tudomány napja rendezvénysorozatát. Az ankétot Pál József, a Palócföld főszerkesztője vezette. (A következő, 2000. évi ünnepi könyvhéten, június 1-jén Pásztón, a Teleki László Városi Könyvtár és Művelődési Központ közönsége ismerkedett e kötet apropóján a Nógrád megyei Madách-kultusz három és fél évtizedével Németh Jánosnak, a Mikszáth Kiadó igazgatójának a kalauzolásával és a szerző részvételével.)

Indirekt része csak e számvetésnek, de megjegyzendő, hogy a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium közössége és a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület tagsága is képviseltette magát 1999 októberében Budapesten a Madách Színházban, a Tragédia közismert zeneszámokkal oldott – s többek között ezért is –, sok kritikát kiváltott új bemutatójának főpróbáján. A rendező Kerényi Imre volt, Lucifert Mácsai Pál alakította, Ádámot és Évát – meglehetősen újszerű módon –

egy előadás keretében hárman is játszották. Akkoriban egyébként további 6–7 színház is műsorára tűzte a Tragédiát. 1999-hez kapcsolódott az a hír is, hogy Magyarországon járt a hetvenéves Michael Madách, akiről Radó György kiderítette, hogy Madách Aladár unokája, azaz Madách Imre dédunokája. Az ő feltűnése újabb adatokkal szolgálhat a családi vonatkozásokhoz.

A 2000. esztendőből elsőként egy, a „Nógrád Megyei Hírlap” hasábjain – január 15-én – megjelent cikk említendő. Gréczi-Zsoldos Enikő, a salgótarjáni székhelyű megyei levéltár munkatársaként „Egy Madách-regény írójának adatgyűjtéséről – Adalékok a kutatás történetéhez” címmel, illetve alcímmel tallózott Harsányi Zsolt író levelezésében. Nevezett 1932. április 17-én, a Pesti Hírlapban, majd később a Magyar Rádióban felhívással fordult az olvasókhoz illetve hallgatókhoz, és adatokat kért Madách Imréről, életéről, családjáról, műveiről készülő regényéhez. A levelek – amelyeket a felhívás közzétételének napjától 1933 végéig, tehát a Madách-regény megjelenése után is írtak – Gréczi-Zsoldos Enikő szerint igen változatosak. Hiteles, vagy annak vélt információk alapján „mesélnek” Madách jelleméről, alkataráról, családi életéről, feleségéhez való viszonyáról, művei megírásának körülményeiről, barátairól, a költővel szoros, vagy közvetett kapcsolatban álló személyekről. A levélírók között volt például ifj. Mikszáth Kálmán, az író fia, Miskolc város akkori főispánja is, aki elsősorban Szontagh Pálról közölt adatokat s vele kapcsolatban írta: *„Madách szerencsétlen házassága után hónapokat töltött Horpácson Szontagh Pálnál. Egy részét »Az ember tragédiájá«-nak is ott írta meg.”* Harsányi Zsolt – aki saját korában olvasott szerzőnek számított – levelezésének illetve kutatásainak az 1932-ben kiadott „Ember küzdj...” című háromkötetes regény és az 1934-ben „Madách” címmel megjelent rövidített változat lett az eredménye.

Ebben az évben Salgótarjában kezdődtek a költő januári születésnapjához kötődő megemlékezések, rendezvények. Az 1997 őszén alakult Madách-hagyomány Ápoló Egyesület 1998-tól – a városi önkormányzattal és a két helyi gimnáziummal együttműködve – rendszeresen szervezett koszorúzási ünnepséget Varga Imre Madách-szobránál.

A rendezvény beépült a Kölcsey Ferenc „Himnusz”-ának 1823. január 22-i befejezése előtt tisztelgő magyar kultúra napjáról és az 1922. január 27-i várossá válás aktuális évfordulójáról való megemlékezés-sorozatba. 2000. január 20-án Kovács Tibor, a Madách Imre Gimnázium igazgatója mondott beszédet a szobornál. Mintegy üzenetként fel fogva Madách munkásságát, a következőképpen összegezte annak lényegét: *„Madách Imre szinte az egyetlen költő a világirodalomban, aki a XIX. század lelkének egységes és művészi kifejezést tudott adni. Egy egész század lelkéhez nyúl, biztosan alakító kézzel. Hogyan tudott e feladattal megbirkózni? Csupán nagyméretű zsenialitásával, amely kora eszméivel olyan bensőségesen forrott össze, hogy kiteljesedésében látta meg azt is, ami még csak magjában rejtezett, vagy alig zsenge korát élte... Egyike volt azoknak..., akik szellemileg termékeny állapotra tudták formálni a vidéki magányt... Úgy gondolom, hogy a Madách-képet mindenkinek – ki a költőt szereti és tiszteli – önmagának és önmagában kell megalkotni.”* A koszorúzást követően került sor a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület ünnepi összejövetelére a Madách Imre Gimnázium aulájában, ahol bemutatták az 1956-os salgótarjáni sortűznek áldozatul esett egykori madáchos diák, Ravasz István „Levél” című verseskötetét. A torzóban maradt nagy reményű líra jellegzetességeit Herold László nyugalmazott gimnáziumigazgató, a költő hajdani osztályfőnöke mutatta be. Közreműködtek a helyi Pódium Stúdió versmondói.

A megyei Madách-ünnepséget január 21-én Balassagyarmaton tartották. Jól időzítve, aznap jelent meg a „Nógrád Megyei Hírlap” hasábjain Reiter László helytörténész „Ami emlékeztet a Tragédia-költőre – Madách-emlékek Balassagyarmaton” című, képekkel illusztrált írása. A szerző a megyeházát, ahol Madách 1841 és '48 között jogászként hivatalnokoskodott és annak falára elhelyezett emléktáblát (Keviczky Hugó alkotását) valamint Sidló Ferenc 1937-ben felavatott Köztársaság téri Madách-szobrát mutatja be. Ez utóbbi megkoszorúzása a megemlékezések egyik központi eleme. 2000-ben is ezzel az aktuussal indult a rendezvénysorozat. A műsorban fellépett Csesznák Anikó, Lovász Emőke és a Balassagyarmati Rézfúvós Kvintett. A Nógrád Megye Közgyűlése, Balassagyarmat Város Önkormányzata és a Madách Imre

Városi Könyvtár által rendezett ünnepségsorozat a könyvtárban folytatódott. A budapesti Ruttkai Éva-emlékszoba kiállításának megnyitása kapcsán Szigethy Gábor színház- és irodalomtörténész beszélt három nagy formátumú színésznő – Dayka Margit, Mezei Mária és Ruttkai Éva – sorsáról, arról, hogy életükbe miként szült bele a politika. A mondandót Pápai Erika közreműködése tette érzelmileg még átélhetőbbé. A közönség soraiban jelen volt Gábor Júlia, Ruttkai Éva leánya is. A műsor keretében elhangzott egy 35 éves hangfelvétel a Szegedi Szabadtéri Játékok 1965-ös Tragédia-bemutatójáról. Ruttkai Éva hangját a rendező, Vámos László egy helyi stúdiófelvételen örökítette meg. E becses felvétel másolatát Szigethy Gábor a vendéglátó Madách könyvtárnak mint közgyűjteménynek adományozta, és átadta Oroszlánné Mészáros Ágnes igazgatónak.

A Madách-ünnepségek 1990 óta hagyományos színhelyén, a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ kamaratermében Kozma Dezső professzor, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem dékánhelyettese tartott beszédet. Utalt a Tragédia születésének történelmi körülményeire és a mű örök aktualitására. Többek között a következőket mondta: *„Sorolhatnám a kínáló kérdéseket. Nem teszem már csak azért sem, mert önmagukban kirekesztők lehetnek. De Madách szelleméhez sem lennének hűek, ha megelégednénk egyetlen válasszal, hisz költőnk sem a boldogulás bizonyosságát, hanem annak lehetőségeit kínálja a sorsát alakító ember számára... A nagyságnak, a magasztosnak, az emberinek és az isteninek olyan ígérete ez, amelynek éppúgy része a ködképeket oszlató realitás, mint a soha meg nem szűnő vágyakra ösztönző képzelet. »Karod erős – szíved emelkedett« – mélyíti meggyőződésé Madách az ehhez vezető út feltételeit. Jó tudni, hogy Az ember tragédiája, a mű színpadi változata rég túllépte a magyar nyelvterület határait, jó tudni, hogy számunkra, a magyarság számára külön mondandója is van. És jó tudni, hogy alig öt hónappal a budapesti bemutató után, 1884 februárjában – a Farkas utcai színházban – Kolozsváron is életre kelt... 1918 végén – immár a kolozsvári színház új otthonában – századszor került színre. Szellemi szükséglet maradt Madách Erdélyben az új történelmi helyzetben, az elkövetkező évtizedekben is.”* A köszöntőt követően Herczeg Hajnalka, Ba-

lassagyarmat alpolgármestere nyújtotta át a Horváth Endre-díjat posztumusz Kovács Alfonz festőművész özvegyének. Nógrád megye 2000. évi Madách-díjait Becsó Zsolt, a megyei közgyűlés elnöke, országgyűlési képviselő adta át Becze Lajos zenetanárnak, a salgótarjáni zeneiskola igazgatójának, Csikász István balassagyarmati költőnek, előadóművésznek és a fentiekben idézett Kozma Dezső erdélyi Madách-kutatónak. Az ünnepi műsorban közreműködött a helyi Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola drámatagozatos csoportja, Csábi István, Kollár Dávid, Nagy Krisztina, Csatlós Noémi és Tibay András szólista, valamint a Balassi Bálint Gimnázium vegyeskara Mátyás Levente kar-nagy vezetésével. Az ünnepség végeztével nyitották meg a költőről elnevezett sok évtizedes hagyományú irodalmi és színháznapi napokat.

2000. április 8-án jelent meg a „Nógrád Megyei Hírlap”-ban Kovács Anna irodalomtörténész-muzeológus cikke „Új Madách-gyűjtemény a Nógrádi Történeti Múzeumban” címmel. Az írásból kiderül, hogy néhány nappal korábban, április 5-én, Budapesten özv. Fejér Lászlóné – férje végakarátának megfelelően – a megyei múzeumnak ajánlódokozta az elhunyt Madách-gyűjteményét. Fejér László a drámaköltő értő, rajongó olvasója volt, sőt 1999-ben „Az ember tragédiája bemutatói” című bibliográfiája önálló kötetben is megjelent. Az ajándék több száz tételből állt. Voltak köztük könyvritkaságok – például a Tragédia grúz fordítása –, szakszerűen rendezett színháztörténeti dokumentumok (fényképek, magyar és külföldi bemutatók plakátjai, rendezőpéldányok). Május 6-án adott hírt a megyei napilap arról, hogy megjelent a Tragédia jiddis nyelvű fordítása két balassagyarmati festőművész – Réti Zoltán és Farkas András – illusztrációival. A kiadó, a Madách Irodalmi Társaság nevében Andor Csaba elnök nyilatkozott a kiadvány megvalósulásának menedzselésében közreműködő Majdán Bélának, a balassagyarmati Kertész István Alapítvány kuratóriumi titkárnak. A cikkből kiderült, hogy miként került a kiadó birtokába a kézirat, Holder József illetve Bihari József munkája. Andor Csaba szólt arról is, hogy a könyvnek június 25-én Balassagyarmaton, az Ipoly menti zsidó gyűjtemény valamint kiállítóterem ünnepélyes átadásakor lesz a premierje. Megemlítette azt is, hogy kiadványsorozatuk, a Madách Könyvtár új folyamának 18. kötetét, Majthényi Anna levelezését

ugyancsak Balassagyarmaton a Szent Anna napi búcsúban tervezik a közönség elé vinni. (Az 1995-ben indított régi-új könyvsorozatot ugyancsak Andor Csaba a „Palócföld” 2003/1-es számában mutatta be 2002 őszéig, a 29. kötetig bezárólag.) Május 12-én Balassagyarmaton, a Balassi Bálint Gimnázium galériájában nyílt meg a Réti Zoltán festőművész akvarelljeiből rendezett kiállítás. A festmények ihletője Madách Imre „Mózes” című drámai költeménye volt. A tárlatot Kerényi Ferenc nyitotta meg. Fuvolán közreműködtek Kanyó András zenetanár tanítványai: Balga Szilvia és Ebecz Viktória.

A helyi önkormányzat és a Madách Irodalmi Társaság június 30-án és július 1-jén rendezte meg Csécsén a II. Fráter Erzsébet Szimpóziumot. Az első ilyen tanácskozást 1997-ben Nagyváradon tartották, ott, ahol Madách hitvese a válásukat követően utolsó éveiben élt, s ahol 1875. november 17-én bekövetkezett halálakor eltemették. A protestáns „Lidércke” földi maradványai a váradoszti temetőből Tempfli József katolikus püspök jóvoltából a Barátok Temploma kazamatáinak falába kerültek. A csécei színhely kiválasztása is tudatos volt, hiszen ott született, ott nevelkedett Fráter Erzsébet, onnan kocsizott 1844 farsangján a nevezetes losonci bála „Madáchcsal találkozni” s 1845. július 20-án, pontban 18. születésnapján ott kötött házasságot Madách Imrével. Az ünnepség az általános iskolában, Fráter Pál Nógrád megyei alispán egykori klasszicista kúriájában, a tanárok és az iskolai kórus műsorával indult, majd Farkasvölgyi Zsolt, Csécse polgármestere leleplezte a Fráter Erzsébet tiszteletére elhelyezett emléktáblát. A megemlékezés a helyi katolikus templomban folytatódott. Kiss László plébános bemutatta az 1895-ben felszentelt és igényesen karban tartott templomot, benne az úgynevezett Madách-oltárral, amely előtt Fráter Erzsébet és Madách Imre frigyre lépett. Az oltárkép már nem azonos a régivel, mint ahogyan a templom is új ahhoz képest, amelyben az esküvőt tartották. A szimpózium résztvevői nagy érdeklődéssel és meghatódva szemlélték viszont az eredeti anyakönyvet, amelybe bejegyezték az ifjú házaspár nevét Majthényi Pál és Huszár Károly tanúkéval egyetemben. Az ifjú feleség egyébként reverzalist adott, megfogadta, hogy megtartja református vallását, de gyermekeiket katolikus hitben neveli. A tanácskozás bevezetőjében Andor Csaba, társasági elnök el-

mondta, hogy bár az eddig ismert, könyvtárnyi érveléssel és ellenérveléssel rendelkező, ellentmondásos Fráter Erzsébet-képet (lásd a társaság által megjelentetett Madách Könyvtár – Új folyam 3. kötetét – Fráter Erzsébet emlékezete I. 1996. – és 22. kötetét – Fráter Erzsébet emlékezete II. 2001) alapvetően módosító tényekről nincs tudomása, mind az irodalomtudomány, mind a pszichológia, mind pedig a grafológia képes tovább árnyalni, motiválni az ismereteket. E megállapítását teljes mértékben igazolták a felolvasott, elhangzott előadások: Györffy Miklós „Talán amúgy”, Árpás Károly „Fráter Erzsébet a Madách ihlette szépirodalmi alkotásokban – Adalékok a virtuális világ nő-képéhez”, Beiczner Éva „Fráter Erzsébet személyisége kézírásának tükrében”, Berényi Zsuzsa Ágnes „Benedek Marcell Madáchról”, Andor Csaba „Mikszáth Kálmán a Fráterekről”, „Két talány Fráter Erzsébet életében.” Valamennyi tanulmányigényű dolgozatban felszínre jöttek érdekességek, új kutatási szempontok, pontosítások. Újra csak bebizonyosodott, hogy aligha van még egy olyan házassági konfliktus a magyar irodalomban, kultúrában, amely ilyen különleges jelentőségre tett volna szert, mint Madách Imre és Fráter Erzsébet kapcsolata. Nem véletlen, hogy a szimpózium előtt nem sokkal, a budapesti Fekete Sas Kiadónál megjelent új kötetében – „A siker éve: 1861. Madách élete” – Andor Csaba is oly nagy figyelmet fordított nemcsak a művek keletkezésére, a költő közéleti tevékenységére, hanem magánéletére is, jelesen a Fráter Erzsébethez fűződő viszony előzményeinek, lefolyásának és utóéletének egyedi nézőpontú megvilágítására. (Speciális kérdésként taglalta Madách születésének időpontját, s 1823. január 20-a mellett foglalt állást, az elfogadottabb január 21. ellenében.) A csécei programsorozat egyébiránt különleges élménnyel zárult: Patakiné Kerner Edit előadóművész ugyanis részleteket mutatott be T. Pataki László „Lelkigyakorlat” című monodrámájából, amelyet a szerző Madách Imre édesanyjáról, a zátonyra futott házasság szempontjából is jelentős személyiségről, Majthényi Anna nagyasszonyról írt. A II. Fráter Erzsébet Szimpózium másnap nagyváradi látogatással folytatódott. A résztvevők megtekintették Fráter Erzsébet egykori lakhelyét, tisztelegtek sírjánál, majd a bihari Cséhtelekre kirándultak, ahol Erzsébet szerelmük kivirágzása idején lakott, s ahonnan Madách az apától, Fráter Jó-

zseftől megkérte kedvese kezét, és ahol eljegyezte őt. A tanácskozás anyaga – csakúgy, mint az első 1999-ben a Madách Könyvtár – Új folyam 15. köteteként – könyvformában is megjelent 2001-ben, a sorozat 23. kiadványaként.

A Madách Irodalmi Társaság hagyományos őszi ülészeit, VIII. szimpóziumát 2000-ben október 6-án és 7-én tartotta Szügyben és Balassagyarmaton. A tanácskozás egyik fontos kérdése ezúttal is a Tragédia-fordítások ügye volt. A konferencián elhangzott: eddig több mint 40 nyelven olvashatják világszerte Madách Imre fő művét. Az örmény fordítás – mint Andor Csaba elmondta – már évekkel ezelőtt elkészült, azonban a fordító halálával halasztódott a lektorálás, de a magyarországi örmény kisebbség segítségével ez is megtörténhet. Ugyancsak elkészült a galego fordítás kézírata. A spanyolországi népcsoport nyelvére fordított Tragédia szintén az anyanyelvi lektorálást követően jelenhet meg. A fentebb említett jiddis fordítás kiadását követően a kilencedik angol fordítással bővítette a társaság a Tragédia eddigi idegen nyelvi megjelenését. A szimpóziumon felvetődött egy kutatóhely, egy Madách intézet alapításának gondolata. Az elképzelés szerint nem elsősorban állami forrásokból, hanem vállalkozók támogatásával jöhetne létre a csekély létszámmal működő intézet, amely azután magára vállalná többek között a további Tragédia-fordítások gondozását. A társaság közgyűlése helyeselte a gondolatot. Megszavazta, hogy e céllal bővítsék ki alapszabályukat. A VIII. szimpózium előadásai 2001-ben, a Madách Könyvtár – Új folyam 15. kötetében láttak napvilágot.

Ebben az esztendőben a Madách irodalmi napot Csesztvén október 14-én tartották, amikor Vörösmarty Mihály születésének 200. évfordulója is volt, ezért az október 7-i és 8-i főtí ünnepséghez is kellett igazodni. Jókai Mór 175, Márai Sándor pedig éppen 100 évvel ezelőtt látta meg a napvilágot. A csesztvei programban is tükröződött ez az évfordulóiban gazdag időszak. A megnyitót Limbacher Gábor, a Nógrád Megyei Múzeumok új igazgatója tartotta. A rendezvények összehangoltságának szükségességéről beszélt és kifejtette abbéli véleményét, hogy az országos média nagyobb érdeklődését is megérdemelné ez a nap, amelynek első előadója a művelődési házban Praznovszky Mihály volt. „Örömnépek évszázadai” című eszmefuttatásában azt

taglalta, hogy miként ünnepelték eleink a XIX. század közepétől és miként ünneplik manapság az irodalom kiemelkedő alkotóit, milyen állandó, már-már rituális gesztusok társulnak a születésnapokhoz, az életművek jeles napjaihoz, a halálozási dátumokhoz. Vörösmarty Mihály nemzetfogalmát „Mit csinálnak Magyarhonban?” címmel Kerényi Ferenc elemezte. Többek között azt mutatta be, hogy a „Szózat” költője miért tartotta a nemzet ismérvei sorában a legfontosabb kritériumnak a nyelvet, és miért fordult műveiben a függetlenségi harcok hagyományai felé. Kovács Anna – aki „Fiatal demokraták erkölcsi katekizmusa – Madách Tragédiája” címmel tartott előadást: *„A különböző életutak mintha egy irányba hatottak volna. S volt egy közös vonás, ami a nemzedékek tagjait összefogta, egységben tartotta: az erkölcsi tartás, ez a nehezen megfogható, meghatározható, kristályosító erő. »Az ember tragédiájá«-ban Madách erről is szólt... az életét, gondolkodását meghatározó eszme- és etikai értékrendszer beleszőve, vezérfonalként ott van a Tragédia eszmei szövetében”* – fejtette ki az előadó, mintegy igazolva saját Madách-olvasatát. Fábri Anna Jókai Mór népszerűségének titkát keresve mondta el gondolatait. Bemutatta: milyen alkati, alkotói sajátosságok és milyen elvi szempontok alapján magyarázható, hogy a termékeny regényírónak bár csökkenő számban, de még mindig hatalmas olvasótábora van. Jákiné István Erzsébet – akinek férje, az akkor két éve elhunyt Jáki János végrendeletének végrehajtója volt, tekintve, hogy Grosschmid Katónak, Márai Sándor testvérének volt a fia – személyes emlékek felidézésével mondta el, hogy milyen viszonyban volt a család az 1964-es Madách-centenárium idején még Csesztvén élt Madách Alízzal, akinek férje, Grosschmid Károly, Márai testvére volt. Az irodalmi nap az előadásokat követően az emlékmúzeumban folytatódott. Ott nyitotta meg ugyanis ifj. Fejér László, azt a kiállítást, amelyet édesapja Madách-gyűjteményéből a Nógrádi Történeti Múzeum rendezett. A néhány tárlóban kiállított látnivaló persze csak kis részét képezi annak a gyűjteménynek, amelyet id. Fejér László végrendeletében a múzeumnak ajándékozott. A tárlat megnyitása után a XIII. századi műemlék római katolikus templomban Márai Enikő „Egy polgár vallomásai” címmel mutatta be Márai Sándor műveiből válogatott pódiumműsorát. A Madách-szobornál tartott

megemlékezésen Kovács Tibor, a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium igazgatója mondott beszédet. Kiemelte, hogy „...*Madách nemcsak tanít, hanem figyelmeztet is, mint egy XIX. századi Nostradamus, a lehetséges jövő felvázolásával... De Madách nem jövendő, okos és féltő szavú figyelmeztetésének súlya van. »Ember vigyázz!« – hangzik az égi intelem.*” A Madách gimnazisták emlékműsorát Radnai Zsuzsa és H. Szabó Ágnes szerkesztette.

A Madách-kultusz 2000. évi, megyén kívüli „hozádékából” megemlíthető két színházi esemény. Július 8-án, a református világtalálkozó napján Nagyváradon a Kiss Stúdió Színház mutatta be „Az ember tragédiáját”-t Varga Vilmos rendezésében. Az úgynevezett előbemutató július 5-én, Margittán volt. A három főszerepet Giacomello Roberto, Tóth Tünde és Varga Vilmos játszotta. (A darabot 2001 októberében Salgótarjában és Balassagyarmaton is színre vitték.) Budapesten, a Magyar Állami Operaházban viszont igazi kuriózumként, új műfajban, balettváltozatban debütált Madách műve. A zenét Kocsák Tibor szerezte, a koreográfus és a rendező Barbay Ferenc volt. A kettős szereposztásban Bajári Levente és Szigeti Gábor táncolta Ádámot, Volf Katalin és Végh Krisztina Évát, Lucifert pedig ifj. Nagy Zoltán és Solti Csaba keltette életre. Hippiaként, Lucifer női famulusaként, hasonmásaként Popova Aleszja illetve Hágai Katalin lépett színpadra.

2001-ben, a harmadik évezred első jelentős irodalmi ünnepét Nógrád-ban január 19-én tartották Balassagyarmaton, bár a tágabb program már az előző nap megkezdődött a könyvtárban, a szónokverseny megyei döntőjével. 19-én a Balassi Bálint Gimnáziumban Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész tartott előadást „Balassi Bálint a szerelem költője” címmel, igazolván, hogy a nógrádi klasszikusok – Balassi, Madách és Mikszáth – gyakran szerepelnek azokon a rendezvényeken is, amelyeket bármelyikük tiszteletére hívtak életre. A Szent-Györgyi Albert Gimnáziumban Andor Csaba beszélt Madách-kutatásairól. A Szondy György Szakközépiskola diákjainak Csikász István költő, Csábi István előadóművész és a Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola drámatagozatos növendékei „Barangolás ezer esztendő magyar irodalmában” címmel tartottak rendhagyó irodalmi órát.

Nógrád Megye Közgyűlése, Balassagyarmat Város Önkormányzata, a Magyar Millenniumi Irodalmi Évfordulós Bizottság és a Madách Imre Városi Könyvtár által rendezett ünnepség előtt Gábor Miklós, a néhány éve elhunyt Kossuth-díjas színművész „Lucifer rajzai” című kiállítását nyitotta meg Gábor Júlia, a művész leánya és Szigethy Gábor irodalomtörténész. Mint kiderült, a kitűnő színész – aki „mellesleg” jó tollforgatónak is bizonyult – az ötvenes-hatvanas években – amikor a technikai feltételek meglehetősen gyerekcipőben jártak – ma is élvezhető diafelvételeket is készített részben családjáról, részben a természetéről, a Balaton szépségeiről. Az ünnepi köszöntőt Praznovszky Mihály mondta „Madách évszázadai” címmel. A szónok – aki a formabontó keretjáték forgatókönyve szerint egy estére kibérelte a Madách kávéházat és egyszersmind a házigazda szerepét is felvállalta – nagy jelentőséget tulajdonított az évezred-, illetve évszázadváltásnak. Sajnálatait fejezte ki, hogy a 2001-es esztendő beköszöntével Madách Imre és egyáltalán az 1800-as években élt nemzeti klasszikusok időben távolabb kerültek tőlünk, hiszen már nem nevezhetők múlt századi íróknak, költőknek. „*Szokatlan, idegesítő ez az időtávlat-átlépés, belső váltás. A történelmi ember legkínzóbb talánya a korszakváltás, elhagyni a voltokat, és újakat keresni.*” Praznovszky Mihály arról beszélt, hogy a XIX. század a kérdéseké volt – „*a reformkori magyar költészetben mindenki kérdez*” – az immár elmúlt XX. pedig a rossz válaszoké. „*Az emberiség mind a mai napig nem mer szembenézni Madách futurologiájával, beteljesedni látszó jövővíziójával, azzal a pillanattal, amidőn Madách áttörte az idő falait... egész biztos, hogy a XXI. század Madách százada lesz... vagy megérti végre, vagy sem. Ha megérti Madáchot, megmarad. Ha nem érti meg, belehal. Sajnos, velünk együtt.*” A Madách-díjakat Becsó Zsolt, megyei közgyűlési elnök adta át Tempfli József, nagyvárad megyés püspöknek, Supka Magdolna művészettörténésznek és Őze János néptáncosnak. Újdonságként ekkor vezették be azt a gyakorlatot, hogy korábbi Madách-díjasok méltassák a kitüntetettek munkásságát. Tempfli Józsefről Andor Csaba, Supka Magdolnáról Földi Péter festőművész, Őze Jánosról Hruz Dénés, a Dűvő Népzenei Együttes vezetője mondott laudációt. A műsorban közreműködött a salgótarjáni származású Szorcsik Viktória,

a veszprémi Petőfi Színház tagja, Filip Viktória, a Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskola hallgatója, Juhász Kinga és Mészáros Máté táncos, valamint Varga Zsófia. Az ünnepség után a közönség fáklyákkal vonult a Köztársaság térre, ahol a Tragédia-költő szobránál a középiskolás szónokverseny két győztese, Juhász Péter (Szondi Szakközépiskola) és Varga Emese (Balassi Gimnázium) mondott beszédet. Énekelt Kiss Szilvia. Majd koszorúk és virágok sokasága lepte el a Madách-szobor talapzatát.

Salgótarjában, január 22-én, a magyar kultúra napja és a várossá válás évfordulója tiszteletére szervezett ünnepségsorozat keretében rendezte meg a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület a koszorúzási ünnepséget. Emlékező beszédet Sarló Béla alpolgármester, az egyesület egyik alapító tagja mondott. Méltatta a Tragédia írójának egyetemes, világirodalmi jelentőségét és nemzeti kultúránkban Kölcsey Ferenccel – és másokkal – együtt betöltött szerepét. Sarló Béla önkormányzati képviselőként indítványozta a Madách-szobor környékének emlékparkká nyilvánítását, illetve átalakítását. Ez nemcsak a külsőségeket jelenti, hiszen – mint mondta – „*Bolyai János – akinek szobra ugyancsak ott áll a róla elnevezett gimnázium bejáratánál – Madách-csal együtt két szellemóriása a magyarságnak, találkozási helyük méltó arra, hogy a salgótarjániak tájékozódási pontja legyen, ha a haza, a nemzet, a haladás, az európai gondolkodás viszonylatait keressük.*” A beszédet követően került sor a Madách-szobor megkoszorúzására. Az ünnepségen közreműködtek a Bolyai János Gimnázium diákjai. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület irodalmi délutánján Praznovszky Mihály mondta el a Madách-kutatással kapcsolatos néhány gondolatát, élményét.

A „Nógrád Megyei Hírlap” január 23-i számában érdekes publikáció jelent meg Baráth Ferenc tollából. A „Madách Imre egyenes ági leszármazottai” című cikk beszámol arról, hogy a szerző 1985-ben véletlenül találkozott Madách Imre dédunokájával, Lázár Flóra asszonnyal, férjével, Bezegh Huszágh Istvánnal és a Martinique Bezegh Huszágh Madách nevet viselő fiukkal és annak feleségével Leyla Stchelnunoff Pecegóval, akik Braziliából látogattak Magyarországra, felkeresték a Madách-emlékhelyeket és a tulajdonukban lévő értékes relikviákat

ajándékoztak Balassagyarmat városának. A dokumentumok – köztük Madách Imre eredeti, kézzel írott végrendelete – a Palóc Múzeumban megtekinthetők. Mint az írásból kiderül, Lázár Flóra harmadik leánya, Catharina és férje 2000 októberében szintén meglátogatta a Madách-emlékhelyeket. (Más forrásból, a Madách Irodalmi Társaság Hírlelőjének 44. számából tudni, hogy 2002 tavaszán Bezegh Huszágh Istvánné Orsolya nevű, Kanadában élő leányával látogatott Magyarországra, illetve Nógrádba s részt vett az új Nemzeti Színház avatóünnepségén, a Tragédia március 15-i bemutatóján.)

A balassagyarmati Szalézi Kollégium és a Madách Irodalmi Társaság rendezésében tartották október 5-én és 6-án a IX. Madách Szimpóziumot Szügyben, az Ipoly-parti városban és Csesztvén. Utóbbi helyszínen csatlakoztak a hagyományos Madách irodalmi nap programjához. A tanácskozás Szügyben a társaság éves közgyűlésével kezdődött, amely javaslatot tett az őszi Madách-rendezvényeknek a Kárpát-medence kulturális életével való összhangba hozatalára. A kezdeményezés lényege az volt, hogy a Tragédia bemutatója napjára, szeptember 21-ére emlékező magyar dráma napjának hete legyen a nógrádi megemlékezések időszaka. A konferencián számos előadás elhangzott, többek között Madách életművéről, „Az ember tragédiája” régebbi és mai értelmezéseiről, forrásairól, fordításairól, bemutatóiról, Madách életéről, személyiségéről. Valamennyi előadás olvasható a társaság által kiadott Madách Könyvtár – Új folyam 27. kötetében. E helyütt – a megyei vonatkozások többszörös hangsúlyai miatt – Bene Kálmán „Mikszáth Madáchról” című dolgozatát emeljük ki. A szerző gyűjtése alapján Mikszáth Kálmán 22 írásában, 24 részletben hivatkozott Madáchról, idézte vagy felidézte műveit, tudósított színházi előadásról. Mikszáthban legmélyebben – nem kevesebb, mint 10 írásában idézi – a következő Madách-verssor vert gyökeret: „*Ah lám az ember ilyen gyenge, gyenge!*” Ez az „Elveink” című költemény zárósora. Bene Kálmán magyarázata szerint „*Talán azért, mert ez a párrímes, 12 soros strófából álló, lassan hömpölygő háromszakaszos költemény kepleri hangulata megfoghatta, megragadhatta. A gyarló ember lírai (ön)portréja állandó (játékos, humoros, szatirikus, gúnyos, ironikus vagy éppen maliciózus) Madách-hivatkozásává válik Mikszáth Kál-*

mánnak, s azt hisszük: a nagy írókat nem véletlenül ejthette rabul épp ez a Madách-idézet.”

A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet és Csesztve önkormányzata által október 6-án rendezett irodalmi nap programja ezúttal is a művelődési házban kezdődött. „A női sorsok, szerepek a magyar történelemben” témakörben Fábri Anna Majthényi Flóráról, Várkonyi Gábor Rákóczi Erzsébetéről tartott előadást. Ezt követően a Madách-kultusz megyei ápolásában érintett szervek, intézmények, civil szervezetek képviselői kerekasztal-beszélgetés formájában mutatkoztak be és mondták el véleményüket, javaslataikat a kultusz XXI. századi továbbélésével kapcsolatosan. A szereplésre felkérést kapott Andor Csaba (Madách Irodalmi Társaság), Babcsa József (Madách Imre Közlégium), Balla Mihály (országgyűlési képviselő), Birck Edit (Magyar Irodalmi Hagyományápolók Országos Egyesülete), Csongrády Béla (Madách-hagyomány Ápoló Egyesület), Juhász Péter (Balassagyarmat Város Önkormányzata), Kerényi Ferenc (Magyar Irodalomtörténeti Társaság), Kiss Ferenc (Csesztvei Hagyományörző és Kulturális Egyesület), Kovács Anna (Nógrádi Történeti Múzeum), Kovács Tibor (Madách Imre Gimnázium), Limbacher Gábor (Nógrádi Történeti Múzeum), Németh Péter Mikola (Váci Madách Kör), Oroszlánné Mészáros Ágnes (Madách Imre Városi Könyvtár), Palman Imre (Csesztve önkormányzata), Z. Urbán Aladár (Palóc Társaság). Juhász Pétert Selmeczi Zoltán, Babcsa Józsefet Kovács Miklós helyettesítette a beszélgetésen, ahol ismételt felmerült a megyei ünnepek időpontja, de időzavar miatt a vita és a döntés későbbre halasztódott. Az ebédszünetben a helyi hagyományörző és kulturális egyesület népdalköre szórakoztatta a jelenlévőket. Az ilyenkor szokásos könyvbemutatók sorában ez alkalommal Szilágyi Márton „Lisznyai Kálmán – Egy XIX. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai” című kismonográfiáját ismerhette meg a közönség. A nógrádi gyökerű, herencsnéyi születésű költőről, ügyvédéről szóló kötet szerzőjével és az irodalomtörténeti füzeteket megjelentető Argumentum Kiadó szerkesztőivel – Hegedűs Máriával és Fenyő Istvánnal – Kerényi Ferenc beszélgetett. Az emlékmúzeum egyik termében kamarakiállítás nyílt Németh Antal (1903–1968), a Nemzeti Színház 1935 és 1944 közötti igazgatója szín-

háztörténeti hagyatékából: színpadtervekből, makettekől, fotókból, könyvekből, kiadványokból. Az esemény díszvendége Németh Antalné Monori Kornélia volt. Madách kedvenc fája, a háromtörzsű, mintegy kétszáz éves krími hársfa megjelölésére állított kopjafánál Palman Imre, Csesztve polgármestere mondott beszédet. Kifejtette, hogy a kopjafa eggyel több látványosságot jelent a nevezetes emlékparkban s egyben bizonyítja a helybeliek szándékát, akik mindent megtesznek annak érdekében, hogy meghosszabbítsák az irodalomtörténeti jelentőségű, természetvédelmi oltalom alatt álló hársfa életkorát. Ezután a templomban mutatta be műsorát Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos, a nagyváradi Kiss Stúdió Színház két művésze. A „Mégfogya bár, de törve nem...” című összeállítás ihletett módon tekintette át a magyarság Kárpát-medencében eltöltött 1100 évét. A koszorúzási ünnepséget értelemszerűen az emlékparkban, a Madách-szobornál tartották. Kovács Anna irodalomtörténész, muzeológus olvasta fel Bona Gábor beszédét, tekintve, hogy a hadtörténész az erdélyi ünnepek miatt nem tudott megjelenni Csesztvén. A tervezett szónok mondandójában – merthogy az irodalmi nap október 6-ára esett – elsősorban Batthyány Lajos, a tizenhárom aradi vértanú s egyáltalán az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ismeretlen áldozatainak, hőseinek hazaszeretetét, helytállását, emlékét méltatta. A műsorban közreműködött a salgótarjáni Váczi Gyula Művészeti Iskola Asz-dúr kvintettje az alkalomhoz illő fúvószenével. A koszorúzási aktust követően az ünneplők elénekelték a Himnusz.

A megyei napilap 2001. október 13-i száma „Madáchra emlékeztek” címmel egy ugyancsak figyelemre érdemes eseményről adott számot. A cikkből kiderült, hogy október 5-én, Madách halálának napján az új Nemzeti Színház 2002. évi nyitó előadására készülő teljes társulat ellátogatott Alsósztrégovára, a költő szülőfalujába, a kastélyba és itt tartotta meg az első olvasópróbát. A Tragédiában közreműködő színészek az egykori dolgozószobában, a híres-neves „Oroszlánbarlang”-ban rótták le tiszteletüket a 137 éve elhunyt drámaíró emléke előtt. Szikora János, az előadás rendezője a sajtótájékoztatón elmondta: jó lenne, ha Madách Imre emberi alakjára is esne végre egy kis fény. Ezért is döntött egy rendhagyó szereposztás mellett. A fővárosi műv-

szekhez Beregszászról, Békéscsabáról, Komáromból, Marosvásárhelyről, Temesvárról is hívott társakat. *„Olyanokat, akik személyes kifejezőerejükkel és művészi sokszínűségükkel hűen visszaadják a madáchi dilemmát, vagyis, hogy az emberi lélek és gondolkodás legnagyobb és máig időszerű kérdéseire adható, vagy épp nem adható válasz.”*

2002-ben január 18-án tartották a balassagyarmati Madách-ünnepséget a megyei közgyűlés, a helyi önkormányzat és a Madách Imre Városi Könyvtár szervezésében. A Köztársaság téri Madách-szobornál rendezett megemlékezésen a középiskolás szónokverseny győztese – a salgótarjáni Madách Gimnázium diákja, Horváth Orsolya – és második helyezettje – a szécsényi Körösi Gimnázium tanulója, Bagó Zsófia – olvasta fel azt a szöveget, amellyel az előző nap sikeresen szerepelt. Közreműködött Menyhárt Éva (ének). A szobor talapzatához a hagyományok szerint a leszármazottak, állami, társadalmi, civil szervezetek, egyesületek, intézmények képviselői, valamint magánszemélyek helyeztek el koszorút, virágot. A program a könyvtárban folytatódott. Tari Lujza, a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének tudományos főmunkatársa „Madách korának zenéje” címmel tartott előadást. Jozefka Antal Tragédia ihlette akvarelljeinek kiállítását Feledy Balázs művészeti író, a Vigadó Galéria igazgatója nyitotta meg. Véleménye szerint az alkotó *„nem illusztrál, nem figuratív, nem ábrázol... műveivel biztat az olvasásra, ám egyben felkelti érdeklődésünket, és ami talán a legfontosabb: intenzíven képzőművészeti élménnyé erősíti Madách halhatatlan és monumentális művét, s ebben ez a vállalkozás valószínűleg társnélküli a magyar művészetben.”* A színháztermi Madách-ünnepségen Szikora János rendező mondott köszöntőt. Mondandója középpontjába aktuálisan a március 15-i Tragédia-előadás előkészítése kapcsán benne megfogalmazódott szubjektív gondolatokat emelte, megosztva a közönséggel a Madách-rendezés némely műhelytitkát. Felidézte, hogy miért ezt a művet választotta a színházavatásra. Nemcsak azért mert látványos, mert sok szereplőnek ad alkalmat a fellépésre, hanem elsősorban azért, mert nincs még egy ilyen mű a magyar drámairodalomban, amelyik ilyen belső lelki számvetésre kényszerítene az embert. A rendező szerint a Tragédia tartal-

mának fő forrása nem egy eszme, hanem Madách maga, aki képes volt szembenézni az emberiség valamennyi nagy kérdésével. Manapság, a szellemi alultápláltság korában – amikor szinte csak az érdekesnek, a különösnek van létjogosultsága, időszerűsége – kihívás egy ilyen műhöz fordulni. Madách számára ugyanis az aktuálist az örök jelentette, ezért ha hozzá fordulunk, igazán aktuálisak leszünk – fejtegette Szikora János, azt azonban nem árulta el, hogy milyen lesz az általa rendezett előadás. A készülő produkció szereplői közül az Évát játszó Pap Vera és a „falanszterfőnököt” alakító Székelyi József színművész lépett fel, értelemszerűen majdani szerepe részleteivel. A 2002. évi Madách-díjakat Becsó Zsolt, a megyei közgyűlés elnöke nyújtotta át a salgótarjáni Akkord Kohász Fúvós Kisegyüttesnek, Csábi Istvánnak, a balassagyarmati Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola igazgató-helyettesének, előadóművésznek és a megyeszékhelyen élő Patakiné Kerner Edit tanárnak, előadóművésznek. A díjazottak munkásságát Becze Lajos, a Váczi Gyula Művészeti Iskola igazgatója, Ember Csaba, a Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola igazgatója és Csongrády Béla méltatta. Patakiné Kerner Edit kitüntetésével első ízben lett Madách-díjas egy házaspár, tekintve, hogy a férj, T. Pataki László 1997-ben már részesült ebben az elismerésben.

A Palócföld által újra meghirdetett Madách- és Mikszáth-pályázat díjait Praznovszky Mihály főszerkesztő adta át. A Madách-pályázaton első lett Rózsafalvi Zsuzsanna (Budapest), második Puntigán József (Losonc), harmadik Kovács Erzsébet (Salgótarján, Bolyai János Gimnázium!). A Mikszáth-pályázaton Kriskó Apollónia (Budapest) és Ádám Tamás (Balassagyarmat) kapta az első díjat. A második díjat szintén ketten érdemelték ki: Pintér Lajos (Kecskemét) és Szegedi Szabó Béla (Budapest). Harmadik díjat kapott Lackfi János (Zsámbék) és T. Ágoston László (Budapest). Salgótarján város különdíjában Handó Péter (Sóshartyán), Balassagyarmatban Andor Csaba részesült. A Madách-ünnepség műsorában közreműködött az 1863-ban alapított Balassagyarmati Dalegylet Ember Csaba elnök-karnagy vezényletével, a Balassagyarmati Rézfúvós Kvintett (művészeti vezető: Tóth Miklós – trombita, ifj. Ember Péter – trombita, Rampasek Tamás – baritonkürt, Gyimesi László – harsona, Veres István – tuba), továbbá

Banda Ádám (hegedű), Kiss Szilvia (ének), Perneczky Zsolt (orgona), Tibay András és Varga Zsófia (színjáték), Záborszky Csaba (vers), Oravecz Ágnes (műsorközlés).

Balassagyarmaton január 25-én kezdődött a Madách Imre nevével fémjelzett immáron XXVIII. országos irodalmi és színjátszó fesztivál. Salgótarjában ezen a napon tartották a költő születésnapjáról való megemlékezést a magyar kultúra napja és a várossá válás 80. évfordulója tiszteletére tartott ünnepségsorozat részeként. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület közgyűlésén osztották ki a szervezet által a megye középfokú tanintézteiben nappali tagozatos tanuló diákok számára meghirdetett „A XXI. század Madácha” című irodalmi és képzőművészeti pályázat díjait. Mindkét kategóriában 27–27 pályamű készült. Az irodalmi pályázaton első díjat nem adtak ki. A második díjat a zsűri megosztotta Kovács Adrienn (Szent-Györgyi Albert Gimnázium és Szakközépiskola, Balassagyarmat) és Kiss Miklós (Váci Mihály Gimnázium, Bányaterenye) között. Ugyancsak megosztott harmadik díjban részesült Czinege Julianna (Szent-Györgyi) és Kapi Dániel (Madách Imre Gimnázium, Salgótarján). A másként rangsorolt képzőművészeti pályázat díjazottjai – Konyári Judit, Domonkos György, Bolcsó János, Simon Réka, Horváth Csaba és Noskó Tamás – valamennyien a Madáchból kerültek ki. Kiss Miklós és Kapi Dániel dolgozata megjelent a Madách Gimnázium „Csillagkereső” című kiadványában is. A Madách szobornál tartott koszorúzási ünnepségen Horváth István történész, a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület alapító tagja – aki betegsége miatt nem tudott megjelenni – köszöntőjét egy bolyais diák olvasta fel. A beszéd egyebek között azt hangsúlyozta, hogy ne csak évente egyszer, ilyentájt jusson elegendő figyelem a kultúrára. „*A mai hármas ünnep tartalma segíthet: történelmi tapasztalataink helyes értelmezésében és feldolgozásában, hozzájárulhat ahhoz is, hogy az emberiség történelmében jobban eligazodjunk, hogy a sokféleség realitását hirdető világunkban önmagunk megbecsüléséhez szükséges ismeret valóságos birtokosai legyünk, hogy az egymásra mutogató semmittevés helyett úgy munkálkodjunk, hogy közösségünket, a város, az ország lakóit, az új világot felépítő úton is nagy biztonsággal segíthessük. Ez igazi, valóságos és szép értelmiségi feladat,*

amelynek elvégzéséhez szükséges magatartás ébrentartása napjaink elsőrendű követelménye... Kívánhatunk-e becsvágyóbbat, amikor annak reményét fejezzük ki, hogy a mai nap ünnepségei ehhez a munkához lerakták a maguk kis építőköveit?” – fogalmazott Horváth István. „Negyven nyelven olvasható” címmel január 22-én, a Népszabadság hasábjain nagy terjedelmű interjú látott napvilágot Grosschmid Péter tollából. A szerző Andor Csabát kérdezte a Madách-kutatásról, a Tragédiáról. A Madách Irodalmi Társaság elnöke elmondta, hogy okleveles matematikusként miként került az irodalomtörténet területére. „*Madách körül annyi izgalmas kérdés van, hogy ha csak ezek megválaszolásával foglalkozom, a téma életem végéig kitart*” – nyilatkozta Andor Csaba, aki e helyütt is hangot adott a társaság törekvésének, amely szerint szükség volna egy Madách nevét viselő, életművét szisztematikusan kutató, az egyre bővülő, eddig is rendkívül gazdag Madách-irodalmat folyamatosan, immár elektronikusan is feldolgozó, rendszerező intézetre. Indoklásul a következőket mondta: „*Nincs még egy olyan alakja a magyar irodalomnak, akinek művét ennyi nyelvre fordították volna le, aki ilyen mértékben lenne benne a világ irodalmi köztudatában... »Az ember tragédiája« a magyar szellemi teljesítménynek ugyanolyan kimagasló, maradandó – és ami nem mellékes: a külföld számára is befogadható! – alkotása, mint mondjuk Bolyai geometriája, vagy Kőrösi Csoma Sándor tibeti szótára.*” Ebben az időszakban jelentek meg írások a lapokban – a Nógrád Megyei Hírlapban február 9-én – a nagy tragikáról, Lukács Margitról. A 88. életévében elhunyt színésznő huszonöt éven át játszotta a Tragédia női főszerepét, Évát a Nemzeti Színházban, legtöbbször Básti Lajos oldalán. „*Nagyon szerettem a Tragédiát. Mindig azt mondom, ha színésznek megy el valaki, annak tényleg úgy kell viselkednie, úgy kell éreznie, mintha templomban lenne. Csönd legyen a lelkemben, békesség, nyugalom, mint a vulkán, törjön ki belőle, ha valami olyan, simuljon el, haljon meg, ha olyan a szerep másik oldala*” – nyilatkozta a megyei lap hasábjain a legszebb hangú színésznők egyike. 1981 januárjában, a salgótarjáni Karancs Szálló presszóhelyiségében tartott Madách-díjkiosztó ünnepségen is emlékezetes alakítást nyújtott Lukács Margit Éva szövegének szemelvényeivel. „...megkapott minden elismerést: művészeti díjakat,

örökös tagságot, résztvételt a Halhatatlanok Társulatában. (Talán csak a Madách-díj hiányzik – most már jóvátehetetlenül – e listáról.)” – írta Kerényi Ferenc „A por csak hull belé, e föld szülötte. – Lukács Margit emlékére” címmel a „Palócföld” 2002/2-es számában. Sokakban felvetődött, hogy esetleg egy posztumusz kitüntetéssel talán enyhíthető lenne legalább a túlélők jogos hiányérzete!

Március 15-én – megannyi politikai és szakmai vitát, súlyos konfliktust követően – megnyitotta kapuit a lassan fél évszázada remélt, Siklós Mária tervezte új Nemzeti Színház. A díszelőadáson – mint a fentiekben már többször utaltunk rá – Madách Imre klasszikus darabját, „Az ember tragédiáját”-t vitték színre Szikora János rendezésében. Ádámot Szarvas József, Évát Pap Vera, Lucifert Alföldi Róbert személyesítette meg. Az állami, közszolgálati televíziók által élő adásban is közvetített előadás sok modernizált, látványos eleme, olykor megdöbbentő rendezői ötlete, a főszerepeket átható új szemlélet alaposan megosztotta mind a szakma, mind a közönség ítéletét, de értelemszerűen ismét Madách fő művére irányította a figyelmet, erősítette jelentőségét, fokozta ismertségét. E bemutató adta az apropót Szigethy Gábor számára, hogy a Palócföld 2002/2-es számában megjelentesse „A Tragédia kálváriája” című, Madách gondolatait elemező, fő műve különböző előadásaira visszatekintő- illetve emlékező elmélkedését: „*Már éjszaka van. Elzárom a televíziót... Leemelem könyvespolcomról a Zichy Mihály rajzaival díszített Madách-kötetet. Bolyongok Madách Imre halhatatlan birodalmában*” – írja.

A Madách Irodalmi Társaság szimpóziuma 2002-ben több szempontból is rendhagyónak bizonyult. A korábbi évek gyakorlatától eltérően a X. konferenciát a magyar dráma napjához igazodva szeptember 20-án és 21-én tartották. Első nap Szügyben és Balassagyarmaton hallgattak a résztvevők előadásokat, majd másnap Alsósztrégován folytatódott a rendezvény, kapcsolódva a szlovákiai Palóc Társaság által szervezett II. Kárpát-medencei Madách-találkozó programjához, amelynek keretében elhangzottak előadások, volt irodalmi séta, tájtúra és „Lantvirágok” címmel megrendezték a középiskolások előadóművészi versenyét. Alsósztrégován társrendezőként a váci Madách-Kör is képviseltette magát Németh Péter Mikola vezetésével.

A szimpózium anyaga – mint rendesen – könyvformában is napvilágot látott a Madách Könyvtár – Új folyam 30. köteteként. Az öt fejezetnyi, mintegy két tucatnyi tanulmányból különösen az utolsó kettő rímelt egymásra. Magony Imre a Tragédia színházi vonatkozásaival foglalkozva azt hangsúlyozza, hogy Madách alkotását egyszer „eredetiben” és nem önkényesen átformálva kellene színpadra vinni. Eszmefuttatása különösen érdekes Varga Magdolna írásának fényében, aki – többek között – azt mutatja be, hogy a sok szempontból újszerű Szikora-rendezés „alaposan megvágta Madách művét.” E megállapítást igazolandó a szerkesztő hozzátette, hogy a 4141 soros drámából 1977, a szöveg 48 százaléka maradt ki, köztük olyan nevezetes, szállóigészerű mondat, mint „*A gép forog, az alkotó pihen*”, vagy „*Mondottam, ember: küzdj és bízva, bízzál!*” s nem hangzott el az Úr szavainak nagy része sem. A kihagyások teljes szövege egyébiránt megtalálható a társaság internetes honlapján. A X. szimpózium mondandóját megörökítő kötet végén appendixként, függelékként kapott helyet Fehér Bence készülő latin fordításában a Tragédia XI. színe.

A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, Csesztve önkormányzata és a Palócföld szerkesztősége rendezte október 5-én – Madách halála napján – az őszi irodalmi napot, amely a művelődési házban könyvbemutatókkal kezdődött. Praznovszky Mihály példaértékűnek nevezte a nógrádi Madách-kultuszt, amelynek újabb megnyilvánulásaként az újraindított Palócföld könyvek első, „Az ember tragédiája és az európai emberiség-költemény” című, 2002-ben megjelent kötetéről beszélt. A könyv döntő részben az 1998-ban, Salgótarjánban tartott Madách-konferencia anyagát tartalmazza, de kiegészült Nagy Pál „Az ember tragédiája – modern világirodalmi művek forrása” és Nyéki Lajos „A Tragédia – Párizsból nézve” című tanulmányával. „*Mindkettő – a sors véletlene – nógrádi alkotó műve, s mindketten Párizsban élnek. Nagy Pál és Nyéki Lajos rövidebb-hosszabb írása újabb megközelítési lehetőségek folytonosságát ígéri a Madách filológia számára*” – írta a Palócföld főszerkesztője a kötet előszavában. (A két dolgozat korábban már megjelent a Palócföld 1999/3. és 2001/1. számaiban.) Móser Zoltán „Mondottam ember... – Képek Madáchhoz” című fotóalbumát Jenits István piarista egyetemi tanár mutatta be. A fotóművész egysze-

rű emberi arcokkal kíséri a madáchi mondatokat, viszont nemcsak il-
lusztrálni akar. A lelki rezdüléseket tükröző arcok – Jelenits István
szerint – szinte megvilágítják a Tragédia mondatait. Egy könnyező pa-
rasztasszony tekintete mélyebb értelmet adhat az „Imádkozzunk fiam”
gondolatnak, mint egy színpadi attrakciókkal túlsúlyolt színházi elő-
adás, hiszen a megkísértett ember nagy drámája a mű. Kadelka László,
– aki 34 évig dolgozott ügyelőként, majd főügyelőként a Nemzeti
Színházban, és részese volt megannyi Madách-előadásnak is – avatta
be a jelenlévőket néhány érdekes kulisszatitokba. A program az em-
lékmúzeumban kamarakiállításokkal folytatódott. Kiss Ferenc „Ma-
dách-kincsek egy magángyűjteményből” című kiállítását Kerényi Fe-
renc méltatta. A közönség megnézhetette Fejér László Madách-hagyaté-
kának felújított, bővített bemutatóját és Réti Zoltán „Csesztve” című
akvarelltárlatát is a Nógrádi Történeti Múzeum gyűjteményéből. A
templomban a Varietas Pódium Színház a T. Pataki László szerkesz-
tette „Gondolni merészet” című műsort mutatta be. A Madách-szobor-
nál a koszorúzás előtt Patakiné Kerner Edit adta elő Szász Károly
„Madách Imréhez” című versét. Énekszámokkal közreműködött Simon
Katalin, a Madách Imre Gimnázium tanulója.

Az őszi folyamán két Madách-előadás is elhangzott a balassagyar-
mati városi könyvtárban, segített a középiskolások számára meghir-
detett Madách-olvasónapló pályázat résztvevőinek. Andor Csaba Ma-
dách életrajzának új dokumentumairól értekezett, Kerényi Ferenc pe-
dig „Az ember tragédiája” értelmezéséről szólt a fiataloknak. Az év
során – mint szinte minden esztendőben – újabb, figyelemre méltó
Madách-kiadványok is születtek. Ezek között tallózva említendő,
hogy a Miskolci Egyetemi Kiadó kiadta Máté Zsuzsanna opuszát, a
„Madách Imre, a poeta philosophus”-t, amely címében is felvállalta
nemcsak a költőt, hanem a bölcselő Madáchot is. A könyvet Andor
Csaba a „Palócföld” következő évfolyamában, a 2003/4-es számában
mutatta be. A Madách Könyvtár – Új folyam 29. köteteként látott
napvilágot Enyedi Sándor munkája, „Az ember tragédiája bemutatói.
I. Az ősbemutatótól Trianonig” címmel, szeptember 21-ére, a magyar
dráma napjára időzítve. A Dóra Kiadó Nagykőrösön jelentetett meg
egy minikönyvet „Útravaló Madách Imre tollából” címmel Bárdos Jó-

zsef – a Madách Irodalmi Társaság tagja, a szimpóziumok rendszeres
előadója – szerkesztésében. Kuriózumszerű kiadványnak számít „Az
én Madáchom 2002” című kiadvány is, amelyet a salgótarjáni Madách
Gimnázium 11. B. osztályos tanulói írtak és szerkesztettek Horváthné
Szabó Ágnes magyartanár, munkaközösség-vezető irányításával. A 31
dolgozatból – nyilván szubjektíven – Kolláth Rita „Színházi élmény és
kötelező olvasmány”, Kapi Dániel „Egy közismert mű sajátos értelme-
zése (a Tragédia Dobos Attila féle operaváltozatáról)”, valamint a Ba-
kallár Zoltán–Répás Zsolt szerzőpáros „Madáchéknál Csesztvén” cí-
mű írása emelhető ki.

A 2003-as esztendő újabb jeles éve volt a Madách-kultusznak. Száz-
húsz évvel ezelőtt, 1883-ban mutatták be először színpadon „Az em-
ber tragédiáját”-t, húsz esztendeje, 1983-ban újjátették fel a csesztvei
Madách-múzeum épületét, és benne új állandó kiállítás készült. A ke-
rek évfordulókkal teli év első rendezvényének színhelye Salgótarján
volt, ahol – ezúttal is kapcsolódva a magyar kultúra napja és a várossá
válás évfordulója ünnepségeihez – január 22-én tartották a megemlé-
kezést. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület éves közgyűlésén Ka-
delka László – aki az előző évi csesztvei irodalmi napon is szerepelt –
osztotta meg a hallgatósággal a Madách-művek előadásaival kapcsola-
tos Nemzeti Színházbeli élményeit. A 180 évvel ezelőtt született Ma-
dách Imre szobránál tartott koszorúzási ünnepségen Pauman Mária, a
Madách Imre Gimnázium igazgatója tartott megemlékezést. „*Madách
névéhez értékmérő jelzőt nem társítunk. Neve önmagában mérték és
asszociálunk a mára egyszavasra redukálódott drámai költeményének
címére, a Tragédiára...*” – mondta a szónok, majd Babitsot idézte,
akinek 1923-ban megfogalmazott gondolata magában foglalja Madách
mindig időszerű üzenetét: „*Száz esztendeje, hogy Madách Imre meg-
született: olvasd újra művét s úgy fog hatni rád, mint valami véres ak-
tualitás, korod és életed legégetőbb problémáival találkozol, szédülten
és remegő ujjakkal teszed le a könyvet.*”

Reiter László helytörténeti írása („Madách-émlékek Balassagyar-
maton” – „Nógrád Megyei Hírlap”, január 22.) vezette be a megyei
rendezvénysorozatot, amelyet január 24-én tartottak az Ipoly-parti vá-

rosban. A középiskolások számára kiírt Madách olvasónapló-pályázat díjait Andor Csaba adta át. A Madách-szobornál rendezett koszorúzási ünnepségen Tóth Nóra, a Bolyai János Gimnázium diákja énekelt és az előző napi, a Mikszáth Kálmán KÉVIG Középiskolában tartott vers- és prózamondó verseny győztese működött közre. A könyvtárban Kozma Dezső „Madách” című tanulmánykötetéről – amely a Palócföld könyvek sorozatban jelent meg – a szerzővel Andor Csaba beszélgetett. Miklosovits László grafikusművész „Irodalmi panteon” című kiállítását Szörényi László, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója nyitotta meg. A beszéd a XIX. századig vezette vissza a versillusztrációk történetét, kiemelve, hogy a grafikák mögött ott lüktetnek a költők – köztük Madách Imre – gondolatai. A Horváth Endre-díjakat Lombos István, Balassagyarmat polgármestere adta át Vagyóczky Károly grafikusművésznak, a Pénzjegynyomda művészeti igazgatójának, valamint a balassagyarmati születésű Csonka Erzsébet és Csonka Gábor testvérpárnak, alkotó rajztanároknak. A színháztermi rendezvényen Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke „Madách ünnepén” címmel mondott beszédet, amelyben különös, jelképes egybeesésnek nevezte, hogy Madách Imre annak a napnak az előestéjén született, amikor Kölcsey Ferenc pontot tett a Himnusznak, a nemzet legszentebb imájának a végére. Az önkínzó magány problémái és a haza gondjai mindkét költőt jelentős mű megalkotására ösztönözték. *„Madách filozófiáját, őt magát az irodalom, mondhatnók, jó néhány változatban élénk rajzolja, művét, arcképét, tanítását, életét. Géniusza, ebből kiemelten pesszimizmusa, s néha annak vitatása is, egyaránt megvan minden korszak napirendjén... Túl minden összehasonlításon, már az is elgondolkodtató lehet, mikor melyik korszak a költő vagy a gondolkodó Madáchot hangsúlyozza önmagának inkább, mi, mikor, milyen történeti összefüggésben, mit érlel meg bennünk – akik választ tétován, majd már erőszakosan keresünk, azért értelmezzünk”* mondta volt – többek között – Kalász Márton. A vendégeket köszöntötte és a 2003. évi Madách-díjakat átadta Dóra Ottó, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke. E kitüntetésben Pál István dúdás, tereskei népművész, Korill Ferenc, a salgótarjáni József Attila Művelődési Központ igazgatója és a Madách Imre Városi Könyvtár

kollektívája részesült. Munkásságukról, tevékenységükről Ember Csaba, Csongrády Béla valamint Praznovszky Mihály tartottak laudációt. Szintén Dóra Ottó nyújtotta át a Madách-, valamint a Mikszáth-pályázatok díjait. Az előbbi keretében Baráthi Ottó, T. Pataki László Salgótarjánból és Puntigán József Losoncról részesült elismerésben, a Mikszáth-pályázat díjait budapesti és miskolci alkotók kapták. Az ünnepség műsorában, illetve a kitüntetettek „megajándékozásában” Helyei László színművész, Ódor Dániel mohorai mesemondó, Szécsényből Barát Attila (szaxofon) és Barát Vitalina (zongora), valamint a Commedia della Musica Kamaraegyüttes működött közre. Az alsósztrégovai „Oroszlánbarlang”-ban, Madách dolgozósobájában, 1862-ben, a születésnapján játszódó keretjátékot Praznovszky Mihály írta, Oroszlánné Mészáros Ágnes rendezte. Madách Imrét Tibay András, Szontagh Pált Csábi István, Sréter Miklóst Szél Imre, Borbálát Varga Zsófia személyesítette meg. Az est műsorközlője Lovász Emőke volt.

Április 5-én Balassagyarmaton, a Madách Imre Városi Könyvtárban tartott tanulmányi napot az Ipoly Eurorégió szabadegyeteme. Az irodalmi turizmus útján Németh Péter Mikola, Andor Csaba és Z. Urbán Aladár tartott, értelemszerűen Madáchcsal is foglalkozó előadást. A résztvevők megkoszorúzták Madách és Mikszáth szobrát is.

Az őszi rendezvények sorát szeptember 20-án egy salgótarjáni program vezette be. A Tragédia bemutatásának 120. és a Madách Imre Gimnázium alapításának 80. évfordulója alkalmából a Kutató Diákok Országos Szövetségének társadalomtudományi tagozata a nógrádi megyeszékhelyen tartott Madách irodalmi konferenciát. A gimnázium aulájában megjelentek – a Fonyódról, Gödöllőről, Gyöngyösről, Nagykőrösről és Pannónhalmáról érkezett vendégeket, valamint a Bolyai és Madách Gimnázium tanulóit, tanárait – Pauman Mária igazgató és Soós Eszter Petronella, a szövetség alelnöke, tagozatvezető köszöntötte. A tanácskozást Horváthné Győri Magdolna, a Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata, Oktatási, Kulturális és Sportbizottságának elnöke nyitotta meg. A diákok referátumait követően három előadás hangzott el: Bárdos József „Az ember tragédiája – színpadi mű vagy könyvdráma?” címmel fejtette ki nézeteit, Kovács Anna Madách Mózeséről mondta el gondolatait, Kerényi Ferenc pedig a Tragédia ősbemutatója-

nak körülményeiről, színházi kuriózumairól beszélt. A díjazott diákok közül az első helyen végzett Horváth Eszter (Bolyai), valamint a harmadik helyezett Nagy Krisztina (Madách) írt Madáchcsal kapcsolatos dolgozatot. A konferencián Pusztai Béla Salgótarján polgármestere mondott zárszót, majd a résztvevők a Madách szobornál adóztak a halhatatlan drámaköltő emléke előtt.

A Madách Irodalmi Társaság és a Szalézi Kollégium által rendezett XI. Madách Szimpózium ezúttal is Szügyben, a művelődési házban kezdődött szeptember 26-án az éves közgyűléssel. Andor Csaba beszámolt arról, hogy a megyei közgyűlés elnökénél kezdeményezte a csesztvei Madách-emlékmúzeum és park helyi önkormányzati tulajdonba adását, majd megemlékezett Zólyomi József gyarmati néprajzkutató, múzeumigazgató haláláról. A szügyi ülésszak után Balassagyarmaton koszorúzással, majd újabb előadásokkal folytatódott a konferencia. Másnap Alsósztrégován a Váci Madách Körrel közösen, az Ipoly Eurorégió szabadegyetem keretében tartottak Madách tanulmányi napot, s meglátogatták a Madách emlékhelyeket. A XI. szimpózium előadásai 2004-ben, a Madách Könyvtár – Új folyam 35. kötetében váltak hozzáférhetővé. Varga Emőke „Madách és Kass Mózese” című dolgozatánál a grafikusművész, Kass János két illusztrációja is megjelent.

Rendkívül gazdag programkínálatot nyújtott 2003-ban a csesztvei Madách irodalmi nap is, amelyet október 4-én rendezett a Nógrádi Történeti Múzeum, Csesztve önkormányzata, a Palócföld szerkesztősége és a Nógrádi Történeti Múzeum Baráti Köre. A művelődési házban Palman Imre polgármester és Kovács Anna muzeológus köszöntötte a megjelenteket, majd Jarábik Gabriella, a 2002-ben alapított Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma igazgatója mondta el gondolatait. Örömeinek adott hangot, hogy ez a múzeum állami intézményként létrejött, és szólt a hozzájuk tartozó alsósztrégovai Madách- és a szklabonyai Mikszáth-emlékmúzeum helyzetéről, jövőjéről. Kerényi Ferenc – aki mindmáig legfiatalabbként, huszonöt évesen kapott egyéni Madách-díjat – az e díjban részesültek névsorát elemezte, és az 1983-ban az ő koncepciója szerint is kialakított csesztvei állandó kiállításról tartott előadást. A korabeli megyei vezetés helyesen döntött, amikor

Madách-díjat alapított – fejtette ki az előadó, és igazolta is megállapítását. Véleménye szerint az elmúlt évek során döntő többségükben olyanok kapták meg ezt az elismerést, akik valóban méltónak bizonyultak rá. Kerényi Ferenc három csoportba sorolta a díjazottakat. Az egyik körbe azok tartoznak, akik lefordították, színpadra vitték „Az ember tragédiáját”-t, s népszerűsítették külföldön. Ezen személyiségek száma csökkenőben van azért is, mert kevesebb az államilag támogatott kiadói megrendelés. A hiányt a kötetek kiadásában a Madách Irodalmi Társaság igyekszik pótolni. A második kört azok a rangos szakemberek, művészek – irodalmárok, színészek, rendezők, grafikusok, szobrászok – alkotják, akik sokat tettek Madách belföldi megismertetéséért. A harmadik körbe azok a megyében élő és dolgozó személyek sorolhatók, akiknek tevékenysége nem feltétlenül kapcsolódott Madách életművének feldolgozásához, örökségének az ápolásához, de érdemeket szereztek szűkebb hazájuk szellemi értékeinek gyarapításában. A kitüntetettek megoszlását az előadó zömében helyénvalónak tartotta, beleértve a balassagyarmatiak, salgótarjániak arányát is. Az emlékmúzeumban lévő állandó kiállításról szólva azt mondta, hogy az 1983-ban felújított tárlat túlélte a rendszerváltozást, és ez jelzi a szakmai korrektségét, hitelét. Végezetül az előadó is azt hangsúlyozta, hogy Nógrád megye 1964 óta szavatolja a Madách-kultusz folytonosságát, jó gazdája e nemes ügynek, s ez garantálja, hogy Madách Imre – ahogyan Kerényi Ferenc fogalmazott – „*velünk jön a XXI. század Európájába is*”. Az előadást követően Madách-díjas személyek, illetve együttesek mutatkoztak be: a Balassagyarmati Kamaraegyüttes (Baranyai Klára, Kanyó András, Perneczky Zsolt, Réti Emőke), az Akkord Kohász Fúvós Kisegyüttes (Bartus László, Borbély Balázs, Diósi János, ifj. Patakfalvi Zoltán, Patakfalvi Zoltán) és a Dűvő népzenei együttes (Andrássy Ferenc, Hrúz Dénes, Hrúz Szabolcs, Nagy István, Tóth Gergő) Salgótarjánból. Patakiné Kerner Edit, Csábi István és Tibay András mint a balassagyarmati Varietas Színpad tagjai szerepeltek ezen díjjal elismert alkotók (Baranyi Ferenc, Bódi Tóth Elemér, Csánádi János, Csikász István, Keresztury Dezső, Szabó Károly) műveiből T. Pataki László, Madách-díjas rendező által összeállított irodalmi műsorral. Az emlékmúzeumban Horváth István ugyancsak Madách-

díjas címzetes múzeumigazgató nyitotta meg az e díjjal kitüntetett képzőművészek (Czinke Ferenc, Csohány Kálmán, Erdei Sándor, Farakas András, Feledy Gyula, Földi Péter, Iványi Ödön, Kass János, Lóránt János, Mánczos József, Réti Zoltán, Somogyi József, id. Szabó István) alkotásaiból rendezett kiállítást. „*Imponáló a névsor. A látottakon gondolkodva bizonyítékot találhatunk arra, hogy a kortárs alkotók – akik közül többeknek lezárult már az életműjük – többnyire Nógrád szülöttei, vagy lakói miként vélekedtek a nagy előd szellemi hagyatékáról... A tárlat egészéről elmondható, hogy a mű születésének pillanatában érvényes szellemiség, egyéni felfogás és filozófia jelenléte teszi hitelessé az alkotókat és műveiket, amelyek éppoly sokszínűek, mint az élő, eleven gondolkodású ember*” – mondta Horváth István. A Madách-szobornál Praznovszky Mihály mint az öt évtizedes múltú Palócföld jelenlegi főszerkesztője – aki szintén birtokosa a Madách-díjnak – tartott ünnepi beszédet. A Madách-kultuszról szólva kijelentette: „*Ha Madáchról beszélek, annyit tesz, a levegőről szólok. Ha elfogy Madách belőlünk és körülöttünk, elfogy a levegő is, azaz megszűnik az élet... Hiszem és vallom, Madách nélkül nem lehet ennek a népnek reményteli jövője... A költészet nemcsak líra, hanem lélek is, tehát a nemzet lelkét fenyegeti az, aki nem így gondolkodik. Hiszem és remélem, hogy Nógrád megye tudja: rajta áll és bukik Madách jövőbeni léte. Még akkor is, ha Madách egyetemes nemzeti örökségünk... Bizakodunk abban, hogy az utókor majd hálás lesz nekünk, mert átmentettük számukra Madáchot. Nem lesz egyszerű feladat, de mi nem ismerünk lehetetlent.*” A beszédet követő koszorúzási ünnepségen a Madách Imre Gimnázium tanulói működtek közre.

A megemlékezés-sorozat a szlovákiai Alsósztrégován, Madách szülőhelyén ugyancsak sokrétű, tartalmas programmal – amelyet a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, a Csemadok Nagykürtösi Területi Választmánya és a Palóc Társaság szervezett – folytatódott. Bemutatták a kastélymúzeumot, Tóth Tibor és a Pátria Művészeti Társulás zenés irodalmi összeállítást produkált Arany János balladáiból és az „Őszikék” lírájából, az irodalmi akadémia keretében Mészáros András „Madách gondolatrendszere és a korabeli magyar filozófia”, Praznovszky Mihály „Arany Sztrégo-

ván” címmel tartott előadást. Kass János Madách-díjas grafikusművész „Az ember tragédiájá”-t feldolgozó képeinek kiállítását Miroslov Cipat nyitotta meg. Az ünnepség csúcspontját Madách Imre Rigele Alajos által 1936-ban készített, ezen alkalomra felújított síremlékének koszorúzása jelentette. Annál is inkább, mert ekkorra, mintegy varázsütesre elállt az eső, és szikrázó napfényben kerülhetett sor a kegyetes aktusra. Csáky Pál, Szlovákia miniszterelnök-helyettese kifejtette: „*Madách Imre nem csupán a magyarság, de az egész emberiség lelkiismerete.*” Csakúgy, mint a nap folyamán többször elhangzott, Csáky Pál is azt hangsúlyozta, hogy a magyarság Madáchcsal érkezik Európába, az ő művészi értéke is befolyással lesz arra, hogy szlovákiai és az anyaországbeli magyarok milyen arcukat mutatják, hogyan fogadják őket Európában. A miniszterelnök-helyettes reményét fejezte ki, hogy a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma feltérképezi a további magyar vonatkozású emlékhelyeket is, és tiszteSSéggel örökíti át a következő generációknak. Szólt az egybegyűltekhöz Györfly Csaba, Magyarország pozsonyi nagykövete is. Bizakodásának adott hangot, hogy a két nép megtalálja helyét Európában. Az odavezető út kedvező jeleként értékelte a magyar kultúra múzeumának a szlovák kormány általi megalapítását, működtetését. A nagykövet szerint jó kezekben van a szellemi és fizikai hagyaték. Jarábik Gabriella igazgató minden érintettnek – akinek szerepe volt a múzeum és síremlék felújításában – kifejezte köszönetét. A koszorúzási ünnepségen – amely a „Szózat”-tal fejeződött be – közreműködött a Kicsi Hang versénekklő együttes.

A 2003-ban megjelent könyvek között volt Éva Gerevich-Kopteff – aki az 1998-as salgótarjáni konferencián is tartott előadást – „Madách Az ember tragédiája és finn fordításai a nemzeti kultúrák, az irodalmi recepció és fordításelemzés tükrében” című, Helsinkiben napvilágot látott monográfiája, a Tragédia új bolgár kiadása – amelyhez Kerényi Ferenc írt előszót – és Kovács Levente „Madách és Harag Marosvásárhelyen” című, erdélyi kiadású kötete. A Madách Könyvtár – Új folyam 31. köteteként adta ki a Madách Irodalmi Társaság a Mózes angol fordítását. A „Palócföld” 2003-as évfolyamában is több Madáchcsal kapcsolatos publikáció jelent meg. A 2. számban Csongrády Béla recenzálta a Palócföld könyvek 2002-ben újraindult sorozatának Ma-

dách-köteteit, így „Az ember tragédiája és az európai emberiség-költemény”-t, Kozma Dezső „Madách”-át és Praznovszky Mihály „Időről időre” című könyvének írásait. A 3. számban Kerényi Ferenc „A fokozott létintenzitású ember” címmel írt Németh Antal, egykori színházigazgatóról, rendezőről – aki 1968-ban kapott Madách-díjat a Tragédia érdekében végzett tevékenységéért –, születésének 100. évfordulóján. Ugyanebben a számban látott napvilágot Schéda Mária „Madách Imre: Egy menyasszony sírján” című, verselemző írása. Az 5. számban „A Tragédia szolgálatában” címmel Kovalcsik András emlékezett Szabó József (1902–1986), sokáig Balassagyarmaton élt egykori evangélikus püspökre, jeles Madách-kutatóra és gyűjtőre, aki csak megkésve, 1983-ban kapott Madách-díjat.

A 2004-es megyei Madách-napot január 20-án tartották Balassagyarmaton. A program a Mikszáth Kálmán KÉVIG Középiskola által rendezett Madách és Mikszáth vers- és prózamondó versennyel kezdődött a városi könyvtárban. A Köztársaság téri Madách-szobor koszorúzását – ahol fellépett a január 15-i középiskolás szónokverseny győztese és szerepeltek a vers- és prózamondó verseny helyezettjei – követően újra a könyvtárba vonultak át a rendezvénysorozat résztvevői. A Madách Könyvtár – Új folyam 32. kötetét – Bódi Györgyné „A legújabb Madách-irodalom (1993–2003)” című bibliográfiáját – Andor Csaba mutatta be, beszélgetvén Bódi Györgynével, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár helytörténeti gyűjteményének vezetőjével és Györiné Mojzes Anikó rendszerszervezővel, a kötet technikai szerkesztőjével. A Nemzeti Színház Tragédia-bemutatóinak rekvizitumaiból rendezett kiállítást Praznovszky Mihály nyitotta meg. A tárlat – az 1883-as ősbemutatótól kezdve az ugyancsak emlékeztető 2002-es március 15-i előadásig – enged betekintést díszleteken, jelmezeken, kellékeken, fotókon keresztül a Tragédia színpadi műhelyébe. A néző olyan legendás szereposztásokat kísérhet figyelemmel, mint a Básti Lajos–Lukács Margit–Ungvári László, vagy a Sinkovits Imre–Váradi Hédi–Kálmán György hármasé volt. A megnyitón közreműködött Palánki Éva (fuvola) és V. Sinkovicz Katalin (zongora). Lombos István, balassagyarmati polgármester Lencsés Zsolt festőművésznak, az ArtTéka Határok

Nélküli Egyesület alapítójának nyújtott át Horváth Endre-díjat a város elismeréseként a helyi katolikus nagytemplom felújításában végzett munkáért. A Mikszáth Kálmán Művelődési Központ színháztermében tartott díszünnepség műsorvezetője Lengyel Anna újságíró, a Magyar Rádió riportere volt. Ő kérte fel Dóra Ottó megyei közgyűlési elnököt köszöntőjének és Jarábik Gabriellát, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának igazgatóját beszédének elmondására. A Pozsonyból érkezett múzeumigazgató elmondta, hogy a szlovák állam támogatásáról biztosította a magyar szellemi életet. Az általa vezetett intézmény – amely a Szlovák Nemzeti Múzeum önálló egysége – felügyelete alá tartozik a szklabonyai Mikszáth- és az alsósztrégovai Madách-múzeum is. Mindkettőre igyekeznek egyre nagyobb figyelmet fordítani. Erre utal Madách síremlékének 2003 őszi felújítása is. A negyven évvel ezelőtt, 1964 őszén alapított megyei Madách-díjat Dóra Ottó adta át, ezúttal Bódi Györgyné könyvtárosnak, az ötvenéves „Palócföld” folyóiratnak és Tibay Andrásnak, a Kiss Árpád Általános Iskola igazgatójának, előadóművésznek. A díjazottak munkásságáról Horváth István, Bódi Tóth Elemér és T. Pataki László korábbi Madách-díjas mondott méltatást. A kitüntetettek tiszteletére rendezett műsorban közreműködött Für Éva (ének), Barát Attila együttese (szaxofon), Telek András és Szabó Ágnes a Nógrád táncosa, valamint a Dűvő népzenei együttes. Az est immár hagyományos történelmi keretjátékát ezúttal Marschalkó Zsolt írta, előadta Csábi István, Szél Imre, Tibay András és Varga Zsófia, rendezte: Oroszlánné Mészáros Ágnes.

Ez évben Salgótarjában – a magyar kultúra napja és a várossá nyilvánítás évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségek részeként – január 21-én emlékeztek meg Madách Imréről. A Tragédia-költőről elnevezett gimnáziumban rendezett Madách-emléknapon H. Szilasi Ágota művészettörténész nyitotta meg az intézmény volt rajztanárának, a galéria névadójának, Fayl Frigyesnek a kiállítását, majd a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület összejövetelére került sor. Vendégként Andor Csaba beszélt a tízéves Madách Irodalmi Társaságról kiemelve a szimpóziumok szerepét és tevékenységük másik jelentős vonulatát, a Madách Könyvtár új folyamának megjelentetését. Varga Imre Madách-szobránál a koszorúzást megelőzően Kovács Anna, a salgótarjáni

székhelyű Nógrádi Történeti Múzeum igazgatója mondott sajátos hangvétellű, Madáchot – akiről, mint mondta könyvtárnyit írtak már – egyéni módon megidéző beszédet. Rámutatott a Tragédia máig ható tanulságaira, de hangsúlyozta más drámai műveinek, esztétikai írásainak és verseinek jelentőségét is.

2004-ben a 45 éves salgótarjáni múzeum is külön programmal emlékezett meg Madách Imréről. Bemutatták az 1944-ben készült Németh Antal rendezte „Madách” című filmet. A hónap műtárgyaként állították ki Lóránt János festőművész – aki 1938-ban január 21-én, Madách születésnapján látta meg a napvilágot – ugyancsak „Madách” című olajfestményét. Egyszeri alkalommal volt látható a közönség számára a múzeum irodalomtörténeti gyűjteményéből néhány értékes dokumentum, többek között néhány Madách-levél.

A 2004-ben a Madách-kultuszt újabb, a Madách Könyvtár – Új folyamában megjelent könyvek is gazdagították. Bódi Györgyné bibliográfiáján és a már ugyancsak említett XI. Madách Szimpózium című kiadványon túl napvilágot látott L. Kiss Ibolya „Erzsi tekintetes asszony” című dolgozata (33. kötet), Becker (Bakonyi) Hugó 1899-ben, a „Magyar Szemlé”-ben folytatásokban publikált „Madách Imre életrajza” (34. kötet) és Árpás Károly „Egy Madách-beszéd elemzése – Madách 1861. májusi szűzbeszédének hatásvizsgálata” (36. kötet) is.

A „Palócföld” – mint utaltunk is rá – az elmúlt években is bővítette a Madách-irodalmat, s bemutatott jó néhány új Madách-díjast is. A 2004-es ünnepi könyvheti különszám az 50 éves Palócföld öt évtizedének íásaiban tallózott. Aligha véletlen, hogy a válogatott, újraközölt huszonkét írásból hat – Hubay Miklós „Madách születésnapjára” (1964), Sötér István „A nógrádi Madách” (1983), Kerényi Ferenc „Sokszemközt Madách szövegével” (1989), Szabó József „Kepler és Madách” (1971), Nyéki Lajos „Réti Zoltán akvarelljei Madách Mózeséről” (1990) és Kovács Anna „Madách és külön barátai” (1992) – foglalkozik Madáchcsal.

III. rész (2004–2014)

2004. szeptember 24-én a salgótarjáni székhelyű Madách Gimnázium illetve a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület további – a Madách-téma szempontjából is – fontos programokat szervezett. Az iskolában a magyar dráma napja alkalmából meghirdetett országos tudományos diákköri ülésen többen is elemezték Madách „Mózes”-ét (a másik két választható feladat Németh László egy alkotása vagy Spiró György egyik színműve volt), majd Tarjányi Eszter kandidátus, a Madách Irodalmi Társaság elnökhelyettese tartott előadást „A Tragédia forrásvidékén” címmel. A 12. évfolyamos madáchos tanulók bemutatták Shakespeare „Szentivánéji álom” című színművét, végül pedig emléktábla-avató ünnepségre került sor a Bem úti Spar Áruháznál.

Az egyesület régen tervezte már, hogy megjelöli a Madách Gimnázium jogelődjének, az első salgótarjáni gimnáziumnak, egyszersmind a város első középiskolájának a helyét, ahová az üzletet építették. Erre apropót az iskola alapításának a 2003/2004-es tanévben ünnepelt nyolcvanadik évfordulója szolgáltatta. Hosszas előkészítő munka – levelezgetés, engedélykérés az áruházlánc tulajdonosaitól, működtetőitől, a terv illetve a tábla szövegének beterjesztése a városi önkormányzat illetékes bizottságaihoz – után a megfelelő pályázati pénzek birtokában – az intézménnyel megosztott költségekkel – Vasas Béla helyi kőfaragó mester elkészítette az emléktáblát. Az avatóbeszédet Csongrády Béla mint egyesületi elnök tartotta. Idézte Eötvös József, a kiegyezést követő vallás- és közoktatásügyi miniszter egyik gondolatát, amely szerint „*Mindent az iskolaüggyel kell kezdeni*”. Felvázolta az iskola alapításának, működésének történetét s végezetül kiemelte, hogy „*az intézmény az elmúlt években nemcsak eredményes oktató-nevelőmunkája, felzárkózó szakmai teljesítményei okán érdemesült a közfigyelemre és elismerésre, de a tradíciók őrzését, újak kialakítását is példászerűen végezte és végzi. E törekvéseiben, mondatni küldetésében az 1997/98-ban alakult Madách-hagyomány Ápoló Egyesület is segíti,*

amely céljai között tudhatja nemcsak a Tragédia-költő munkásságának kutatását, a legújabb kori, éppen most negyvenesztendő Nógrád megyei Madách-kultusz gazdagítását, népszerűsítését, hanem az intézmény történetére vonatkozó adatok, emlékek gyűjtését, feldolgozását is. Az egyesület és a gimnázium közfoglászának, szoros összetartozásának, együttműködésének eredménye most ez az emléktábla is, amely a közvéleményt tájékoztatja Salgótarján első középiskolájának, a Madách Imre Gimnázium jogelődjének itteni működéséről, s a következő nemzedékeket is emlékezteti – remélhetőleg sokáig – erre, a település fejlődésében nagy szerepet játszott várostörténeti tényre.” Az avatóbeszéd elhangzását követően Kmetyi Ferenc, a gimnázium azóta elhunyt egykori igazgatója – aki az ötvenes évek elején akkor állt az iskola élén, amikor az felvette Madách Imre nevét – leplezte le az emléktáblát, amelyen a következő szöveg olvasható: „*Ennek az épületnek a helyén / működött Salgótarján első, / 1923-ban alapított középiskolája, / a Főgimnáziumi Előkészítő Tanfolyam, / a későbbi Chorin Ferenc Reál-gimnázium. Állította a jogutód, / a Madách Imre Gimnázium / és a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület / a 2003/2004-es tanévben.*”

A Nógrádi Történeti Múzeum az 1983-ban megalapozott, a későbbiekben hagyományossá vált csesztyei irodalmi napot október 2-án tartotta a 140 évvel ezelőtt meghalt Madách Imre, a 40 éves a Madách-díj és több más évforduló jegyében illetve szellemében. A vendégeket a művelődési házban Kovács Anna megyei múzeumigazgató és Palman Imre, Csesztve község polgármestere köszöntötte. „Az első Madách-díjasok: Csukly László (1964)” címmel Bódi Györgyné (2004-es Madách-díjas) tartott előadást. Baranyi Ferenc (1986) „Epirológus” című jubileumi kötetét maga a költő mutatta be Kassai Franciska előadóművész közreműködésével. A huszonöt éve elhunyt Örkény Istvánra Kerényi Ferenc (1969) színház- és irodalomtörténész emlékezett Madáchcsal való összevetésben is. Gondolatait az író özvegyének, Radnóti Zsuzsának a visszaemlékezései hitelesítették. Közreműködött: Hegedüs D. Géza színművész. A következő műsorblokk, „A zene hangján” keretében Gúthy Éva (1978) énekművész és Fogarasi Béla (1996) gitárművész lépett fel, majd Praznovszky Mihály (1994), az 50 éves „Palócföld” főszerkesztője beszélgetett Csongrády Bélával, akit 1974-

ben tüntettek ki Madách-díjjal. Az apropót a Madách-kultusz 1999–2004 közötti öt évét felölelő, a Palócföldben, illetve különlenyomatban megjelent dolgozat képezte. Az „Olvasók és szerkesztők” között címmel beszélgetés zajlott le a Palócföld eltelt ötven évéről. A beszélgetésbe – a már említetteken kívül – Horváth István egykori főszerkesztő is bekapcsolódott. A Madách Imre Emlékmúzeumban Földi Péter (1986) „Emberarcú világ” című kamarakiállításáról a festőművésszel Kovács Anna (1996) beszélgetett ars poeticájáról, Madáchhoz és napjaink világához fűződő viszonyáról. A műemléki templomban a 450 éve született Balassi Bálintra emlékeztek „Áldj meg vitézséggel...” címmel Szabó András és Csörsz Rumen István előadásában. Vigh Tamás Madách-szobránál tartott koszorúzási ünnepségen Dóra Ottó, a Nógrád Megyei Közgyűlés elnöke mondott emlékbeszédet. *„Nógrád kultúrhistóriája és tulajdonképp köztörténete is elképzelhetetlen Madách nélkül. Irigykedve kell gondolnunk a XIX. század megismételhetetlen hangulatára, a reformkori nemzedékre, a szabadságharc dicső és drámai kísérletére, az azt követő mély – de korántsem terméketlen – csendre, amelyben remekmű született. Bármelyikünket bárhová is sodor a sors szeszélye, ebből a szellemi örökségből bőségesen meríthetünk...”* – emelte ki a szónok, és megköszönte mindazok következetes munkáját, akik egymással és a hivatalos szervekkel, intézményekkel összefogva hozzájárultak az elmúlt negyven esztendőben Madách hagyatékának megőrzéséhez, életművének kutatásához, megismertetéséhez. A koszorúzási ünnepségen közreműködtek a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium (1999) diákjai és a Váczi Gyula Művészeti Iskola növendékei.

A csesztvei programot megelőzően október 1-jén Alsósztrégován is volt megemlékezés. A Kékkői Múzeum szervezésében „A nő tragédiája” címmel mutattak be irodalmi műsort, amely Erika Podlipná rádiójátéka alapján született. A szerző egy beszélgetés keretében is kifejtette gondolatait. A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma szervezésében N. Tóth Anikó, tanár, író tartott előadást Madáchról, a Tragédiáról, majd Zichy Mihály „Az ember tragédiája” illusztráció-másolatok kiállításának megnyitására került sor. A műveket Pruzdik József festőművész, a Zichy Mihály Alapítvány elnöke mutatta be. A program

Madách Imre síremlékénél koszorúzási ünnepséggel végződött, ahol Praznovszky Mihály mondott emlékbeszédet. Azt hangsúlyozta, hogy Nógrádban a jeles alkotóknak, íróknak, költőknek mindig fokozott szerepük volt a nemzeti kultúra gazdagításában, a magyarságtudat erősítésében. A nógrádi szellem ma is megméretik Madách sirjánál, ahonnan erő árad az igazi értékek megőrzéséért vívott harchoz. A koszorúzási ünnepségen közreműködött Vass Ottó előadóművész.

Október elején tartotta a XII. szimpóziumot a Madách Irodalmi Társaság. Október 1-jén Csesztvén a művelődési házban hangzottak el az előadások, majd a balassagyarmati Madách-szobor megkoszorúzása után a Szalézi Kollégiumban folytatódott a felolvasások sora. Október 2-án a társaság tagjai is részt vettek a csesztvei irodalmi napon. A szimpózium anyaga a Madách Könyvtár – Új folyam 42. kötetként látott napvilágot 2005-ben. A társaság rendezvényéhez kapcsolódtak az Ipoly Eurorégió szabadegyetemének tanulmányi napjai is október 1-től 3-áig Csesztve–Balassagyarmat–Alsósztrégova településeken (plusz az utóbbi helyszínről indult irodalmi kiránduláson) annál is inkább, mert a 2004-es esztendő volt Balassi Bálint születésének 450. éve.

2005-ben január 18-án tartották Balassagyarmaton a hagyományos Madách-napot. A program emléktábla-avatással kezdődött: a Bercsényi utca 8. sz. alatti ház falán Andor Csaba, a Madách Irodalmi Társaság elnöke és Lombos István, a város polgármestere leplezte le. Reiter László helytörténész levéltári kutatásai alapján nyert bizonyítást, hogy Csörföldy Imre ügyvéd lakott e házban, ahol Madách is többször megfordult, s Palágyi Menyhért visszaemlékezése szerint 1858 körül ebben az épületben vetette fel először a költő, hogy vajon drámai műbe foglalható-e az emberiség történelme. A Köztársaság téri Madách-szobor koszorúzását követően az ünneplők a Madách Imre Városi Könyvtárba vonultak, ahol a pozsonyi Nagy Zoltán „Hódolat Madáchnak” című kiállítását, Szabó Kinga, losonci művészettörténész nyitotta meg. A Horváth Endre-díjat Varga Ágnesnek, a Szabó Lőrinc iskola művésztanárának Lombos István nyújtotta át. A Balassagyarmat Kultúrájáért-díjat Bárány István, a városi könyvtár informatikusa érdemelte ki. A Mikszáth Kálmán Művelődési Központban tartott emlékün-

nepségen Pekár István újságíró tartott köszöntőt, amelyben a Madách-kultusz példaértékű továbbélését, a tradíciók őrzésének fontosságát hangsúlyozta. *„Nagy földink még az uniós időkre is üzen nekünk. A kultúra és a hit nagyobb erő, mint az ipar és a börze hatalma. Ezek legyűrhetik a politikát, a felszínes divat mögé lökhetik ideig-óráig az örökérvényűt, de sohasem véglegesen. Madáchtól tudjuk: az utolsó mondat az Úré, s a reményé”* – mondta Pekár István, akinek beszéde „Madách ünnepén” címmel a „Palócföld” 2005/1-es számában nyomtatásban is napvilágot látott. A Madách-díjakat Borenszki Ervin, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének alelnöke adta át. E kitüntetésben Lukács Margit, Kossuth-díjas érdemes és kiváló művész (posztumusz), Kapros Márta balassagyarmati etnográfus, a Palóc Múzeum főmuzeológusa és a salgótarjáni székhelyű 30 éves Nógrád Táncegyüttes részesült. A laudációkat Kerényi Ferenc színháztörténész, Praznovszky Mihály irodalomtörténész és Csongrády Béla szerkesztő tartotta. Az új Madách-díjasokat Harsányi Gábor színművész, a Balassagyarmati Kamaraegyüttes köszöntötte, és felléptek a salgótarjáni Váczi Gyula Művészeti Iskola néptánc tagozatának növendékei is. A Madách és Mikszáth irodalmi pályázatra beérkezett munkákat Praznovszky Mihály, a Palócföld főszerkesztője értékelte és adta át a díjakat. Az ünnepi műsort jelentő keretjátékot Marschalkó Zsolt írta. A szerző a középpontba Madách Imrén kívül a 185 éve született Szontagh Pált és a 190 éve született és 110 éve elhunyt Veres Pálné Beniczky Hermint állította. A szerepeket Tibay András, Kiss Szilvia, Varga Réka és Szél Imre formálta meg. A műsorvezető Csábi István előadóművész volt. Az ünnepséget Oroszlánné Mészáros Ágnes könyvtárigazgató rendezte a kollektíva közreműködésével.

Salgótarjában, a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület január 21-i ünnepi ülésén Németh Péter Mikola költő, az Ipoly Eurorégió titkára tartott előadást Madách Imre „Az északi génusz szülötte” címmel, amely Hamvas Béla, XX. századi filozófus „Az öt génusz” című esszéjére utal. Ebben az 1985-ben Bernben, majd 1988-ban Budapesten napvilágot látott írásában Hamvas Béla abból indult ki, hogy *„Az emberi lélek születése előtt megválaszthatja sorsának helyét és a helyet a génusz ismeri fel.”* „Miért történt volna ez másképp Madách Imré-

vel?” – tette fel a kérdést Németh Péter Mikola és így válaszolt: *„Ő felmenői ágán, az egész Kárpát-házra kiterjesztett, a történelmi Magyarország területén érvényesülő védőszellemek, szabadságeszmények megtestesítője – Délnyugat, Nyugat, Észak, Alföld, Erdély – génusza közül a harmadikat, az északit választotta őrangyalául, annak is a peremvidékét, határát...”* A különböző jelek és jegyek alapján megmondható – fejtegette az előadó, hogy ki honnan jött... *„magyarnak lenni annyit jelent, mint az »öt génusz világában« egyensúlyt teremteni. Ám ez az egyensúly, történelmi emlékezetünk szerint, még soha senkiben nem valósult meg – mondja ki a megmásíthatatlannak ható ítéletet Hamvas Béla. Vagy ha mégis – később engedékenyebben így fogalmaz –, a szellemi kaszt fokáról elemezve a magyar nép helyzetét, akkor az »öt génusz« egységét a történet folyamán csak néhány kimagasló személyiség egészen kivételesen és csak rövid időre volt képes megvalósítani.”* Németh Péter Mikola eszmefuttatásának végkövetkeztetése: *„Ilyen kivételes, teremtő szellemnek érzékelhetjük Madách Imrét, aki egy rövid időre az időtlen tudatosság állapotában, időntülvá nőtt sztrégovai pillanataiban, a »szituáció irgalmas kegyeltjéből«, a világirodalmi klasszikusok között is egy egészen kivételesnek ható műben, drámai költeményben, Az ember tragédiájában képes volt arra, hogy észrevétlenül, »művészi gyanútlanossággal« megteremtse a Hamvas Béla által oly hőn áhított, nemzeti sajátosságnak minősített harmóniát: az északi, az alföldi, az erdélyi, a nyugati és délnyugati génuszok együttállását, magyar költőként az »öt génusz« összhangját, egyensúlyát.”* (Németh Péter Mikola előadása nyomtatásban is megjelent, éppen egy évvel később, a Palócföld 2006/1-es, magyar kultúra napi számában.) Varga Imre Madách-szobránál Horváthné Szabó Ágnes, a Madách Gimnázium tanára emlékezett a Tragédia-költőre. Hivatásának megfelelően elsősorban azt a kérdést boncolgatta, hogy *„mi módon tanítható Madách ma? Tanítható-e egyáltalán? Vagy más a tanári munka lényege, ha ilyen léptékű művészt, művet kíván diákközelbe hozni? Azt hiszem más. S, hogy ennek a felismeréséhez mi vezetett? Sok-sok szerencsés találkozás”* – mondta a szónok, és fel is idézett életéből, pedagógiai gyakorlatából néhány ilyen találkozást. (E beszéd három évvel ké-

sőbb, 2008-ban napvilágot látott a Madách Imre Gimnázium és Szak-
középiskola 85. évfordulójára megjelentetett évkönyv hasábjain.)

Ebben az évben a Madách Irodalmi Társaság a XIII. Madách Szim-
póziumot két részben, tavaszi és őszi ülészak keretében tartotta meg.
(A szimpózium anyaga a társaság kiadásában 2006-ban látott napvilágot
a Madách Könyvtár – Új folyam-sorozat 48. köteteként.) Május 27-én,
Szegeden Galgóczi László egyetemi tanár, főiskolai főigazgató-helyet-
tes tartott megnyitót, majd többek között Madácsy Piroska „Újabb ada-
lékok Madách francia recepciójához: a magyarok »inváziója«”, Bene
Kálmán „Madách-versek születőben – a Csak tréfa és a Tragédia lírá-
járól”, Máté Zsuzsanna „A művészi teremtés játékos fázisairól – a ma-
dách líra és a Tragédia néhány párhuzama alapján” és Árpás Károly
„A valetációk vallomása. Petőfi Sándor és Madách Imre búcsúbeszé-
deiről” című előadása hangzott el. Szeptember 23-án Csesztvén vette
kezdetét az őszi ülészak, amely Balassagyarmaton folytatódott. A
résztevők megtekintették a társaság szobáját a vármegyházán, majd
a Madách-szobor megkoszorúzása előtt elsétáltak a januárban felava-
tott Bercsényi utcai emléktáblához. Másnap, szeptember 24-én a szim-
pózium Salgótarjában folytatódott. A Madách-hagyomány Ápoló
Egyesület a Madách Imre Gimnázium Arany János utcai épületében
látta vendégül a társaság tagjait, akik Bárdos József vezetésével be-
szélgettek az év során megjelent „Az ember tragédiája” új, szinopti-
kus kritikai kiadásáról. Az Argumentum Kiadó nyolcszáz oldalas nagy
vállalkozását sajtó alá rendező és a jegyzeteket író – akkor még „csak”
egyszeres Madách-díjas – Kerényi Ferenc nógrádi kapcsolatai révén a
kötet a megyei Madách-kultusz részeként is számon tartható. (A kö-
vetkező 2006-os esztendőben többek között e munkája elismeréseként
is kapta meg másodszor a Madách-díjat Kerényi Ferenc. A kötetről re-
cenzio jelent meg a „Nógrád Megyei Hírlap” 2005. december 23-i szá-
mában „Nógrád megye nagy könyve” címmel.)

Mi sem természetesebb, hogy a 2005 őszi – október 1-jei – cseszt-
vei Madách irodalmi napon is – amelynek mintegy díszvendége volt
Hubay Miklós Madách-díjas drámaíró, a Nemzetközi Madách Társa-
ság egyik vezetője is – Kerényi Ferenc könyvének bemutatója jelen-
tette az egyik kiemelt programot. A Tragédia új, szinoptikus kiadásá-

ról Kerényi Ferenc irodalomtörténésszel Kovács Anna, Csongrády Bé-
la és Praznovszky Mihály beszélgetett. A művelődési házban tartott
előadások sorában Sirató Ildikó „Az észtek és a finnek Tragédia-ké-
pé”-ről beszélt, majd Heltai Nándor „Korok és rendezői felfogások a
Tragédia Bács–Kiskun megyei előadásában” címmel vezette elő
gondolatait. E nap délutánján mutatták be Réti Zoltán balassagyarmati
festőművész saját kiadású életműalbumát. Az akkor nyolcvankét éves
festővel Kerényi Ferenc beszélgetett nemcsak képeiről – köztük Ma-
dách-akvarelljeiről – de Nógrádhoz, a palóc tájhoz, emberekhez,
Csesztvéhez fűződő emlékeiről is. Közreműködtek a Rózsavölgyi
Márk Művészeti Iskola diákjai. Az emlékmúzeumban Csohány Kál-
mán grafikusművész „Íróportrék” című kiállítása nyílt meg az özvegy,
Csohány Kálmánné szakszerű kommentálásával. A Madách-szobornál
tartott koszorúzási ünnepség keretében a salgótarjáni Madách Imre
Gimnázium diákjai emlékeztek meg a Tragédia-költőről. Újdonság
volt, hogy a beszédet So Alexandra tanuló mondta életkorával, tapaszt-
alataival harmonizálva. A műemléki templomban József Attila szüle-
tésének századik évfordulója tiszteletére „Szólt az ember” című em-
lékműsor, mintegy irodalmi mise hangzott el Jordán Tamás színmű-
vész, a Nemzeti Színház igazgatója és Sebő Ferenc népművelő köz-
reműködésével. (Kuriózumként említendő, hogy a nap végén az ér-
deklődőkkel Salgótarjában visszaigyekező, de a mély talajba ragadt au-
tóbust a helyi jegyző, Kiss Pál vontatta ki saját – általa vezetett –
traktorával.) 2005-ben Alsósztrégován szeptember 30-án „Múlt és jö-
vő” címmel szerveztek programot, majd megemlékezésre került sor
Madách Imre sírjánál.

Az aktuális 2005-ös év krónikájához tartozik, hogy a „Palócföld”
azon évi 5. száma jelentős terjedelmű rovatot szánt a Tragédia-költő-
nek. Ebben „Madách ma” cím alatt Király Nina „Utópia – Álom –
Misztériumjáték”, Müller Katalin „Az elfelejtett Tragédia”, Sáfrány
Attila „A Tragédia filozófiája” és Heltai Nándor „Az ember tragédiája
Katona József szülővárosában” című tanulmánya kapott helyet.

A következő évi balassagyarmati Madách-ünnepség dátuma **2006.** január 17. volt. A Köztársaság téri Madách-szobor megkoszorúzásakor Péliné dr. Bán Éva irodalomtörténész, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma főtanácsosa tartott megemlékezést a „Kétséges rang-e hát szellem, tudás?” madáchi kérdést körüljárva. Közreműködött Oláh Gergő (ének – Karancslapujtó, évekkel később tehetségkutató tévéműsort nyert) és Horváth Zoltán (vers – Balassagyarmat, Mikszáth Kálmán KÉVIG Középiskola). A Madách Imre Városi Könyvtár kupola-termében Gombár Endre ny. egyetemi docens értékelte a Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság „Röpke Ívek” című kiadvány-sorozatának 2005-ös kötetét. A műveket bemutatta Fábián Berta, Hoffmann Pálné, Kozik Szilvia, Merczel Erzsébet, Mohai Orsolya, Piatrik Valéria, hegedűn játszott Banda Ádám. A városi Horváth Endre-díjat ez alkalommal Lombos István polgármester Karmann János helyi képzőművésznek adta át. A díjátadást követően a könyvtár galériájában Kerényi Ferenc irodalomtörténész nyitotta meg Farkas András festőművész a Tragédiát illusztráló sorozataiból megnyílt kiállítást. Énekelt Maczkó Mária Magyar Örökség-díjas népdalénekes. A hagyományosan a Mikszáth Kálmán Művelődési Központban tartott Gyurin Zsolt színművész vezette emlékünnepeken megjelenteket Borenszki Ervin, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének alelnöke üdvözölte, köszöntőbeszédet a pozsonyi Tözsér Árpád Kossuth-díjas író, költő mondott Arany Jánost idézve, aki szerint „*Madách az Első tehetség Petőfi óta, ki önálló irányt mutat.*” A Madách-díjakat Kerényi Ferenc irodalomtörténész, Szabó András előadóművész és a pásztói Muzsla Néptáncgyűttes kapta, a laudációkat Praznovszky Mihály, Oroszláné Mészáros Ágnes könyvtárigazgató és Őze János, a szécsényi Palóc néptáncgyűttes vezetője mondta. Praznovszky Mihály „földön kívüli”-nek nevezte Kerényi Ferencet ezzel jellemezvén hatalmas munkabírást, imponálóan gazdag szellemi teljesítményét, amelynek elismeréseként 1969 után – amikor mindössze huszonöt éves volt, s a mindenkor legfiatalabb az e címmel kitüntetettek sorában – másodszor részesült Madách-díjban. (Ez csak id. Szabó István szobrászművésszel illetve a salgótarjáni Madách Imre Gimnáziummal történt meg.) A balassagyarmati születésű Szabó András díjazásának pedig az volt az ér-

dekessége, hogy édesapja, Szabó Károly tanár már korábban megkapta ezt az elismerést. A díjazottakat Vándorfi László színművész, Maczkó Mária népdalénekes, valamint Bárány Dávid és Horváth István szécsényi néptáncos műsora köszöntötte. Az ünnepi est hangulatát Banda Ádám (hegedű), Kanyó Dávid (fuvola) és Kanyó Emese (gordonka) közreműködése is emelte. A „Madáchtól, Madáchról” című összeállítást a Balassi Bálint, a Szent-Györgyi Albert és a Szent Imre gimnáziumok diákjai mutatták be Pásztor Sándorné tanárnő színpadra állításában.

A salgótarjáni Madách-hagyomány Ápoló Egyesület 2006 januárjában – különböző technikai, pénzügyi okok miatt – nem tartott ünnepi összejövetelt – a Madách-szobor megkoszorúzása azonban természetesen nem maradt el. Január 20-án a szónok, Kovácsné Czene Csilla, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Egyesületének elnökeként kiemelte, hogy „Az ember tragédiája” szerzője már régen bevonult a magyar irodalom panteonjába. Műveinek sokszínű gondolatvilága azért válhatott kincsesládá, mert eszmék felett áll. Madách nemcsak költő, író, de gondolkodó, filozófus, nem mellesleg nógrádi lokálpatrióta is volt. A koszorúzási ünnepségen ezúttal is a Bolyai János Gimnázium és Szakközépiskola tanulói működtek közre.

Az egyesület 2006 májusi dátummal jelentette meg a „Tanáregyeniségek a Madáchban – Tények és emlékek (I.)” című kis kötetet annak a gyűjtőmunkának azt eredményeként, amelyet egyesületi tagok, illetve pedagógusok végeztek az előző évek során. A gimnáziumban a több mint nyolc évtizedes fennállása alatt mintegy háromszázötven főállású illetve óraadó tanár dolgozott. Mi sem természetesebb, hogy zömük pedagógus hivatásához híven teljesítette feladatát, jelentős mértékben járulván hozzá a város és a megye értelmiségi derékhada magas színvonalú középfokú képzéséhez, a továbbtanulásra való sikeres felkészítéshez. A legkiválóbbak egy csoportjának (Bácskai Jánosnak, Bugán Józsefnek, Czákó Györgynek, Dornyay Bélának, Fayl Frigyesnek, Györffy Dezsőnek, Kmetyi Ferencnek, Mikuska Imrének, Cs. Nagy Istvánnak és Ravasz Dezsőnek) pályaképét Bozó Gyula, Csongrády Béla, Herold László, Matits Ferenc és Szvircsek Ferenc örököltette meg. A kiadvány fotóit Gócs Éva készítette. A címlapon Fayl Fri-

gyes tusrajza látható. A kötet bemutatója a szerzők közreműködésével 2006. június 10-én volt a Madách Gimnáziumban. (A könyvről méltató cikk a „Nógrád Megyei Hírlap” július 1-jei számában „Példaszerű pedagógus-életpályák” címmel jelent meg Gréczi-Zsoldos Enikő tollából.)

A Madách Irodalmi Társaság a 2006-os, a sorrendben a XIV. szimpóziumát is – az előző évben bevezetett gyakorlat szerint – tavaszi és őszi ülésszak keretében tartotta meg. Az előbbinek április 28-án Szeged volt a színhelye. Az előadások között elhangzott például Striker Sándor „Merre tovább, Ádám?” Vörös Júlia „Madách kézírásáról”, Kozma Dezső „Magyar írók, költők Madáchról”, Bárdos József „Madách alkotó módszeréről”, Andor Csaba „Madách és Arany beszélgetéstöredéke” című dolgozata. Az őszi ülés szeptember 22-én délelőtt Csesztvén a művelődési házban éves közgyűléssel kezdődött, aztán – mások mellett – felolvasta előadását Németh Péter Mikola „Madách és Hamvas Béla” címmel. Délután a balassagyarmati Szalézi Kollégiumban folytatódtak az előadások – köztük Bene Zoltán „Madách-olvasók és/vagy Tragédia-olvasók – ma” című olvasásszociológiai vázlatával – másnap szeptember 23-án pedig Alsósztregovára utaztak a résztvevők. (A XIV. szimpózium anyaga 2007-ben a „Madách Könyvtár – Új folyam” 53. köteteként jelent meg.)

A Madách irodalmi napot Csesztvén illetve Alsósztregován október 6-án tartották sokoldalú együttműködés jegyében, a Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete (Pozsony), a Hagyományok és Értékek Polgári Társulás, községi hivatal (Alsósztregova) és a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet (Salgótarján) szervezésében. Társrendezők: CSEMADOK TV (Nagykürtös), BMO-NKK (Losonc), Nagykürtösi kirendeltség. Támogatók: SZK Kormányhivatala, községi hivatal (Apátújfalú és Lukanyénye). A program Alsósztregován a Madách-kastélyban kezdődött a helyi alapiskolások műsorával. Köszöntőt Matús Bystriansky, Alsósztregova polgármestere mondott. A zenés irodalmi műsor keretében a Nagykürtösi Művelődési Központ irodalmi klub tagjai és a vanyarci gyerekek léptek fel. Kerényi Ferenc „Madách Imre” című életrajz-kötetét, kismonográfiáját – amely 2006-ban a pozsonyi Kalligram Kiadó gondozásában jelent meg a „Magyarok emlé-

kezete” című Margócsy István és Szörényi László szerkesztette sorozat részeként – N. Tóth Anikó felvidéki író mutatta be. (Ugyancsak ő írt recenziót a kötetről a „Palócföld” 2006/6-os számában.) „Az ember tragédiája 12. kép” című fiktív rádiójáték az alsósztregovai J. Baláz Színjátszó Együttes előadásában hangzott el, majd a szünet után a Nagykürtösi Művészeti Alapiskola mutatta be zenés irodalmi összeállítását. „De hát nézzük meg a múzeumot...” címmel Kiss Ferenc magángyűjtő az úgynevezett Balogh-hagyatékból mutatott be kiállítást. A Madách Imre sírjánál tartott koszorúzásnál Kerényi Ferenc mondott beszédet. Közreműködött Híves Mária. Az emléknapi délután Csesztvén folytatódott. Kamarakiállítás nyílt a Nógrádi Történeti Múzeum Balogh Károly anyagából és koszorúzási ünnepségre került sor, amelynek szónoka N. Tóth Anikó volt. Közreműködtek a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium diákjai.

Október 7-én a Mikszáth Kálmán Társaság és a Nógrádi Történeti Múzeum Arany–Madách emléktáblát – amelyet ifj. Szabó István szobrászművész készített – helyezett el a szlovákiai Szliácson, a Detva nevű fürdőépület falán. A tábla a két jeles alkotó közös, 1862 augusztusában tett szliácsi kirándulására emlékezteti az utókort.

A „Palócföld” természetesen a tárgyévben sem volt „hűtlen” Madách Imréhez. Az 1. számban Németh Péter Mikola tette közzé „Madách Imre – Az »északi génusz« szülötte” című tanulmányának második fejezetét, a 2-es számban pedig Tőzsér Árpád „Érzelmes utazás az Északi Génusz régióiban” címmel tekintett vissza az év eleji Pozsonyból Balassagyarmatra, a Madách-ünnepségre tett „kirándulására”.

2007-ben január 19-e volt a megyei Madách-ünnepség dátuma. A program Balassagyarmaton a nemzetközi Madách Imre – Mikszáth Kálmán vers- és prózamondó versennyel kezdődött, amelyet a Mikszáth Kálmán Szakközépiskola és Szakiskola rendezett a hajdani megyeháza dísztermében. A Madách-szobor koszorúzásán Radics Ádám énekelt, Dropka Andrea pedig verset mondott. A könyvtári galériában Zichy Mihály festő- és grafikusművész Tragédia-illusztrációiból rendezett kiállítását Gellér Katalin művészettörténész nyitotta meg. A Horváth Endre-díjat Lakatos László festő kapta, Balassagyarmat kul-

túrájáért- díjban Fogarasi Béla gitárművész, zenepedagógus részesült. Az elismeréseket Medvác Lajos polgármester nyújtotta át. Hegedűn közreműködött Banos Brigitta. A művelődési központban a Madách-díjak átadási ceremóniáján megjelentek Becsó Zsolt, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke üdvözölte, köszöntőt mondott Tomanek Gábor színművész, hangsúlyozván, hogy „*Madách úgy volt képes a magyarságnak üzenni, hogy örökérvényű!*” A három új Madách-díjas Bakos Ferenc grafikus- és festőművész (Szécsény), Bene Kálmán irodalomtörténész (Deszk) és Csemniczky Zoltán szobrászművész (Balassagyarmat) lett. Munkásságukat Tibay András előadóművész, Andor Csaba, a Madách Irodalmi Társaság elnöke és Erdei Sándor szobrász- és üvegművész méltatta. A Madách és Mikszáth irodalmi pályázatra beérkezett munkákat Petróczi Éva költő értékelte, a díjakat Becsó Zsolt és Praznovszky Mihály adta át. A Madách Imre műveiből összeállított, „...nádszál...egyenes...” című ünnepi műsort a Pécsi Tudományegyetem Babits Mihály Gyakorló Gimnázium és Szakközépiskola Kaleidoszkóp-díjas tanárai és diákjai – Bíró Antal, Csöke Renáta, Gaál Adrián, Győri Andrea, Kőszegi Mátyás, Komjáti Dalma, Kopeczky Péter, Révész György, Szőgyi Alexandra és Takács Petra – mutatták be Szász Kolumbán Olga tanárnő rendezésében. Az est folyamán közreműködött Tomanek Gábor színművész, Horváth Péter (klarinét), Laczák Boglárka (ének), Banos Brigitta (hegedű) és Csiki Gábor (néptánc). A műsort Dénes Diána vezette. A 2006-ban kiírt Madách-pályázat második helyezettjének, Máté Zsuzsannának „Madách Imre elfelejtett verseiről” című tanulmányát a „Palócföld” 2007/2-es száma tette közzé.

Salgótarjánban, a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület január 24-i ünnepi összejövetelén – a szervezet 1998-as megalakulása óta immár másodszor – Praznovszky Mihály volt az előadó. Ekkor „Madách vendéget vár” című, 2006-ban megjelent új könyvről beszélt. A kötet válogatás a szerzőnek az elmúlt két évtizedben Madáchcsal foglalkozó írásaiból, előadásaiból. A „Mítosz és kultusz” című fejezetben kapott helyet – többek között – a könyv címadó írása Madách Imre és Arany János 1862. augusztus 7-i, csesztvei találkozásáról és a két nappal későbbi szliácsi utazásukról. A Madách-szobornál Székyné Sztrenyi Me-

linda – aki eladdig a Bolyai János Gimnázium tanáraként, majd igazgatójaként is sokszor közreműködője, részese volt a koszorúzási ünnepségeknek – ezúttal már mint az előző őszi megválasztott helyi polgármester mondott beszédet. Gondolatai sorában egyebek között a megyeszékhely számára hármass ünnepként – Kölcsy Ferenc „Himnusz”-ának mint a nemzeti imánk megírásának évfordulója, azaz a magyar kultúra napja, Madách Imre születésnapja és Salgótarján városává válásának 85. évfordulója – számon tartott alkalmat méltatta. Szólt arról is, hogy miként jelenik meg a magyar kultúra a város mindennapjaiban, és az értékek sorában miért van kiemelkedő szerepe „Az ember tragédiájá”-nak, egyáltalán Madách Imre szellemi hagyatékának.

A Madách Irodalmi Társaság a XV. szimpózium tavaszi ülészakát április 20-án Algyőn, a faluház, könyvtár és tájház épületében tartotta. A megnyitó keretében Molnárné Vida Zsuzsanna alpolgármester és Bene Zoltán intézményigazgató üdvözölte a résztvevőket, majd tizenegy előadás követte egymást. Az őszi ülészakát – a hagyományos Csesztve-Balassagyarmat-Alsósztregova helyszíneken – szeptember 21-én és 22-én tartotta a társaság. (Az akkor elhangzott tizenhét előadás is olvasható a 2007-es szimpózium anyagát 2008-ban megjelentetett, 58. társasági kötetben.)

2007 szeptemberében látott napvilágot a „Tanáregyeniségek a Madáchban – Tények és emlékek” című kiadvány második kötete, azaz folytatódott a kiváló pedagógusok pályaképének feldolgozása, illetve közkinccsé tétele. A kiadáshoz hozzájárult a megyei és városi önkormányzat újbóli támogatása, sőt a szponzorok közé ezúttal a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Egyesülete és egy magánszemély, Kaszás István vállalkozó, balassagyarmati autókereskedő, volt madáchos diák is feliratkozott. Az újabb kis kötet nyolc egykori pedagógust mutat be. Kelemen Erzsébettről Básti Istvánné és Lakatos Gézané, Vincellér Vilmosról Bozó Gyula, Szász Jánosról Herold László, Tóth Ferencről Tuba Gáborné Tóth Márta, Balogh Endrénéről, Csík Pálról, Iványi Ödönről és Kocsis Józseftről pedig a két kötetet szerkesztő Csongrády Béla írt néhány dokumentummal, illusztrációval gazdagított méltatást. A címlapra Iványi Ödön festőművész, rajztanár olaj-

festménye került. A könyvet bemutató egyesületi rendezvényt november 27-én, a Madách Gimnáziumban tartották a szerzők részvételével.

Akárcsak az előző esztendőben, 2007-ben is egy napon, október 5-én – pontban Madách Imre 1864-ben bekövetkezett halálának évfordulóján – tartották az őszi megemlékezést Alsósztrégován illetve Csesztvén. Ez alkalommal is több szervezet (Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, illetve a két község önkormányzata) működött együtt az emléknapi megszervezésében, megrendezésében. A program délelőtt az alsósztrégovai Madách-kastélyban kezdődött, ahol Dušan Mališ helyi és Palman Imre csesztvei polgármester mondott megnyitót. Fellépett Híves Mária és közreműködtek alsósztrégovai és vanyarci tanulók. A jelen voltak részleteket nézhettek meg Jankovics Marcell „Madách Imre – Az ember tragédiája” című rajzfilm-sorozatából. Közreműködtek az alsósztrégovai színjátszó kör tagjai. A filmet maga a rendező, Jankovics Marcell kommentálta Kerényi Ferenc beszélgetőpartnereként. Madách Imre síremlékénél Kovács Anna, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója mondott ünnepi beszédet. Ugyancsak ő mutatta be délután Csesztvén a múzeum gyűjteményéből összeállított kamarakiállítást, amelyet Madách Imre kor- és pályatársa, Bérczy Károly író, újságíró születésének 140. évfordulója tiszteletére rendeztek. A csesztvei koszorúzási ünnepségen Danyi Eszter szügyi diák szavalatát követően Hizsnyay Zoltán költő, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága titkára mondta el gondolatait, érzéseit Madáchról, a Tragédiáról és a csesztvei látogatások okozta élményekről. A zárszót – csakúgy mint a nap eleji alsósztrégovai megnyitót – a két polgármester tartotta.

Kettős – ha nem is úgymond klasszikusan kerek – évfordulóhoz érkezett **2008**-ban a Madách-kultusz: egyfelől 185 éve született Madách Imre, másrészt 125 esztendő telt el „Az ember tragédiája” 1883. szeptember 21-i ősbemutatója óta. E dupla jubileum alkalmából január 18-án újra megrendezték a nemzetközi Madách Imre – Mikszáth Kálmán vers- és prózamondó versenyt az egykori megyeháza dísztermében, és megnyílt Rétai Zoltán festőművész Madách Imre „Mózes” című drá-

májához készített huszonnyolc akvarelljének kiállítása a Palóc Múzeumban. A tárlatot Matits Ferenc művészettörténész nyitotta meg. Fellépett Rétai Emőke (cselló) és Kanyó András (fuvola).

A január 19-én megrendezett balassagyarmati ünnepség koszorúzással kezdődött. A Madách-szobornál Halasi Blanka énekelt, verset mondott Sipos Anna. A könyvtári galériában ez alkalommal Merczel Péter grafikusművész kiállítása nyílt meg, amelyet Rétai Zoltán festőművész ajánlott a résztvevők figyelmébe. A megnyitón Kanyó András (fuvola) és Perneczky Zsolt (zongora) működött közre. Egyébiránt Merczel Péter ekkor – de már a művelődési ház kamaratermében megtartott Madách-ünnepségen – kapta meg a Horváth Endre képzőművészeti díjat Medvác Lajostól, Balassagyarmat polgármesterétől. Becsó Zsolt megyei közgyűlési elnök köszöntőjében többek között arról beszélt, hogy szűkebb hazánk híres-neves szülöttei között aligha lehet sorrendet felállítani, de valaki mindig első lesz az egyenlők között. Nekünk Madách Imre az első. Meglehet azért, mert ő a legismertebb nógrádi földkerekségen. Talán azért, mert a fő műve, „Az ember tragédiája” nemcsak a magyar, hanem a világirodalomnak is egyik szellemi mécsese lett. A szónok hangsúlyozta, hogy mindenkinek olvasnia, ismernie kell(ene) a Tragédiát, hogy megértse, milyen a világ és az is megvilágosodjon, hogy milyen is lehetne. Szigethy Gábor irodalomtörténész ünnepi gondolatai sorában kiemelte, hogy Madách minden korszakot s minden emberi bűnt úgy mutat meg, hogy a jelenet végén Ádámban mindig feltámad a remény, mindig bízik abban, hogy a világ megváltoztatható, érdemes tovább élni és keresni a lehetőségeket. A Tragédia a remény feltámadásáról szól.

A Madách-díjakat a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma igazgatója, Jarábik Gabriella és Lencsés Zsolt festőművész vehette át Becsó Zsoltól. A kitüntetést kiérdemlő tevékenységüket Kovács Anna megyei múzeumigazgató valamint Csemniczy Zoltán szobrászművész, a rendezvénynek helyet adó Mikszáth Kálmán Művelődési Központ igazgatója méltatta. Becsó Zsolt egy oklevél átnyújtásával tette hivatalossá, hogy a megye tiszteltbeli jószolgálati nagykövetévé fogadta a személyesen is megjelent Alessandro de' Medici olasz állampolgárt. Az ünneplő közönség meg-

nézhetette a Trambulin Színház pódium-előadását Csongrádi Mária összeállításában. Ádámot Nagy Péter, Évát Mezei Réka, Lucifert Csák György formálta meg, a narrátor Albert Péter volt. Az est folyamán közreműködött Csábi István (gitár, ének), Halmosi Tímea (ének), Kozák Katalin (ének), Perneczky Zsolt (zongora), a Lajtorja gyermeknéptáncgyűttes balassagyarmati csoportja és az Üsztürü zenekar is. A műsort Kiss Szilvia színésznő vezette.

Az említett Madách-jubileumokon túl a salgótarjáni Madách-hagyomány Ápoló Egyesület 2008-ban speciális évfordulót is ünnepelt, tekintve, hogy az 1997 őszén alakult szervezetet éppen tíz évvel ezelőtt, 1998-ban jegyezte be a megyei bíróság. Erről a január 24-i, a Madách Imre Gimnázium aulájában tartott összejövetel volt hivatott megemlékezni. Az elnök, Csongrády Béla vázlatosan áttekintette az elmúlt évtized történetét, külön is kiemelve a legfontosabb, maradandó értékeket teremtő kezdeményezéseket (emléktábla-avatás, kiadványok megjelentetése, Ravasz István mártírköltő emlékének ápolása, a Madách-szobor rendszeres koszorúzási ünnepségének meghonosítása). Az alapítók nevében Sarló Béla köszöntötte a tagságot, a vendégeket. A megemlékezés után Bárdos József főiskolai oktató, a Madách Irodalmi Társaság tagja Madách Imre alkotói módszeréről tartott előadást, mintegy bepillantást engedve a Tragédia-költő drámírói műhelyébe. Varga Imre Madách-szobránál Varga Judit, a Madách Gimnázium előző évben kinevezett új igazgatója tartott beszédet. Egyebek mellett azt hangoztatta, hogy „Az ember tragédiája” olyan meghatározó élményt nyújtó mű, amely mindenkit felszólít az önmagával szembeni kötelességére. Madách irodalmi, kulturális öröksége az egyik összetartó erő Nógrádban. (Varga Judit beszéde a 2008-ban, alapításának 85. évfordulóját ünnepelt Madách Gimnázium évkönyvében is megjelent. Ugyancsak belekerült az évkönyvbe az egyesületi elnök „Egy évtized a Madách-hagyományok jegyében” című írása, amely mintegy vázlata volt annak a kiadványnak, amely „Madách-kultusz Salgótarjában” címmel 2008-ban állt össze, és a következő évben meg is jelent nyomtatásban.)

A Madách Irodalmi Társaság 2008-ban április 18-án – ismét egy új helyszínen – Kecskeméten tartotta soron lévő, immár a XVI. Madách

Szimpoziumának tavaszi ülősszakát. A megnyitót Hegedűs Gábor, a Kecskeméti Főiskola Tanárképző Főiskolai Karának dékánja tartotta. Az elhangzott tizenkét előadás között volt Bene Zoltán dolgozata is, amely a „Mitoszok palócul. Gerelyes Endre Káin című novellájának és a Tragédiának egyes rokon vonatkozásairól” címet viselte. A Kato-na Emlékház megtekintése után Máté Zsuzsanna–Bene Kálmán „Madách lírája” és Varga Magdolna „Körök és koszorúk” című könyvéről beszélgettek a tanácskozás résztvevői. A program Jéga Szabó László szegedi alkotóművész „Új korszak” című kiállításának megnyitásával zárult. Vendégművész volt Bubla Éva (SZTE). A kiállítást Máté Zsuzsanna esztéta, a Madách Irodalmi Társaság tagja, a konferenciák rendszeres előadója nyitotta meg. A XIV. Madách Szimpózium őszi ülősszakára szeptember 26–27-én került sor hagyományosan Csesztve–Balassagyarmat–Alsósztrégova településeken. Az éves közgyűlést illetve beszámolót követően összesen tizenöt előadás hangzott el, koszorúztak a balassagyarmati Madách-szobornál, és újra ellátogattak Madách Imre szülőfalujába is. (A két ülősszak valamennyi dolgozata megjelent 2009-ben, a társaság könyvsorozatának 64. köteteként.)

Ősszel a fentebb említett kettős Madách-évforduló, a százéves Nyugat és a 2008-as reneszánsz év jegyében tartották Alsósztrégován és Csesztvén a tradicionális Madách irodalmi napot illetve napokat. Október 3-án a szlovákiai közsgben Madách Imre sírjánál Mizser Attila író, költő, a „Palócföld” az évben kinevezett főszerkesztője tartott ünnepi beszédet. A pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma szervezésében megtartott megemlékezésen a szónok a következőkben összegezte mondandóját: *„Itt otthonra lelt, aki innen ismerte a világot, és itt teremtette meg a privát univerzumát. Otthonra találtatott, és végső nyugalomra. Ez a hely titka. Ezért kell ide eljőnnünk, és egy pillanatra felidézni, megidézni a múltat, az időt, a helyet, a szellemet. Őrizni kéne, kellene. Mert – ahogy Madáchnál olvasható – »Ez az enyém. A nagy világ helyett. E tér lesz otthonom. Bírok vele...«”* Az alsósztrégovai rendezvényen Kerényi Ferenc irodalom- és színháztörténész (Budapest), Papp Zsolt építész (Léva) valamint Nagy Brigitta és Anna Szabina kertészmérnök tartott előadást a helyi Madách-kastély jövőjéről. Közreműködött Csábi István és Végh

Gyula előadóművész (Balassagyarmat), Apó Diákszínpad (Füle) és a Csepp Irodalmi Klub (Alsósztrégo). A program másnap, október 4-én Csesztvén folytatódott. A program résztvevőit Kovács Anna megyei múzeumigazgató és Palman Imre, a település polgármestere köszöntötte. A művelődési házban elsőként a Madách Imre munkásságát, drámáinak utóéletét alaposan ismerő Kerényi Ferenc, a nap védnöke és Lengyel György neves színházi szakember, a színiakadémia professzor emeritusa beszélgetett a vendég négy Tragédia-rendezéséről. A magyar teátrum egészében gondolkodó és tevékenykedő személyiségek sorában értelemszerűen szóba került a Tragédia 1883-as ősbemutatóját rendező Paulay Ede elévülhetetlen érdeme is. Ezt követően Kerényi Ferenc a „Palócföld” új főszerkesztőjét, a Füleken élő Mizser Attilát kérdezte egyebek között a kétlakiságról, a hagyományokról, a regionalitásról, a szerzői utánpótlásról, és természetesen terveiről, törekvéseiről. Handó Péter, a folyóirat szerkesztője a lap két megyei költőjét – Kupcsulik Ágnes és Zsibói Gergelyt – mutatta be, akik fel is olvasták néhány versüket. A 2008-as reneszánsz évre emlékezve e helyütt is megismerkedhetett a közönség Carlo Goldoni komédiájával, a „Chioggai csetepaté”-val a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium diákszínpadának kedves interpretálásban. Bajczárné Gyenes Erzsébet és Králik Zoltán tanárok rendezésében. Ugyancsak a reneszánsz jegyében került sor a falu műemlék templomában a budapesti Musica Historica együttes „Roskadozó gyümölcsfa” című koncertjére, amely a 15. század második feléből, Mátyás király udvarának zenéjéből adott hangulatos ízelítőt. Az emlékmúzeumban rendhagyó, főleg Tragédia-történeti, színház-történeti irányultságú tárlatvezetést tartott a Kerényi Ferenc–Lengyel György páros. Ugyanitt a Nyugat című folyóirat centenáriuma emlékezve nyitotta meg Kovács Anna Sz. Nagy Mária szobrászművész íróportrékat felvonultató kiállítását. E rendezvényen – csakúgy mint később a koszorúzási ünnepségen – a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium diákjai működtek közre Pásztor Sándorné tanárnő vezetésével. A forgatókönyv szerint Vigh Tamás Madách-szobránál Csehy Zoltán dunaszerdahelyi író mondott volna beszédet, de más elfoglaltsága miatt csak a „...működjél tovább – Gondolatfutam a Tragédia margójára” című szövege érkezett meg, amit Mizser

Attila olvasott fel. Csehy Zoltán sokkoló kérdések sorát tette fel, amikor megfogalmazta: *„Létezik-e kollektív történelem, s ha igen, akkor azt a bízva bízó, küzdve küzdő egyének összessége alkotja meg? Vagy csupán egyéni sorsok vannak, s ez okozza, hogy a történelem, mint afféle kollektív tudat nem ragadható meg a maga teljességében és realitásában?... Mi történt az emberiséggel Madách óta, immár a falanszterkorszak után, ami így vagy úgy, de nincs már benne a műben?... Mit tehet az ember egy olyan világban, melyben Isten képére teremtetett lény az ördög arcvonásait kezdi el felvenni? Az ördögét, akinek az Úr így szabta ki feladatát: »működjél tovább. Hideg tudásod, dőre tagadásod az élesztő, mely forrásba hoz...« – Vigyázzunk!”* – fejezte be eszmefuttatását Csehy Zoltán.

A koszorúzást megelőzően egy szép, remélhetően maradandó hatású gesztusnak is részesei, tanúi lehettek a résztvevők: közösen elültethették az elöregedő, évekkel ezelőtt földre hajolt nevezetes krími hársfa egy hajtását. Ez éppúgy a folytonosság szimbóluma lehet, mint ahogyan szellemileg már régen az a Csesztvén meghonosított, s a lelkekben nyomot hagyó irodalmi nap rendre igényes, színvonalas programja.

2008-ban Mizser Attila személyében új főszerkesztő került a Palócföld élére. A 2. számban az általa kialakított új lapszerkezet „Képtér” rovatában kapott helyet H. Szilasi Ágota „A fiú, aki Istennel beszélgetett” című írása, amely lényegében impressziófüzér az akkor 85 éves Réti Zoltán balassagyarmati festőművész Madách Imre „Mózes” című drámájához készített akvarelljei kapcsán. A 3. számban – a Tragédia színházi ősbemutatója 125. évfordulójára emlékezvén – tekintélyes, mintegy ötven oldalnyi terjedelemben „Ez a nyelv hát az a megérthető...” alkalmi rovatcím alatt hét szerző dolgozata foglalkozott Madáchcsal. Háty János „Az aktuális Ádám”, Tözsér Árpád pozsonyi költő – aki éppen azon számtól számít a Palócföld főmunkatársának – „Az ember tragédiája mint szöveg” címmel értekezett, Szili József „A Tragédia ironiája” címmel írt széljegyzeteket Karinthy Frigyes Madách-tanulmányához, Andor Csaba „Az ember tragédiája ősbemutatója” című írásában foglalta össze reflexióit. Ugyanezen konkrét téma kapcsán fejtette ki gondolatait Kerényi Ferenc és Máté Zsuzsanna, Csongrády Béla pedig „Fejezetek a tarjáni Tragédia-történetből” cím-

mel foglalta össze azokat a színpadi adaptációkat, amelyek 1935 óta Salgótarjában láthatók voltak. A lapszám következő, „Ami marad” című recenzió-rovatába is jutott egy „évfordulós” írás: Szirácsik Éva „Madách nyelvi titkai” címmel mutatta be a Máté Zsuzsanna–Bene Kálmán szerzőpáros „Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból” című kötetét, amelyik a Madách Irodalmi Társaság Madách Könyvtár – Új folyamának 57. köteteként jelent meg 2008-ban.

2009-ben az első úgymond Madách-program helyszíne Salgótarján volt, amennyiben a költő nevét viselő hagyomány-ápoló egyesület január 22-én rendezte meg ünnepi összejövetelét illetve az azt követő koszorúzást. A Madách Gimnázium aulájában Pelle János, az irodalomtudomány kandidátusa, egyetemi oktató „Madách és a Nő” címmel tartott előadást. A rendezvény kegyeletes gesztussal kezdődött, minthogy a résztvevők fejet hajtottak a 2008. október 29-én, váratlanul elhunyt – a fentiekben is sokat említett – Madách-kutató, Kerényi Ferenc emléke előtt. Pelle János előadása címének megfelelően a női nem Madách Imre általi – a vendég véleménye szerint erőteljesen férfiközpontú, emancipáció-idegen, mára jócskán meghaladott – ábrázolását elemezte. A koszorúzási ünnepségen Pálfalvai Zoltán, a Bolyai János Gimnázium és Szakközépiskola – amelyik a Madách-szobor tözsomszédságában áll, és ennek megfelelően alaposan kiveszi részét a megemlékezés megrendezéséből – igazgatója tartott beszédet. Többek között a következőket mondta: *„Minden kultúra közös vonása, hogy nem vele született, hanem tanult és az adott közösség tagjaira egyaránt jellemző... Nekünk, felnőtteknek a hagyományok ápolása, az értékek átmentése azért is a legfontosabb feladatunk, hogy Madách Imre klasszikus műve ne csak érettségi tétel legyen, hanem teljen meg tartalommal minden generáció számára. Nekik is rá kell lenniük az örök kérdésekre, s az önmagukban rejlő válaszokra.”*

Balassagyarmaton egy nappal később, január 23-án voltak a rendezvények. Az első program ismét a nemzetközi Madách Imre illetve Mikszáth Kálmán vers- és prózamondó verseny volt a Mikszáth középiskola rendezésében a megyeházán. A koszorúzási ünnepségen a

Szent-Györgyi Albert Gimnázium és Szakközépiskola tanulói – Baráz Renáta (ének), Valent Dalma (vers) – működtek közre. A könyvtár galériájában Réti Zoltán festőművész Madách Imre „Mózes” című drámájához készített akvarelljeinek kiállítását és a művekből készült albumot Zászkaliczky Zsuzsanna művészettörténész ajánlotta a közönség figyelmébe. A megnyitót Kanyó András (fuvola) és Réti Emőke (gordonka) fellépése színesítette. A Horváth Endre-díjat Medvác Lajos polgármester adta át a balassagyarmati születésű Szilcz Marianna üvegtervező művésznak. Az ez alkalommal is a művelődési központ kamaratermében tartott Madách-ünnepségen elsőként Oravecz Ágnes műsorvezető a közelmúltban elhunyt Madách-díjas irodalomtörténészről – a Franciaországban élt Nyéki Lajosról, Kerényi Ferencről és a balassagyarmati Szabó Károlyról – emlékezett meg, majd Becsó Zsolt, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke üdvözölte a résztvevőket, mondván: *„...a szüntelen újrakezdesnek, a jobbert való küzdelemnek minden korban érvényes tanulsága volt...”* Lengyel György rendező gondolatait az érintett betegsége miatt Oravecz Ágnes tolmácsolta. A beszéd – egyebek között – arról szólt, hogy a rendezései során Madách művét mindig a magyar irodalom egészében törekedett elhelyezni. „Az ember tragédiájá”-ban elválaszthatatlan a levert magyar szabadságharc, a világtörténelem felívelő és aláhulló akarásainak, eseményeinek elemző drámai ábrázolása. S mindezt Madách egyéni élete történései és az őt ért csapások súlya alatt tette, felvillantva magánéletének kínzó gyötrelmeit is. Az aktuális Madách-díjat Kovács Ferenc, a helyi Balassi Bálint Gimnázium tanára és az erdélyi származású, Bátonyterenyén élő Zsibói Béla író, szerkesztő vehette át Becsó Zsolttól. Az előbbi munkásságát Oroszláné Mészáros Ágnes, a Madách Imre Városi Könyvtár ny. igazgatója méltatta, az utóbbiét Laczkó Pál író, a „Palócföld” című folyóirat főszerkesztője laudálta. A Madách- illetve Mikszáth-pályázatra beérkezett munkákat Mizser Attila, a „Palócföld” főszerkesztője értékelte, a díjakat Becsó Zsolt adta át. Az est műsorában Csernák János színművész lépett fel, és közreműködtek a Dűvő Népzenei Együttes tagjai: Kubinyi Júlia valamint a Hríz testvérek, Dénes és Szabolcs.

A Madách Irodalmi Társaság XVII. Madách Szimpóziumának tavaszi ülészaka április 24-én újra Kecskeméten volt. A megnyitó és a tizenkét előadás elhangzását követően a tagság városnézésen vett részt, s ennek keretében az úgynevezett Cifrapalota épületében megtekintette Farkas István kiállítását ifj. Gyergyádesz László tárlatvezetésével. Az őszi ülészakra szeptember 25–26-án került sor. Az első nap délelőttjét a résztvevők Csesztvén töltötték. A művelődési házban tartott éves közgyűlés után hat előadás hangzott el. A délutáni kilenc előadást a koszorúzás után a balassagyarmati Szalézi Kollégiumban olvasták fel a szerzők. Másnap viszont Horpácsra utaztak, ahol a művelődési házban négy előadás foglalkozott Mikszáth Kálmán munkásságával. Meglátogatták a Mikszáth múzeumot, sétáltak a szoborparkban és lerótták kegyeletüket Szontagh Pál és Nagy Iván sírjánál is.

Az őszi irodalmi napokat a drámaíró halálának 145. évfordulóján is két helyszínen – Alsósztrégován illetve Csesztvén – tartották. Október 2-án az író szülőfalujában a Madách-kastélyban Dušan Mališ, a szlovákiai és Palman Imre, a nógrádi község polgármestere tartott megnyitót. Madách Imre síremlékének koszorúzási ünnepségén E. Csorba Csilla, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója mondott beszédet. A kastélyba visszatérve eszmecsere zajlott az épület múltjáról Böszörményi István tanár, Kubicka Kucsera Klára művészettörténész és E. Csorba Csilla irodalomtörténész közreműködésével. Közreműködött Herencsár Viktória cimbalmóművész és a Kvapka Irodalmi Színpad (Nagykürtös). Október 3-án ismét Csesztve adott otthont az emlékezőknek. Elsőként a „Madách és Sztrégova” című előadás hangzott el, majd ünnepi koncertre került sor a falu római katolikus templomában. Közreműködött Palánki Éva (fuvola), Tomisné Cselényi Noémi (gitár) a Kerényi Ferencre való emlékezés jegyében. Nagy Zoltán „Tisztelet Madáchnak” című kiállítását a csesztvei múzeumban Szabó Kinga művészettörténész nyitotta meg. A koszorúzási ünnepségen Becsó Zsolt mondott köszöntőt. A Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke szerint „egy emberibb világ volt a célja Madách Imrének is, aki nemcsak földrajzi értelemben volt nógrádi. Szívében élt a palóc ember és lelkében virágzott a nógrádi vidék... »Az ember tragédiája« Arany János segítségével indult el az or-

szágos hírnév útján. Az egyetlen olyan darabunk, amelyet a nagyvilág is megismert. Ehhez hasonló nincs másik. Ma is járja ezt az utat. Iskolai tananyag, színházak tűzik műsorra, számtalan kiadásban olvassák. Szállóigéit sajátjukként mondogatják az emberek...A gondolat takaratlan ereje őrzi meg Madách költészetét örökre... Sajnos csak a szerző nincs már köztünk 145 év óta...De az egykori sztrégovai remete csillaga ott ragyog a magyar és az egyetemes irodalom egén.”

2010-ben – sajnálatos módon – egybeesett a balassagyarmati és salgótarjáni megemlékezések napja: mindkét városban január 22-én tartották az úgymond központi ünnepségeket.

Balassagyarmaton az úgynevezett kísérő rendezvények sorát január 21-én Mikszáth-emlékest vezette be, tekintettel az egykori megyeszékhelyhez ugyancsak sok szálon kötődő író halálának centenáriumára. Közreműködtek az elmúlt húsz év Madách- és Mikszáth vers- és prózamondó versenyének kiemelkedő díjazottjai. A diákoknak a társaság részéről előadást tartott Kovács Anna és Praznovszky Mihály irodalomtörténész. A soros nemzetközi mezőnyű versenyt másnap, január 22-én délelőtt tartották, szintén a hajdani megyeháza dísztermében.

A Köztársaság téri Madách-szobornál tartott koszorúzási aktuson énekelt Barák Zsófia, verset mondott Tóth Franciska, a Balassi Bálint Gimnázium tanulója. A könyvtári galériában szokásos kiállítást Csach Gábor művészettörténész nyitotta meg Petró György balassagyarmati születésű, a művelődési központ képzőművészeti szabadiskoláját vezető szobrászművész munkáit ajánlva az érdeklődők figyelmébe. Gitáron közreműködtek a Szent-Györgyi Albert Gimnázium és Szakközépiskola diákjai: Kurucz Balázs, László Bence, Sarankó Ádám és Újvári Zsolt. A hagyományos Madách-ünnepség színhelye ezúttal is a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ kamaraterme volt. A megjelenteket Becsó Zsolt megyei közgyűlési elnök üdvözölte. Madách Imréről szólva kiemelte, „az író tudatosan választotta magányában az európai gondolkodás és világszemlélet magyarországi képviselőjét, világirodalmi értékű remekművet, szellemi irányítót adva az emberiség egymást követő nemzedékének.” Köszöntőbeszédet Hrubik Béla író, költő, a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség

(Csemadok) országos elnöke mondott. Közép-európai kisebbségi sors megélőjeként a Tragédia kapcsán megrázó erejű gondolatokat vetett fel. Véleménye szerint a távolból még hallatszik, de egyre halkuló módon Ádám szava: „*Mi ország ez, mi nép, melyhez jövénk?... Egyet bánok csak: a haza fogalmát, / Megállott volna az tán, úgy hiszem, / Ez új rend közt is...*” Az utolsó színről szólva azt hangsúlyozta, hogy „*az ember legnagyobb tragédiája maga az ember, aki a nyolcadik napon végigné az, ami Isten teremtett, és elpusztítá azt.*” Hrubik Béla idézte Ady Endre „Ha van Isten” című versét: „*...Ha van Isten, meg ne sajnáljon engem: / Én magyarnak születtem. / Szent galambja ne-hogy zöld ágat hozzon, / Üssön csak, ostorozzon. / Ha van Isten, föld-től a fényes égig / Rángasson minket végig: / Ne legyen egy félpercnyi békességünk, / Mert akkor végünk, végünk.*”

A „Nem adhatok mást, csak mi lényegem” című Tragédia-műsor Lukács Sándor – aki maga is alakította Lucifert Madách művében – előadásában hangzott el. A színművész az I. és a XIII. színből adott elő részleteket. Közreműködött továbbá: Kozák Katalin és a 7 Határ együttes. A műsorvezető Szalai-Lovász Emőke volt. A Madách-díjat Becsó Zsolttól Máté Zsuzsanna irodalomtörténész, esztéta (Szeged) és Matúz Gábor újságíró, szerkesztő (Balassagyarmat) vehette át. A ki-tüntetettek munkásságát Andor Csaba, a Madách Irodalmi Társaság elnöke valamint Csábi István előadóművész méltatta. A város Horváth Endre művészeti díját Petró Györgynek Medvác Lajos polgármester nyújtotta át.

Salgótarjában a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület ugyancsak január 22-én tartott ünnepi rendezvényén két új kiadványt mutattak be. Ravasz István, a Madách Imre Gimnázium 1956-ban érettségizett di-ákja azon év őszén, a forradalom retorziójaként bekövetkezett decem-ber 8-i sortűznél alig több mint 18 évesen távozott az élők sorából. Mint később kiderült: a gyilkos golyó egy költőtehetség életét oltotta ki. Hátrahagyott verseit először a Bagolyvár Kiadó jelentette meg 1999-ben – mint erről a 2000. év salgótarjáni eseményeit, a Madách-hagyom-ány Ápoló Egyesület programját taglalando már volt szó – a máso-dik bővített kiadás vizsont „Töredékek egy álomról” címmel a Hadtör-téneti Intézet és Múzeum kiadásában, ifj. Ravasz István alezredes – a

költő unkaöccse – szerkesztésében, Holló József Ferenc altábornagy főigazgató előszavával látott napvilágot 2009-es dátummal. Ez utóbbi volt az egyik bemutatott kötet, amely kapcsán Vajvoda István – az el-hunyt Ravasz István gimnáziumi osztálytársa – elevenítette fel néhány élményüket a közös diák évekből. (Egyébiránt Ravasz István emlékére a sortűz évenkénti évfordulóján az alma máter és az egyesület 2001 óta rendez megyei középiskolás versmondó versenyt, amelyre ebben az évben immár tizedszer került sor december 8-án.)

A másik kiadványt Csongrády Béla állította össze, s ezt a Ravasz-verseskötet premierje után ugyancsak a januári rendezvényen ajánlotta a hallgatóság figyelmébe. „A Madách-kultusz Salgótarjában” című dolgozat fejezeteket mutat be az 1997-ben alakult, a bíróság által ’98 tavaszán bejegyzett Madách-hagyomány Ápoló Egyesület tízéves történetéből. Az évenkénti feldolgozás áttekintést ad azokról a progra-mokról, publikációkról, amelyek a Madách-kultusz ápolása jegyében fogantak 1998 és 2008 között a nógrádi megyeszékhelyen. Az ünnepi ülés befejezéseként Sarló Béla, ugyancsak egykori madáchos diák, alapító egyesületi tag jóvoltából pezsgős koccintásra is sor került. Var-ga Imre Madách-szobrának 1998 óta hagyományos megkoszorúzásá-nál Mizser Attila író, költő, a „Palócföld” című folyóirat főszerkesztő-je tartott megemlékező beszédet. Egyebek között a következőket mondta: „*Az ünnep mindig az ünnepeltről szól, és nem az ünneplők tü-lekedéséről. Hinnünk kell Madách, Mikszáth, Kölcsey soraiban, élet-művében, erkölcsében. Évfordulókon innen, ünnepeken túl. Minden-kor. A sor rajtuk van... Ha idézzük, ha eszünkbe jut, vagy esetleg elfe-lejtjük... a mű, a kultúra arra született, hogy levegye a vállunkról a mások által megélt tapasztalást, a mások által megtapasztaltat, hogy könnyebb legyen számunkra immár megélni azt. Az embert, a drámát, a történelmet, a stációkat, a veszteséget, a kérést...Az igazán nagy al-kotások, mint például Madách Tragédiája, épp ott kezdődnek el, ab-ban a pillanatban, abban a momentumban, amikor bezárjuk a könyvet, amikor kimegyünk a színházból, amikor megérint minket ez a nap. Egy koszorú letétele csak az emlékezés kezdete. Utána következik a ránk szabott sors, s ettől kezdődően lesz sorsa a műnek, az emlékeknek. Ben-nünk...*”

2007 után 2010-ben is Algyőn, a faluházban – amely egyúttal könyvtár és tájház is – tartotta a Madách Irodalmi Társaság soros – azaz XVIII. – szimpóziumának tavaszi ülésszakát. A négy előadás mellett Földesdy Gabriella bemutatta a Németh Antalról készült két kisfilmet, képzőművészeti villámkiállítás nyílt „Az ember tragédiájáról – mai szemmel” címmel, és a résztvevők Szegeden meglátogatták az ottani Madách-szobát is. Az őszi ülésszak dátuma szeptember 17–18. volt. A két mondhatni hagyományos helyszín – Csesztve, Balassagyarmat – mellé újként kapcsolódott be Vanyarc, ahol Nedeliczki Teréz mutatta be a falut: a kastélyokat, a tájházat, a viselettörténeti babamúzeumot. A szimpózium hallgatósága fejet hajtott Veres Pálné sírjánál is. Az első napi, balassagyarmati program keretében a Szalézi Kollégiumban Andor Csaba emlékezett meg T. Pataki Lászlóról, az előző év novemberében elhunyt salgótarjáni Madách-kutatóról, számos Fráter Erzsébettel kapcsolatos publikáció, a „Kit szerettél, Ádám?” című – a Madách Irodalmi Társaság által 2006-ban megjelentetett – kötet szerzőjéről, akivel mintegy húsz esztendeig ápolt szakmai és baráti kapcsolatokat. A szimpózium két ülésszakának előadásai szokásos módon szerkesztve megjelentek a következő esztendőben, a sorozat 71. köteteként.

A „soros” csesztvei Madách-emléknap október 2-án, az egyik rendszeres színhelyen, a község XIII. századi eredetű, Szent Márton tiszteletére rendelt római katolikus templomában Palman Imre köszöntőjével kezdődött. A polgármester utalt arra, a „Közös örökségünk Madách” című sikeres pályázatra, amelynek indítását egy nappal korábban Becsó Zsolt, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke jelentett be a szlovákiai Alsósztrégován, Madách Imre szülőfalujában. Az európai uniós projekt keretében mindkét helyszínen 2012 őszére felújítják a Madách-emlékmúzeumot s új kiállításokat rendeznek be. A templomi koncerten Bartha Enikő (ének) és Tomisné Cselényi Noémi (gitár), a balassagyarmati Rózsavölgyi Márk Alapfokú Művészetoktatási Intézmény két tanára lépett fel. Ugyanebből az iskolából Fogarassy Béla növendékeként Nagy László András (gitár) működött közre „Az ember tragédiája Szlovákia színpadain” című kiállításon, amelyet Jarábik Gabriella, a Szlovák Nemzeti Múzeum – a

Magyar Kultúra Múzeumának igazgatója nyitott meg. Többek között elmondta, hogy először 1905-ben fordították szlovákra a Tragédiát, az első bemutató viszont Kassán volt 1925-ben. Az emlékparkban – az akkoriban elhunyt Vigh Tamás Madách-szobránál – „A gép forog...” címmel adott elő keresztmetszetet a 150 évvel ezelőtt befejezett Tragédiából a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola 10/B osztályának négy diákja – Aradi Vivien, Bányay Bence, Gembiczki Kristóf és Szabó Máté – Radnai Zsuzsanna tanárnő rendezésében. Közreműködött az Intrada Kvartett, amelyet a megyeszékhelyi Váczi Gyula Alapfokú Művészetoktatási Intézmény növendékei alkotnak Kapi Gyula vezetésével. Ünnepi beszédet Becsó Zsolt országgyűlési képviselő, megyei elnök mondott. Kiemelte, hogy *„sok szép hagyományt örököltünk palóc őseinktől, amelyekre féltőn vigyázunk, amelyeket lelkesen ápolunk. És már mi is a hagyományteremtők közé tartozunk. Ezt példázza, hogy időről-időre elzarándokolunk a magyar és az egyetemes irodalom kimagasló alakja, Madách Imre egykori lakhelyére, Csesztvére...”* A szónok a továbbiakban Madách szellemiségének jelenlétét, napjaink közéletével való szimbolikus kapcsolatait fejtegette. *„Madách mindörökké ott áll a hátunk mögött”* – mondta Becsó Zsolt. A balassagyarmati Palóc Múzeum szervezésében rendezett emléknap zárásaként az ünnepség résztvevői – akik között ott volt a Madách család leszármazottja, a 2014 márciusában 88 éves korában elhunyt, Patvarcon eltemetett Bródy Tiborné Buttler Mária is – megkoszorúzták Madách Imre mellszobrát.

A Nógrádi Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft. kiadásában 2010-ben jelent meg a „Nógrád – Novohrad értékei” című kiadvány, amely a „Nógrád – Novohrad Kulturális Örökségvédelmi-hálózat kialakítása, értéktérkép készítése” című pályázat keretében készült a Magyarország – Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program támogatásával. A kétnyelvű kiadványban az irodalomtörténeti fejezetben kapott helyet Csongrády Béla „Csak hódolat illet meg...” illetve Jarábik Gabriella „Madách Imre” című tanulmánya. Előbbi szerző főként a Madách-kultusz határainkon inneni, főbb nógrádi történéseit foglalta össze, utóbbi pedig azokra a törekvésekre koncentrált, amelyek 2003

óta az alsósztrigovai kastély és park helyreállításával, felújításával és küldetésének megfelelő működtetésével kapcsolatosak.

A 2011-es esztendőben ismét Balassagyarmat volt az első Madách-megemlékezések színhelye. Mintegy nyitányként a Madách Imréről és Mikszáth Kálmánról elnevezett nemzetközi vers- és prózamondó versenyt rendezték meg január 21-én a hajdani megyeházán. A program Sidló Ferenc Madách-szobrának megkoszorúzásával folytatódott. A kegyeleti gesztus keretében Kovács Péter középiskolai tanuló mondott verset. A Madách Imre Városi Könyvtár galériájában nyílt meg a balassagyarmati gyökerű Kirják Miklós festő- és grafikusművész kiállítása. A műveket Szentmártoni János költő, a Magyar Írószövetség elnöke ajánlotta a közönség figyelmébe. Közreműködött Barát Attila (szaxofon). A művelődési házban megtartott Madách-ünnepségen megjelenteket Becsó Zsolt megyei közgyűlési elnök üdvözölte, és ez alkalommal is a Tragédia jelentőségét hangsúlyozta: „*Madách költeménye a bibliánkká vált a szabad verseny világában... Ádám új világot akart teremteni. Nem késtünk le róla! Mert a mi életünk valahol ott kezdődik, ahol »Az ember tragédiája« véget ér*”. A köszöntőbeszédet Halász János, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium parlamenti államtitkára mondta, és elsősorban a magyar kultúra értékeinek megismertetésére hívta fel a figyelmet, hiszen „*szívre van szüksége egy közösségnek*” valamint észre és kreativitásra. A kultúra belőlünk indul el, s mindannyiunkhoz megérkezik, a kultúra köztünk van – fogalmazott a szónok, majd kiemelte: az 1964-ben alapított Madách-díjjal a nógrádiak is bizonyították, hogy a nemzeti kultúra következetes támogatói. A díjátadás a közösség ünnepe is, összetartozásunk egyik jelképe.

A legújabb Madách-díjas Pándy Piroska, a Magyar Állami Operaház magánénekese, a Madách Színház művésze, illetve Bayer Zsolt író, publicista, szerkesztő lett. Nevezetteknek Becsó Zsolt nyújtotta át az elismeréseket. A Horváth Endre művészeti díjat Kirják Miklós festőművész vehette át Medvác Lajos polgármestertől. A díjátadási ceremóniához a váci Fónay-HUMÁNIA-Társulat tehetséges fiataljainak „Álom-vízió mű” című – Kautzky Ervin színművész által dramatizált, Ruzicska László rendezte lendületes és lélekkel teli – Tragédia-inter-

pretációja, Banda Ádám – többek között – Pro Europa-díjjal kitüntetett helyi tehetség hegedűszólója, Barát Attila és Balya András szaxofonjátéka, valamint Mészáros Máté és Vajda Kitty versenytáncos bemutatója nyújtott méltó keretet. A műsort Horváth Gabriella vezette.

Salgótarjánban a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület január 22-én tartotta ünnepi összejövetelét a szokásos helyszínen, a gimnázium aulájában. A meghívott vendég Bene Kálmán szegedi irodalomtörténész, ny. főiskolai tanár, a Madách Irodalmi Társaság tagja volt, aki Madách Imre drámáiról – különös tekintettel a „Csák végnapjai” című művére – tartott előadást. A témaválasztás összefüggött azzal, hogy az egyesületi program részét képezte a „700 éves Baglyaskő vára – Salgótarján” városi rendezvénysorozatnak. A Madách-szobornál ezúttal Molnár Éva, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet igazgatója tartott ünnepi beszédet.

A Madách Irodalmi Társaság a XIX. Madách Szimpózium 2011 tavaszi ülészakának április 15-én – 2008 és 2009 után – ismét Kecskemét adott otthont. A házigazda a tanítóképző főiskola illetve a Kátana József Megyei Könyvtár volt. Az előbbi helyszínen hat, az utóbbi intézményben hét előadás hangzott el. Érdekes, hogy az őszi ülészakot – a korábbi évek gyakorlatától eltérően – nem Nógrádban, hanem Szegeden, a Somogyi Károly Megyei és Városi Könyvtárban rendezték október 15-én. A két ülészak anyaga szokás szerint a következő évben – tehát 2012-ben – jelent meg a sorozat 76. köteteként. Ennek végén kapott helyet Németh Péter Mikola „»Aztán mi végre az egész teremtés?« – In memoriam Hubay Miklós...” című írása a 2011-ben, 93 éves korában elhunyt íróról, aki az egyik legendás alakja volt XX. századi, XXI. század eleji Madách-irodalomnak.

Bár „Az ember tragédiája” első, 1861-es dátumú kiadásának éppen 150. évfordulója volt (a kötet 1862. január 12-én látott napvilágot) a hagyományos őszi irodalmi napok 2011-ben rendhagyó módon, a korábbiakhoz képest szerényebb programmal kerültek megrendezésre. Ennek az volt az oka, hogy mind Madách Imre szlovákiai szülő- és nyugvóhelyén mind pedig egykori csesztvei lakóhelyén üresen árválkodott az emlékmúzeum, ugyanis a fentebb már említett csaknem két-

millió eurós összköltségű európai uniós projekt keretében elkezdődött a felújításuk.

A szeptember 30-ai alsósztrégovai program Dušan Mališ polgármester köszöntőjével kezdődött, majd Kovács Anna irodalmi muzeológus nyitotta meg a „Madách Imre élete és munkássága” című bemutatót az evangélikus erdészházban. A kiállítás arra volt hivatott, hogy az építkezés alatt is legyen látnivaló a költő falujába látogatók számára. A „Madách – Közös örökségünk” című, 2010-ben indult beruházás helyzetéről Jarábik Gabriella (Szlovák Nemzeti Múzeum – Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, Pozsony) és Molnár Ildikó (Palóc Múzeum, Balassagyarmat) projektmenedzser tartott tájékoztatót. A Madách Imre síremlékénél rendezett koszorúzási ünnepségen Praznovszky Mihály irodalomtörténész mondott emlékbeszédet. A rendhagyó irodalmi napok október 1-jén Csesztvén folytatódtak. A helyi óvodában Palman Imre polgármester köszöntötte a megjelenteket, majd Kovács Ida irodalomtörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa nyitotta meg az időszaki Madách-kamarakiállítást. Ugyancsak Kovács Ida mint a Csesztvére készülő új – „Az emberiség haladt, ha az egyén nem is vette észre” című – kiállítás forgatókönyvírója ismertette a terveket. Elmondta: amellet, hogy tartalmilag nagy hangsúlyt helyeznek Madách Imre életének, írói pályájának pesti, csesztvei momentumaira, valamint a Tragédia bel- és külföldi fogadtatására, színháztörténeti vonatkozásaira, sok formai újdonsággal is élnek majd a terem berendezése során. Modern technikai eszközök felhasználásával fokozzák az interaktivitás lehetőségeit, s kiemelt figyelmet fordítanak a múzeumpedagógiára, a gyermek- és fiatalkorú látogatók érdeklődésnek felkeltésére. A szakszerűen kiürített, az egykori kúria hangulatát árasztó múzeumépület megtekintése után Jarábik Gabriella megismételte az előző nap Alsósztrégován tartott tájékoztatóját a közös projekt megvalósulásának szlovákiai helyzetéről. Az emlékmúzeum épületét már átadták felújítás, korszerűsítés céljaira. Az új kiállítást előkészítendő szlovák-magyar szakértői vegyesbizottság működik majd magyar részről Kovács Anna és Praznovszky Mihály részvételével. Molnár Ildikó viszont értelemszerűen a csesztvei előkészületekről, már folyamatban lévő munkálatokról szólt. A Madách-szobornál a költő nevét viselő

gimnázium és szakközépiskola Aradi Vivien, Hangonyi Vivien, Mocsfányi Martin, Romhányi Veronika és Varga Biborka összetételű versmondó csoportja, valamint a somoskői harsonaduó (Kapi Gyula, Kapi Zsófia) és Szukán Laura (gitár) mutatta be az „Utódok szemével” című, Bajczárné Gyenes Erzébet tanárnő által szerkesztett műsorát. A balassagyarmati Palóc Múzeum által szervezett csesztvei program a Madách-szobor megkoszorúzásával ért véget.

A „Palócföld” 2011-es évfolyamának 1. számában a „Kutatóterület” című rovatban jelent meg Madácsy Piroska „Távol hazámtól... csak használhassak ” című írása, amely a balassagyarmati születésű, harmincéves korától Párizsban élt, 2008-ban elhunyt Nyéki Lajos egyetemi tanár, költő, nyelvész, irodalomtörténész Madáchhoz való szoros kötődését elemzi. Már a „Palócföld” legelső, 1954-es számában írt a Tragédiaköltőről s ezt tette még 2001-ben is.

2012-ben az első Madách-rendezvény január 18-án a salgótarjáni Szerdatársaság Irodalmi Kávéházban volt, ahová Kovács Ida muzeológus a csesztvei kiállítás rendezőjeként, kurátoraként és Gyapay László irodalomtörténész egyetemi oktató mint a projekt szakértője, szakmai tanácsadója kapott meghívást. A vendégek Gréczy-Zsoldos Enikő adjunktusnak, a „Palóc Parnasszus” című élő irodalmi újság – amelyik stábjá összeállítja a kávéház műsorait – szerkesztőjének a kérdéseire válaszolva fejtették ki a mintegy kétmillió eurós összköltségű beruházással kapcsolatos gondolataikat. Kovács Ida elismeréssel adózott Kerényi Ferenc emlékének, aki annak idején gazdag tartalmú, és az akkori korban vizuálisan is színvonalasnak tekinthető kiállítást rendezett. 1983 óta eltelt csaknem három évtized, amelynek során sokat változtak az emberek igényei, szokásai, és messzemenően figyelembe kell venni azt is, hogy a XXI. század elején milyen korszerű technikai eszközök – példának okáért a számítógép és a digitalizáció – állnak rendelkezésre egy hosszabb távra tervezett kiállítás megvalósításához. Gyapay László – aki elsősorban a XIX. századi magyar irodalom kutatójaként tette le eddig a névjegyét – elmondta, hogy nagy feladat vizualizálni azt, amit az ember elsősorban olvasni szokott. Sok leleményt kíván, hogy az olvasnivaló képi oldala megteremtődjék, hogy a kultuszhely

íránt támasztott igényeket sikerüljön kielégíteni. Szólt arról a korról, amelyben és amelynek szükségleteire reagálva a sokarcú Tragédia megszületett, s jellemezte az egykori vidéki udvarházak szerepét, a lírátorok tevékenységét.

A balassagyarmati Madách-ünnepségre január 19-én került sor. A Köztársaság téri Madách-szobor koszorúzásánál Knyazoviczki Barbara gimnáziumi tanuló mondott verset. A könyvtári galériában a helyi születésű Adorján Attila festőművész és Márton Bálint gyógyszerész, amatőr festő kiállítását Csach Gábor művészettörténész nyitotta meg. Közreműködtek a Rózsavölgyi Márk Alapfokú Művészetoktatási Intézmény növendékei. A Madách-díj átadására a művelődési központ kamaratermében megjelenteket Becsó Zsolt megyei közgyűlési elnök üdvözölte. Mondandójában egy mai brüsszeli színt vizionált a Tragédiába. Kiemelte: hiányzik Madách Imre, hiszen az emberiség sorskérdéseire választ keresni – Dante és Goethe égi társaságában – ma ő lenne a legilletékesebb. Köszöntőt Balla Mihály, a térség országgyűlési képviselője mondott. Először Madách lelki „Odüsszeájáról”, bolyongásairól szólt, körvonalazva a költő fordultatos, boldogsággal, válsággal, tragédiákkal, raboskodással teli életét. Elég-e az Úr biztatása, vagy csak Lucifer örök kételkedésében találjuk meg a válaszokat? Lehet-e bármelyik szín bizonyítása kételyeinknek? – vetette fel a kérdést a szónok, aki a küzdés értelmét latolgatva a boldogságot a közösségért végzett értelmes munka goethei válaszában láttatta. Balla Mihály szerint a 2012. év díjazottai saját útkeresésük közben találták meg életük értelmét.

Madách-díjban Jankovics Marcell rajzfilmrendező – aki animációs filmet készített „Az ember tragédiájá”-ból és Kerényi Imre színházi rendező – aki 1999-ben éppen a Madách Színházban vitte színre a Tragédiát – részesült. A Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöki különdíját Banda Ádám balassagyarmati származású hegedűművész vehette át Becsó Zsolttól. A méltatásokat Dénes Diána és Ember Csaba tartotta. A Horváth Endre művészeti díjakat Medvác Lajos, Balassagyarmat polgármestere nyújtotta át Adorján Attilának és Márton Bálintnak. Közreműködött: Turek Miklós színművész versszínházi sorozatának Petőfi-előadásának részletével, Varga Ivett a váci Pi-

kéth Tibor Zeneművészeti Szakközépiskola tanulója moldvai népdalcsokorral, valamint a salgótarjáni székhelyű Dűvő Népzenei Együttes és a szécsényi Iglice Táncegyüttes. A műsort Oravecz Ágnes vezette.

Salgótarjánban – ahol a 2012-es esztendő a várossá nyilvánítás kilencvenedik évfordulója jegyében telt – a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület január 25-én tartotta a hagyományos megemlékezéseit. A Madách Gimnázium aulájában rendezett ünnepi összejövetelen került sor Gréczi-Zsoldos Enikő „retortán át bocsájtani»” – Harsányi Zsolt-nak a Madách-regény megírását megelőző levelezése” című, az egyesület által megjelentetett könyvének bemutatójára. A szerző beszélgetőpartnere Csongrády Béla egyesületi elnök volt. A Miskolci Egyetemen oktató helyi szerző korábban a Nógrád Megyei Levéltár munkatársaként figyelt fel arra a Bory-Madách család irataiban fennmaradt hatvanhat levélre, amelyek Harsányi Zsolt XX. század eleji író, színházigazgató a Pesti Hírlap 1932. április 17-i számában illetve a Magyar Rádióban közzétett felhívására fogalmazódtak meg. Kutatásairól először a Nógrád Megyei Hírlap 2000. január 15-i számában újság-cikknyi terjedelemben számolt be (erről szó esett fentebb, a 2000. esztendő történéseinek taglalása során), ezúttal pedig kibővítve mondani-valóját, könyvformában publikálta főbb tapasztalatait, bemutatva magát Harsányi Zsoltot, a levélírókat – köztük leszármazottakat, barátokat, „ismeretlen ismerőseket” – és a levelek tartalmát. Harsányi Zsolt – aki saját korában úgymond bestseller írónak számított – több jeles magyar és külföldi személyiségről – Petőfi Sándorról, Munkácsy Mihályról, Liszt Ferencről, Galileiről, Rubensről – írt életrajzi regényt. Ezek sorába tartozik az 1932 végén „Ember küzdj...” című, „Madách életének regénye” alcímű, háromkötetes, csaknem 800 oldalas műve is. A hosszas adatgyűjtés során használta fel a címére érkezett leveleket is. Gréczi-Zsoldos Enikő ezeket vizsgálta – ahogyan Henriczy Béla, poltári evangélikus lelkész fogalmazott – „retortán”, mint a kémiai lepárlásra használt eszközön, szűrőn át bocsájtva, értelmezve, kommentálva az adatokat. Erre már csak azért is szükség volt, mert a levelekben a valóságelemeket nélkülöző vélekedések is helyt kaptak. A legszélsőségesebb hangvételűek némelyike még azt is megkérdőjelezte, hogy egyáltalán Madách Imre írta a Tragédiát. Ezért hangsúlyozta

már a kötetben is, aztán pedig a könyvbemutatón, majd a Kossuth Rádió „Disputa” című műsorában Tarnóczy Lászlónak válaszolva Gréczi-Zsoldos Enikő, hogy a levelek bár érdekesek, sok kuriózumot tartalmaznak, de nem feltétlenül hitelt érdemlőek, gyakori bennük a szóbeszéd, az ellenőrizhetetlen „mondták”-, „hallottam”-típusú állítás, ennélfogva semmiképp nem tekinthetők autentikus forrásnak – legfeljebb valamiféle adaléknak – Madách Imre élete, munkássága megítélésében. Ez ügyben a továbbiakban is a Madách-kultusz tudós elméihez kell fordulni. Nincs új Madách-kép – fogalmazódott meg konklúzióként a könyvbemutatón is. A megyeszékhelyi megemlékezés Varga Imre Madách-szobránál koszorúzási ünnepséggel folytatódott, ahol Szirácsik Éva, a Nógrádi Történeti Múzeum igazgatója fejtette ki Madáchcsal és a Tragédiával kapcsolatos gondolatait.

A Madách Irodalmi Társaság XX. Madách Szimpóziumának első „felvonása” április 21-én ismét – immár negyedik alkalommal – Kecskeméten kapott helyet. A vendéglátók között a tanítóképző főiskolai kar mellett – ahol négy előadás hangzott el – ezúttal a helyi rajzfilm-stúdió is ott volt. Mikulás Ferenc stúdióvezető mutatta be a filmes műhely tevékenységét, majd a további öt előadásra került sor. A szimpózium – október 5-én és 6-án – az őszi ülészakkkal újra Nógrád megyében folytatódott, de az éves közgyűlés illetve a tizenegy előadás új helyszínén, Érsekvadkertben hangzott el. (2010 után sem a társaságnak, sem a tagságnak az anyagi helyzete nem engedte meg az évenkénti kétnapos rendezvény folytatását. S mivel az őszi konferenciáknak 18 éven át helyszínt biztosító kollégium jogutód nélkül megszűnt, a balassagyarmati szállás nem volt megoldható. E két körülmény hatására döntött úgy a társaság, hogy csak kétévente lesz Nógrádban kétnapos rendezvény, éspedig ott, ahol a technikai feltételek – előadóterem, étkezés, szállás – biztosítottak. Egynapos ülészakot – mivel az előadók többsége általában szegedi – a mostoha útviszonyok miatt képtelenség lett volna Nógrádban tartani. Így alakult ki az a napjainkig tartó gyakorlat, hogy tavasszal többnyire Kecskeméten, ősszel pedig váltakozva Szegeden vagy Nógrád megyében kerül sor a tanácskozásra. – A Kiadó megjegyzése.) A Kolping erdészházban mondta el Gréczi-Zsoldos Enikő „Harsányi Zsolt és Madách-regénye” előadását, a fentebb

ismertetett könyvről. A második napon a résztvevők Csesztvén a felújított emlékmúzeumot, Keszegen Huszár Józsefnek, Madách sógorának kúriáját, Alsópetényben pedig a Werbőczy-obeliszket – ahol Madách is megfordult ifjú korában – tekintették meg. A XX. Madách Szimpózium anyaga 2013-ban a társasági sorozat 78. köteteként látott napvilágot.

2012. október 19-e megkülönböztetett jelentőségű dátumnak bizonyult az 1964-ben indult, majd 1983-ban és 1998-ban új lendületet kapott legújabb kori Madách-kultusz krónikájában. Az akkori őszi csesztve-i rendezvény kiemelkedik a hagyományos emléknep(ek) sorozatából. A meghívóra nem véletlenül került a „Be van fejezve a nagy mű...” Madách-idézet (s ez volt a címe a Nógrád Megyei Hírlapban október 22-én megjelent tudósításnak is), hiszen az avatóünnepségéhez érkezett a Szlovákiával közös nagy volumenű európai uniós projekt magyarországi beruházása, az emlékmúzeum felújítása illetve az új állandó kiállítás megnyitása. A természet is kegyeibe fogadta a jeles eseményt, hiszen Lengyel Ágnes, a Palóc Múzeum igazgatója – a rendező Nógrád Megyei Intézményfenntartó Központ és a balassagyarmati múzeum nevében – ragyogó napsütésben köszönthette a protokolláris személyiségeket, a megyéből, az ország határain innen és túlról érkezett vendégeket, a nagy számban megjelent ünneplőket. Az igazgatónő utalt a „genius loci”, azaz a „hely szelleme” szerepére, felidézte azokat az 1844 és 1853 közötti éveket, amikor Madách Imre, „Az ember tragédiája” későbbi szerzője a csesztvei kúriában élt családjával – feleségével és gyermekeivel – ahonnan bekapcsolódott a megye politikai közéletébe, ahol letartóztatták s ahol fogadta Arany Jánost, a Tragédia felfedezőjét. Lengyel Ágnes megemlítette, hogy sokaknak köszönhető a felújítás, az új kiállítás sikere, amely a Határon Átnyúló Együttműködési Program a „Madách – Közös örökségünk” elnevezésű magyar–szlovák projekt keretében illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum hathatós szakmai támogatásával valósult meg. Az avatóünnepség azonban nemcsak vége, hanem kezdete is egy folyamatnak, hiszen e múzeumnak a jövőben még hatékonyabban kell ápolni, sugározni Madách szellemiségét, s mind szélesebb körben megismertetni a Tragédia-költő életének, munkásságának dokumentumait.

A növekvő felelősséget hangsúlyozta Palman Imre, Csesztve község polgármestere is, aki közös kötelességnek nevezte a nemzeti örökség joggal számon tartott páratlan értékének méltó megőrzését. Kifejtette, hogy a helyi önkormányzat jó gazdája kíván lenni Magyarország egyetlen Madách-emlékhelyének. Becsó Zsolt, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke köszöntőjében örömet fejezte ki, hogy részese lehetett a példászerűen, mintaértékűen működő magyar-szlovák partnerségi viszony keretében megvalósult projektnek. A nógrádiak büszkék lehetnek történelmi, természeti, néprajzi értékeikre és számos itt élt, vagy innen elszármazott jelentős személyiségekre, akik között kiemelkedő helyet foglal el a két írózszeni: Madách Imre és Mikszáth Kálmán. E. Csorba Csilla, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója elsősorban arról beszélt, hogy az általa vezetett intézmény milyen szakmai támogatásban részesítette ezt az emlékhelyet is, amely méltán sorolható az utóbbi időkben felújított Jókai-, József Attila-, Lázár Ervin-, Petőfi-, Vörösmarty-emlékházak közé. A főigazgató név szerint is megemlíttette azokat, akik a legtöbbet tették annak érdekében, hogy méltó tartalommal, a mai kor igényeinek megfelelő látvánnyal töltsék meg a háromszázhatvan négyzetméteres alapterületű kiállítási teret. Jarábik Gabriella, a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma igazgatója, mint a közös beruházás egyik projektmenedzsere mondta el gondolatait. Tolmácsolta Rastislav Púdelka főigazgató üdvözlését, aki személyesen nem tudott jelen lenni Csesztvén, de a továbbiakban is kész, nyitott a közös munkára. Jarábik Gabriella köszönettel említette, hogy Magyarországon jó partnerekre találtak az együttgondolkodásban, a közös álom realizálásában. Elmondta, hogy az alsósztrégovai egykori Madách-kastély felújítása még zajlik, az egyelőre még kiállítás nélküli épület átadását 2013. január 21-ére, Madách Imre 190. születésnapjára tervezik. Az ünnepségre meghívott minden Madách-hívőt. A magyar felet képviselő másik projektmenedzser, Molnár Ildikó, a Palóc Múzeum munkatársa felidézte azt a mintegy négyéves folyamatot, amely az első pályázat beadása óta eltelt. Szólt arról, hogy 2010 májusa – a kedvező döntés megszületése – óta milyen cégeknek és személy szerint kiknek köszönhető, hogy – a technikai, műszaki nehézségek, váratlan problémák

ellenére – az 513 ezer euróból magas színvonalon sikerült az épület szó szerint minden elemében újjávarázsolni, korszerűsíteni. A részletekről Csomor Imre műszaki menedzser beszélt.

A felújított emlékmúzeumot L. Simon László, az Emberi Erőforrások Minisztériumának kultúráért felelős államtitkára adta át és nyitotta meg az új állandó kiállítást. Kifejtette: szerencsés embernek tartja magát, hogy részese lehetett a PIM főigazgatója által már említett több emlékház felavatásában, és most itt lehet Csesztvén is. Számára ez annál is fontosabb, mert Madách Imrét és Mikszáth Kálmánt kedvenc szerzői közé sorolja, és olyan íróknak ítéli, akiket a politikusoknak rendszeresen olvasniuk kéne. A magyar irodalomban aligha van még egy, „Az ember tragédiájá”-hoz – amelyet negyvenegy nyelvre fordítottak le – hasonló mű, amely ilyen hatást tudott volna gyakorolni nemzedékeken át, s amely mindenkoron aktuálisan szembesít az emberiség problémáival. Ezért mi magyarok szívesen sorolnánk még előbbre a világirodalmi ranglistán. Természetes, hogy a kiállítás is főként a Tragédia köré épül – mondta L. Simon László, s együtt vágta el a szalagot Palman Imre polgármesterrel, akinek szavait azért is nyugtázza jó érzéssel, mert az új múzeumi törvény hatáskörrel és egyszersmind nagy felelősséggel ruházza fel az intézményeket működtető önkormányzatokat. Az államtitkár azt is elmondta, hogy a kormány partnere lesz a történelmi múltú Balassagyarmatnak, és nem hagyja magára a Palóc Múzeumot sem. „Az emberiség haladt, ha az egyén nem vette is észre” című új állandó kiállítást Kovács Ida, a PIM irodalomtörténésze, a forgatókönyv írója, a kiállítás kurátora mutatta be. Megköszönte, hogy ilyen lehetőségben lehetett része, és a kiállítást a négy éve elhunyt Kerényi Ferenc irodalom- és színháztörténész, Madách-kutató, egykori kollégájuk, az előző kiállítás rendezője emlékének ajánlotta. Kifejtette: reményeik szerint a nyolc teremben szerethető tárlatot hoztak létre, amely korhűen érzékelteti, hogy milyen volt az élet a XIX. század közepén, s ebben a közegben milyen sors jutott Madách Imrének. A fő hangsúlyt természetesen a Tragédiára, s annak színpadi utóéletére fordították. A hitelesség és az érdekesség kedvéért nemcsak korhű tárgyakat, enteriőröket alkalmaztak, hanem korabeli ruhákba, illetve színpadi jelmezekbe öltöztetett bábukat, maketteket is.

Igyekeztek a modern technika, az interaktivitás, a korszerű muzeológia eszközeit is igénybe venni, hogy minél közelebb hozzák a látóközönséghez a látogatókhoz, köztük a fiatalokhoz, különböző korosztályú diákokhoz. Bárki felmehet például a színpadra és magára öltheti a Tragédia főhőseinek jelmezeit, és megjeleníthet egy-egy részletet valamelyik színből.

A múzeum megtekintése után került sor Vigh Tamás új, kedvezőbb helyre került, virágokkal övezett Madách-szobrának megkoszorúzására. Az avatóünnepség ihletett hangulatát emelték a salgótarjáni, a budapesti és a váci Madách Imre nevét viselő gimnáziumok diákjainak jól szerkesztett műsorai.

A „Palócföld” 2012 végén, a hatodik számában közölte Csongrády Béla „Útitársa volt Madách Imrének” című írását, amely a Madách-szakértő Hubay Miklós „Aztán mivégre az egész teremtség?” című, utolsó életében megjelent könyvét recenzálta.

2013-ban január 22-én tartotta ünnepi összejövetelét a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület a szokásos helyszínén, a Madách Gimnázium aulájában. Ez alkalommal Csongrády Béla egyesületi elnök közreműködésével mutatták be Bozó Gyula „Élt 18 évet – Tisztelegés a 75 éve született Ravasz István emléke előtt” című kötetét, az egyesület új kiadványát. Mint fentebb már esett szó róla, az 1956-os sortűz áldozataként elhunyt ifjú mártírköltőre való emlékezés rendszeresen visszatérő eleme az értékörzésnek, a hagyományápolásnak. A Madách-szobornál tartott koszorúzási ünnepség keretében Gréczi-Zsoldos Enikő egyetemi adjunktus emlékezett meg a 190 évvel ezelőtt született Tragédia-költőről.

Balassagyarmaton a tradicionális megyei rendezvényre január 25-én került sor. A program a Köztársaság téri koszorúzási ünnepséggel kezdődött, amelynek keretében Hrubíák Laura, a Szent Imre Keresztény Általános Iskola és Gimnázium tanulója mondott verset. Benkő Cs. Gyula ipari formatervező, festőművész, egykori – ötvenöt évvel ezelőtt érettségizett – Balassi gimnazista diák kiállítását a Madách Imre Városi Könyvtár galériájában Telek Zoltán művésztanár nyitotta meg. Közreműködött: Ember Dániel (fuvola) és Tomisné Cselényi

Noémi (gitár). A megjelenteket Becsó Zsolt közgyűlési elnök üdvözölte, egyebek közt azt hangsúlyozván, hogy a mai kor számára is számos tanulsággal szolgálhat a Tragédia, hiszen a magyar nép XXI. századi sorsa épp a „küzdés maga”. Őze Áron, a Pesti Magyar Színház igazgatója mondott köszöntőt. Saját élményeit, Ádám-alakításait elevenítette fel, majd hosszasan idézett Hubay Miklós író, Madách-szakértő egyik írásából. A szerző szerint Madách Imre bár univerzális problémákat feszegetett, s egyetlen sort sem írt külön a magyarságról, mégis kezdettől fogva a magyar nemzet tökéletesen megértette mit mond, mit ajánl, mit sugall számára a mű... A városi Horváth Endre-díjat Benkő Cs. Gyula festőművésznek Medvác Lajos polgármester nyújtotta át. A méltatást Zolnyánszki Zsolt, a művelődési bizottság elnöke tartotta. A Madách-díjat Becsó Zsolt Fürjesi Csaba Budapesten élő, nógrádi gyökerű festőművésznek, a Ceredi Nemzetközi Művésztelep vezetőjének adta át. Ugyanebben a kitüntetésben részesült a húszéves, mintegy háromszáz tagot tömörítő Mikszáth Kálmán Társaság, amelynek képviselőjében Kovács Anna elnök vette át a díjat. Megköszönve az elismerést, azt hangsúlyozta, hogy számukra ez azért is fontos és megtisztelő, mert ennél fogva összefüggés teremődik a két kiemelkedő nógrádi írószemélyiség között. A Madách-díjasok méltatását egyébiránt Shah Gabriella, a salgótarjáni múzeum művészettörténésze és Ember Csaba, a balassagyarmati Rózsavölgyi Márk Alapfokú Művészetoktatási Intézmény igazgatója mondta el. Közreműködött a Kőszegi Ákos színművész, valamint az Ember Péter (zongora), Emberné Rédei Renáta (ének) és Pálmai Krisztián (nagybőgő) alkotta trió. A műsort Kosztihán Karolina vezette.

A Madách Irodalmi Társaság XXI. Madách Szimpóziuma tavaszi, április 20-i ülészakának újólag Kecskemét volt a színhelye. A tanítóképző főiskolán tíz előadás hangzott el. Az őszi ülészakot azonban nem Nógrádban, hanem Szegeden tartották. A szeptember 20-i, a tudományegyetem pedagógusképző karán elhangzott előadásokat követően a program a Móra Ferenc Múzeum által üzemeltetett Varga Mátyás Emlékháznál – amely a rangos díszlettervező tiszteletére létesült – tett látogatással és kötetlen beszélgetéssel ért véget. A szeptember 21-i előadásokra, amelyek Madách és a képzőművészet kapcsolatával

foglalkoztak, a témához méltó helyen, a Kass Galériában került sor. A konferencia kezdete előtt Bánki Veronika műfordító, Kass János grafikusművész – aki egyike volt a neves Madách-illusztrátoroknak – özvegye tartott tárlatvezetést. A szimpózium két ülészakának anyagából készült a társasági könyvsorozat 2014-ben megjelent 82. kötete, amely azonban – szerkesztői vagy szerzői megfontolásból – nem tartalmazza valamennyi előadás szövegét.

A hagyományos őszi Madách-programok szlovákiai helyszínén, Alsósztrégován október 4-én vette birtokba a Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a közös szlovák–magyar európai uniós projekt keretében felújított épületet. Az aktuális Madách-ünnepség – amelyet a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum fenntartásának 120. évfordulója jegyében tartottak – résztvevőit Jarábik Gabriella a SZNM – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma igazgatója üdvözölte, köszöntőbeszédet Rastislav Púdelka, a SZNM vezérigazgatója tartott. Praznovszky Mihály irodalomtörténész, a már elkészült illetve készülöben lévő kiállítás rendezője ezt az alkalmat a második felvonásnak nevezte, az első szerint januárban volt, amikor az építők jogilag átadták a kastély-felújítást, a harmadikra pedig 2014-ben kerül sor, amikor a teljes kiállítás készen lesz. Ezúttal arról szólt, hogy milyen koncepció szerint rendezték már eddig is be a hajdani Madách-kastélyt, és hogyan kívánják – mintegy a csesztvei kiállítással párhuzamosan, de mégis másként, mintegy Madách szemével láttatni az egykori környezetet – 2014-re teljessé tenni a látnivalókat. A kulturális műsort követően Madách Imre sírjánál, a koszorúzással egybekötött megemlékezésen Dušan Mališ, Alsósztrégova polgármestere mondta el gondolatait.

Csesztvén október 5-én, Madách Imre halála napjának évfordulóján a községi önkormányzat és a felújított, egy évvel korábban felavatott emlékház rendezésében tartották a Madách-napot. Az egybegyűlteket a római katolikus templomban Palman Imre a község polgármestere köszöntötte. A 150 éves Balassagyarmati Dalegylet Ember Csaba vezényelte, majd Kocsis Dénes színművész mutatta be műsorát. Az emlékház előtt a Somoskői Harsona Trió (Kapi Gyula – harsona, Kapi Zsófia – harsona, Mizsei Tibor – tuba) lépett fel, majd Praznovszky

Mihály mondott ünnepi beszédet. Utalt arra, hogy 190 éve született Madách Imre, 130 éve mutatták be a Tragédiát és 30 éve, az 1983-ban átadott új kiállítással kezdődött a csesztvei Madách irodalmi napok azóta rendszeressé vált sorozata. Madách halálának 150. és a legújabb kori kultusz kezdetének 50. évfordulója miatt igencsak jelentős lesz a közelgő 2014-es esztendő is, amelyben nagy feladat vár Nógrád megyére: a nemzet emlékeztétét kell a Tragédia-költőre irányítani. A mai diákoknak, fiataloknak és a következő generációknak tudniuk kell, hogy miért ünnepeljük Madáchot januári születésnapján, és miért emlékezünk rá októberi halála napján, mit jelent nekünk magyaroknak Madách mint világörökség. Praznovszky Mihály azt is felvetette, hogy vajon tudta-e Magyarország 1864. október 5-én, hogy kit veszített. Véleménye szerint igen, pedig mindössze 1200 nap telt el Madách feltűnése – 1861-es országgyűlési beszéde, a Tragédia hírének elterjedése – és halála között. A búcsúztatók közül Praznovszky Mihály Jókai Mór nekrológiájából négy kulcsszót emelt ki: szeretet, összérdek, becsülés, remény. Csak úgy lehetünk méltóak Madách szellemi örökségére, ha meghalljuk e szavakat s így akarunk élni.

A beszédet követően és a koszorúzás előtt a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium tanulói mutatták be „Kétkedő hit, könnyező gyönyör...” című műsorukat. A felkészítő tanár Csordás Lászlóné és Pásztor Sándorné volt. Az emlékház pinceklubjában T. Pataki László „Lidérláng” című, Madách Imre felesége, Fráter Erzsébet tragikus életéről szóló monodrámájából P. Kerner Edit előadóművész mondott el részleteket.

Az idei, **2014-esztendő** – mint Praznovszky Mihály fentebb idézett tavaly őszi csesztvei beszéde már utalt rá – dupla Madách-jubileumot hoz. Mindkettő Madách Imre halának évfordulójához kapcsolódik: ebben az évben lesz százötven éve, hogy „Az ember tragédiája” szerzője távozott az élők sorából. Annak pedig ötven éve lesz ugyancsak októberben, hogy útjára indult a legújabb kori Madách-kultusz, amelynek nyitánya a halálozási dátum centenáriuma volt köthető. Ennek megfelelően ez az esztendő is azok közé tartozik – illetve fog majd tartozni – amely során úgymond a szokásosnál – ha úgy tetszik átlá-

gosnál – is nagyobb figyelem irányul Madách Imre személyére, munkásságára.

E folyamatban az első lépést a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület tette meg, amennyiben január 21-én tartott ünnepi ülésén Csongrády Béla áttekintette a Nógrád megyei Madách-kultusz elmúlt fél évszázadának főbb történéseit. Azt lehet mondani, hogy az egyesület elnöke mintegy dióhéjban, fő vonulatokban ismertette jelen könyv tartalmát. Az ünneplők a Madách Gimnáziumból ezúttal is együttesen vonultak a Madách-szobrot megkoszorúzni. Varga Imre 1969-ben felállított alkotásánál Handó Péter író, a „Palóc Parnasszus” című élő irodalmi újság szerkesztőségének tagja, a Pál József Alkotói Kör vezetője mondott emlékbeszédet. Abból kiindulva, hogy 191 éve született Madách Imre, számmisztikai elemzéssel kezdte, majd ugyanezt tette a halál 150 évfordulója apropóján is: „15 szín, 15 évtized...” Eltűnődött azon is, hogy a Tragédiát – fogadalma ellenére – miért olvasta újra sokadszor is. „...mert olyan gyümölcsnek bizonyult, ami minden visszatérésnél más és más ízt jelent...” Emlékezni vagyunk itt, együtt – azt gondolom. Azért, hogy köszönjük és köszöntsük Nógrád megye szülötét, azt a költőt, drámaíró, akinek helye van az egyetemes irodalom panteonjában, aki prímember, hiszen bizonyítottan tudjuk: csupán Eggyel és Önmagával osztható. Ahogyan műként maga a Teremtés és Az ember tragédiája. Lássuk be hát, miképp az Egynek, úgy van helye az elménkben, a szívünkben, a mindennapjainkban Madách Imrének is. Létezzünk hát eszerint!” – fogalmazott Handó Péter.

A következő, már országos jelentőségű, de nógrádi vonatkozású eseményre Budapesten, a Madách Színház kamaratermében került sor. A 2012-ben alakult salgótarjáni Zenthe Ferenc Színház a körúti teátrumban – amelynek a névadó, Zenthe Ferenc évtizedekig volt tagja – mutatta be premier-előadásban T. Pataki László két monodráájából, a Fráter Erzsébet tragikus életével foglalkozó „Lidérccláng”-ból és a költő édesanyját, a „nagyasszony” Majthényi Annát, valamint a két szembenálló nőalak kapcsolatát megidéző „Lelkigyakorlat”-ból Sándor Zoltán és Horváth Eszter dramaturgok közreműködése révén végző formát öltött „Kit szerettél, Ádám?” című drámát Müller Zsófia és P. Kerner Edit főszereplésével. Az előadást ketten – Máté Krisztián és

Susán Ferenc – rendezték. A Zenthe Ferenc Színház fővárosi produkciója – amelyet néhány nap múlva, június 26-án Salgótarjánban, a magyar kultúra napja és a várossá nyilvánítás 92. évfordulója alkalmából a József Attila Művelődési és Konferencia-központban újra színre vittek – mintegy nyitánya volt az idei Madách-emlékév országos programjainak is.

Balassagyarmaton a Madách-szobor január 24-i koszorúzásánál Pszota Dalma, a Balassi Bálint Gimnázium tanulója mondott verset. A szokásos könyvtári galériabeli kiállításon Tornay Endre András szobrász- és éremművész alkotásait a pályatárs-barát, Csemniczky Zoltán, a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ igazgatója mutatta be a közönségnek. Az erdélyi származású, a folklórhoz erősen kötődő művész a hetvenes években élt és alkotott Balassagyarmaton. A központi Madách-ünnepség hagyományos helyszínén, a művelődési központ kamaratermében Barna János, a megyei közgyűlés alelnöke mondott köszöntőt. Egyebek közt arról beszélt, hogy a mai nemzedék a hálás utókor tagjait képezi s mint ilyen hagyományörzőnek, a „láng őrzőjének” tekintheti magát. A szónok kiemelt néhány életrajzi mozzanatot Madách pályaképéből. Hangsúlyozta: a költő a XIX. század közepén, egy csüggedt kor végén kereste a választ arra, hogy fejlődhet-e, tökéletesedhet-e az ember egy ilyen világban. Madách nem elsősorban egy emberpár életét mutatta be különböző korszakokon keresztül, hanem az uralkodó eszmék sorsát helyezte előtérbe. Felismerte és helytelenítette azt a felfogást, amely szerint „pénzért minden kapható.” Ezért is kell kitartóan őrizni szellemi örökségét. A kitüntetések sorában elsőként a Horváth Endre-díjat adta át Medvác Lajos polgármester Tornay Endre András özvegyének. A művész méltatást Zolnyánszki Zolt, a művelődési bizottság elnöke mondta el. A Madách-díjat először Párkányi Raab Péter balassagyarmati születésű szobrászművész – többek között a Civitas fortissima emlékmű (valamint a mindmáig egyedüli Fráter Erzsébet-mellszobor) alkotója – vehette át Barna Jánostól. Munkásságát Lencsés Zolt festőművész méltatta, Szabó András előadóművész pedig Rimay János és Zsélyi Nagy Lajos szülőföldről szóló monológiával köszöntötte. A másik Madách-díjat megosztva kapta a Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma (Balassagyarmat)

és a Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma (Pozsony). A két intézmény több mint tíz éve működik együtt a nógrádi Madách-hagyományok ápolásában. A méltató Szirácsik Éva muzeológus volt. A helyi múzeum kollektíváját Lengyel Ágnes, a pozsonyiét Jarábik Gabriella igazgató képviselte. Tiszteletükre lépett fel a Palóc Néptáncgyűttes, közreműködött a Folt Folk Form Zenekar. A műsort Szalay-Lovász Emőke vezette.

A fentiekben már többször említett „Madách – Közös örökségünk” című, a Határon Átnyúló Együttműködési Program magyar–szlovák európai uniós pályázat keretében teljes mértékben felújított – és részben már megnyitott – alsósztrégovai kastély új, végleges formájú emlékkiállításának átadására március 26-án került sor. Azért ezen a napon, mert Madách Imre 1860. március 26-án tett pontot „Az ember tragédiája” végére.

A szlovákiai településre Magyarországról többek között a Nógrád megyei Rárópuszta nem régi, Madáchról elnevezett hídján át lehet eljutni. Mint a Nógrád Megyei Hírlap március 29-i számában „Madách – Közös örökségünk” című egész oldalas, fényképfelvételekkel dokumentált tudósításból is megtudható, akár szintén szimbolikus lehet, hogy a kiállítás avatőnnepségének első programpontjaként J. S. Bach „C-dúr prelúdium”-a hangzott el Mária Cmoriková kékkői művésztanár interpretálásában. A feltevések szerint a zongora hajdanán a Madáchok tulajdonában volt A rendezvény során még egyszer, egy Chopin-szerzeménnyel is megszólalt a zongora. A két színművész műsor-közlő egyike, Gál Tamás magyarul, Kiss Szilvia pedig szlovák fordításban mondta el Madách Imre „Hazaérkezéskor” című versét. Ugyancsak ők köszöntötték az ünnepi eseményen nagy számban megjelent rangos vendégeket, érdeklődőket, köztük Balogh Csabát, Magyarország pozsonyi nagykövetét és Cimbalmosné Molnár Éva kassai magyar főkonzult.

Jarábik Gabriella, a Szlovák Nemzeti Múzeum – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma igazgatója – mint a projekt szlovákiai programvezetője – elmondta, hogy az egykori Madách-kastélyban ötven évvel ezelőtt, a költő halálának centenáriuma nyílt meg az első kiállítás, amelyet 1996-ban felfrissítettek, de a legfontosabb lépést a 2010-

től tartott teljes felújítást, a közös európai pályázat keretében tették meg. Az új kiállítás koncepcióját a történeti hűségre, annak a miliőnek, atmoszférának a megteremtésére alapozták, amely korszerű, interaktív eszközökkel idézi meg Madách Imre szülőhelyét, szellemi alkotóműhelyét. Jarábik Gabriella vázolta a kiállítás termenkénti tematikáját – megemlítve, hogy a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeum Madách-anyagának képei is szerepelnek a falakon – és név szerint is köszönetet mondott azoknak a szakembereknek, intézményeknek, támogatóknak, akiknek illetve amelyeknek nagy szerepük volt az elképzelések realizálásában. Viktor Jasan, az SZNM megbízott főigazgatója elsősorban Madách Imre emberi és alkotói nagyságát, érdemeit méltatta. – Tiszta szellem, ragyogó esztéta, a szép szó, a gondolatok mestere volt. Jól ismerte és tisztelte a különböző nemzetiségeket, nemes létere a parasztembert is nagy becsben tartotta. De minthogy nemcsak kenyéren él az ember, támaszkodott a Bibliára is. Sajnos magánélete – mint fő művében az Emberé – tragikusan alakult. Viktor Jasan elismerését fejezte ki a kiállítás létrehozóinak is. Ivan Secik, a Szlovák Kulturális Minisztérium államtitkára az együttműködés folyamatát méltatva szintén a köszönet hangján szólt azokról, akik megteremtették a lehetőségét annak, hogy a jelen és a jövő generációi, a szlovákiai és a külföldi látogatók méltó körülmények között ismerkedjenek Madách Imre szellemi örökségével. Hammerstein Judit, az Emberi Erőforrások Minisztériumának helyettes államtitkára ugyancsak kiemelte a két állam összefogását annak érdekében, hogy a magyar és a világ drámairodalmának egyik reprezentatív alkotásáról Madách Imre gyermekkorának s a Tragédia megírásának helyszínén szerezzenek benyomásokat, ismereteket a kiállítás látogatói. Ez annál is inkább fontos, mert Madách fő művét csaknem ötven nyelvre fordították le, Európa és a világ számos színházában bemutatták, Magyarországon kétezer körül van a színre vitel száma. Az államtitkár-helyettes utalt arra is, hogy a hároméves program keretében 2011/12-ben Csesztvén már megújult az emlékmúzeum illetve -kiállítás. Az uniós pályázat révén a közös projektre tekintélyes összeget, 1,7 millió eurót fordítottak s voltak támogatók a szlovák és a magyar fél részéről is. „A szlovák–magyar muzeológiai együttműködés jelentősége” címmel E. Csorba Csilla, a

Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója fejtette ki gondolatait. Örömeinek adott hangot, hogy Csesztve után immár Alsósztrégován is befejeződött a beruházás, és elismeréssel szólt hazai és szlovákiai kollégái – soraikban a korábbi főigazgató, Praznovszky Mihály illetve Jarábik Gabriella – igényes munkájáról. Megemlítette néhai Kerényi Ferenc elévülhetetlen érdemeit is Madách életének, munkásságának kutatásában, a kultusz ápolásában. E. Csorba Csilla nagy hangsúlyt helyezett a határainkon belüli és túli irodalmi emlékhelyek, emlékházak – amelyek nélkül szegényebb lenne a nemzeti önismeret – fokozatosan javuló helyzetének bemutatására, valamint a kulturális tevékenység mint a lélek művelése szerepére. A „...mennyi szellem, mennyi őserő” című háromnyelvű honlapot Babus Antal és Mázi Béla, az MTA-Könyvtár Kézirattárának két munkatársa kommentálta. Elmondták, hogy eredetileg a Tragédia megszületésének 150. évfordulójára készített akadémiai kiállítást vitték 2011-ben az internetre, s e honlapot Jarábik Gabriella kérésére bővítették ki erre az alkalomra. A tematikát főleg a kéziratárban található dokumentumokra építették, s többek között kiemelték Arany János javításait is.

Az „Óh, hol vagyok, hol vannak álmaim?” című, rendkívül ötletgazdag, látványos Madách-emlékkiállítás több szakember – így Jarábik Gabriella és Stefan Holcik (Pozsony), Kovács Anna (Salgótarján) és Praznovszky Mihály magyarországi főkurátor – szoros együttműködése révén valósult meg. A kastély enteriőr látványtervét Juhász Tibor készítette, „Az ember tragédiája”-termeket Koczka István tervezte. A kiállítást a megnyitóünnepség közönségének Praznovszky Mihály mutatta be. Kiemelte, hogy nincs még egy ilyen a világon, ahol egy helyen található egy kivételes színvonalú alkotás szerzőjének szülőháza (néhány méterrel odébb a sírja), és ott vannak azok a szobák (könyvtár, levéltár) ahol felkészült a Mű, jelesen a Tragédia megírására és ahol („Oroszlánbarlang”) annak gondolatait, konkrét sorait papírra vetette. A kiállítás – amely nem enteriőr, hanem bemutató egy enteriőr térben – első részében ezeket lehet bejárni, plusz az úgymond férfiszalont és a női szobát (előbbiben politizáltak Madách barátai, látogatói, az utóbbi Majthényi Annát, a költő édesanyját és Fráter Erzsébetet, a feleséget idézi meg). A bútorok itt nem díszletek, nem kellé-

kek, hanem a szellemi előkészítés felidézői. Bár Madách Imrétől eredeti tárgyi emlék nem maradt hátra, a rekonstrukciók hiteles leírások alapján készültek. A tárgyak mögött felsejlik maga a Mű... A kastély legnagyobb alapterületű helyiségén, az úgynevezett „palotán” át lehet a második részbe bejutni, amely „Az ember tragédiája” színeit állítja középpontba, s amelynek minden eleme az egyetemes értékű, nemzetközi rangú emberiség-költemény, világdráma szellemiségét sugallja. A Tragédiát több mint negyven nyelvre fordították le, ezeknek csaknem kétszázötven kiadása van s a színházi világkarrier ugyancsak imponáló. – Minthogy „benne vagyunk a Tragédiában”, itt sok az olvasnivaló, nem kevés a kibetűzendő szöveg, amely azonban éppen annyi, amennyi kell – mondta a főkurátor, de felhívta a figyelmet más kuriózumra is. Hallható például Charles Simonyi magyar származású tudós 2009-ben a világűrben elhangzott üzenete, amely a Tragédia befejező soraira épült. Az alagsori szinten látogatóközpontot alakítottak ki múzeumpedagógiai foglalkoztatóval, egy kis színpaddal, konferenciateremmel. Praznovszky Mihály befejezésül azt kérte szlovák barátaitól, hogy szorgalmazzák a Tragédia anyanyelvükre való újrafordítását, hogy friss változatban is lehessen élvezni, tanulmányozni a zseniális alkotás minden időnek, nemzedéknek szóló üzeneteit. Az alsósztrégovai új Madách-kiállítást a Tragédia-szerző halálának 150. évfordulója évében és jegyében adták át rendeltetésének. Ott, ahol édesanyja szobájában 1864. október 5-én Madách Imre távozott az élők sorából...

Ezen esztendő első hónapjai során valósággal sorjázta a Madách-csal foglalkozó események Salgótarjánban, ahol a 2014-es, mondhatni jubileumi programot a Mikszáth Kálmán Társaság és a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület kezdeményezésére összehívott megbeszélésen közösen alakították ki az önkormányzat, a kulturális és oktatási intézmények valamint a civil szervezetek képviselői. Az emlékév rendezvényei közé volt sorolható az a Kass János grafikusművész, valamint Farkas András és Réti Zoltán balassagyarmati festőművészek által a Tragédiához készített illusztrációit felvonultató vándorkiállítás, amelyet először – stílusosan – a Madách Imre Gimnázium Fayl Frigyes Galériájában mutattak be. A tárlat a Dornay Béla Múzeum anyagából állt össze. A Madách után április elején már a Bolyai Gim-

náziumban is láthatók voltak – majd „vándorolnak tovább” – ezek a képek. A kiállítást a bolyais Derkovits Galériában Gréczi-Zsoldos Enikő egyetemi adjunktus nyitotta meg. Beszédében mintegy átfogó összefoglalót adott a Tragédia-illusztrációk történetéről, kezdve Than Mór 1863-as olajképétől, Zichy Mihály ugyancsak XIX. századi alkotásain át a XX. században készült sorozatokig.

Első és második kiadású Madách-köteteket állított ki és „adott örökbe” olvasóinak a salgótarjáni Balassi Bálint Megyei Könyvtár. A kiállítás április 4-én nyílt meg, s ekkor indult a december 31-éig tartó akció is. Az „örökbefogadásról” az érintettek emléklapot kaptak illetve kapnak, a nevüket pedig a könyvekben egy listán őrzik meg. Május 19-én, ugyancsak a Balassi Bálint nevét viselő könyvtárban nyílt meg a „Hagyd megtekintenem hát e működést...” című, Mizser Attila, a „Palócföld” főszerkesztője koncepciója alapján megrendezett kiállítás. A bevezető szöveg a következő sorokkal zárul: „...*Hisz a mű kész, az alkotó pihenhet, de a folyamat, amelyet megteremtett, mozgásba hozott, már nem áll meg. Ez a világ rendje. De most, a halálának 150. évfordulóján belenézhetünk egy pillanatra... Hátha működik!*” A nem mindennapi karakterű kiállítás színről-színre menve változatos művelődéstörténeti ismeretekkel, installációkkal segíti az olvasókat – köztük főként a fiatalokat, a felnövekvő nemzedékeket – a Tragédia tartalmi részébe eljutni, Madách Imre mondandóját értelmezni. Mintegy e törekvést illusztrálандó a megnyitó napján a Madách Gimnázium egy osztálynyi tanulójának tartott rendhagyó irodalomórát az intézményt működtető városi önkormányzat vezetője, Székyné dr. Sztrémi Melinda, aki magyartanárként két évtizedig állt a katedrán a Bolyai János Gimnáziumban. A rendezvény tanulsága: mindig és mindig újra kell olvasni „Az ember tragédiáját”-t, mert más-más élettapasztalatokkal rendre új megvilágításba kerülnek a madáchi gondolatok.

A Szerdatársaság Irodalmi Kávéházban a Palóc Parnasszus szerkesztősége szervezésében került sor május 21-én Handó Péter „Színtézisek – Tragédia-monológok” című opusának bemutatójára. Az írást a Napkút Kiadó jelentette meg. a „KÁVA-TÉKA”-sorozat „Napút-füzetek” 83. számaként. A kiadvány lapjain „...*sorjázó monológok ott kezdődnek, ahol a madáchi párbeszéd befejeződik. Az utolsó sza-*

vak fonalát veszik fel, azt görgetik előre-hátra, mintegy a szereplők okfejtésében továbbfuttatva a jelenetet és megelőlegezve a következőt, keresve a fölmerülő kérdésekre a választ vagy taglalva az egzisztenciaváltásból adódó dilemmákat. Olyan belső beszédek föltárására törekedve, amelyek benne vannak »Az ember tragédiájá«-ban akkor, ha az egyes színek után megáll az ember, s engedi az elvarratlan gondolatok szabad áramlását” – írja Handó Péter a hátsó borítón. E jellemzők megerősítést nyertek a szerzővel történt beszélgetés, Csongrády Béla kérdéseire adott válaszok nyomán. A diskurzus során egyértelműsödött, hogy „...*az írás kísérlet. Legyen a befogadása is az! Kísérlet a folytatásra. Olvasása és továbbbírása révén.*”

A Balassi Bálint Megyei Könyvtár június 6-án tartotta hagyományos, a névadóról elnevezett díjátadó ünnepét. Az esemény azért kerülhet e krónikába, mert a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület is elismerésben részesült: Madách Imre szellemiségének népszerűsítése és a Madách Gimnázium tradícióinak gazdagítása, tovább éltetése érdekében végzett munkáját „Kulturális tevékenységért-díjjal” ismerték el. A díjat Csongrády Béla elnök vette át.

Csak közvetve kapcsolható az idei Madách-évhez, mindenestre tény, hogy a Nemzeti Színház Budapesten március 26-ától április 7-éig első alkalommal rendezett Madách Nemzetközi Színházi Fesztivált, amely keretében tizenkét országot és a hazánkat képviselő társulatok tizenkilenc előadást mutattak be. Direkt a százötvenedik évfordulóra emlékezik viszont a Petőfi Irodalmi Múzeum, ahol június 18-án nyílt meg a „Madách retro – a Tragédia színei 1964/2014” című nagyszabású kiállítás Madách-illusztrációkból. Bálint Endre, Feledy Gyula, Gy. Molnár István, Hincz Gyula, Kondor Béla, Lukovszky László, Martyn Ferenc, Pásztor Gábor, Raszler Károly, Szántó Piroska, Tóth Imre és Würtz Ádám ötven évvel ezelőtt a Tragédia színeire készült munkáiból. Az alkotások befogadását, újragondolását, a költő életútjának, „Az ember tragédiája” színeinek bemutatását különféle virtuális, számítógépes installációk is segítik, sőt az 1964-es centenáriumi évforduló kapcsán érzékelhetők az öt évtizeddel ezelőtti művelődéspolitikai kontextusok is. A tárlat december 5-éig lesz látható.

„Emlékmű a gondolatnak” címmel nyitottak július 3-án Madách-kiállítást Salgótarjánban, a Dornyay Béla Múzeumban a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum által bemutatásra kölcsönzött anyagból. A látnivalók nemcsak Madách Imre életműve és munkássága miatt figyelemre méltóak, hanem azért is, mert a gyűjtemény annak a Szabó József evangélikus püspöknek a nevéhez fűződik, aki 1948-ban Győrből került Balassagyarmatra, és a nógrádi városban kapott életre szóló ösztöndíjat a Madách-relikviák – könyvek, különféle dokumentumok, plakátok, színlapok, képzőművészeti alkotások, más Madáchcsal és a Tragédiával kapcsolatok tárgyak – gyűjtése iránt. Szabó József nyugállományba vonulván 1973-ban költözött vissza a Rába parti városba, és gazdag kollekcióját az ottani múzeumnak ajándékozta. Az ebből készült válogatás a két intézmény közti jó együttműködés révén került Salgótarjánba. A kiállítást – amely szeptember 13-ig tekinthető meg – a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum nevében Kácsor Zoltán irodalomtörténész nyitotta meg.

2013-ban döntött úgy Csesztve – ahol Madách Imre és Fráter Erzsébet lényegében élte a házasságát – és Csécsé – ahol Fráter Erzsébet született és ahol az esküvő történt – önkormányzati vezetése, hogy minden év július 20-án, Fráter Erzsébet születésnapján, ami egyszersmind Madách Imre és az éppen tizennyolc éves Fráter Erzsébet 1845-ös házasságkötésének napja is – a két településen felváltva tartanak emléknapot. Az elmúlt évben Csesztvén rendezett első Fráter Erzsébet-emléknapon a vendéglátó község polgármestere, Palman Imre és Váradi Sándor csécsői polgármester mondott köszöntőt, majd Andor Csaba a Madách Irodalmi Társaság képviselőjében osztotta meg a témával kapcsolatos gondolatait a jelenvoltakkal. Az ünnepi műsort követően rózsafát ültettek Fráter Erzsébet tiszteletére Madách Imre mellszobrához közelében. Az idén értelemszerűen Csécsé volt a helyszíne az ünnepi rendezvénynek. Fráter Pál – Fráter Erzsébet édesapjának, Fráter Józsefnek a fivére – Nógrád megyei alispán egykori klasszicista kúriája előtt a két polgármester ünnepi műsor keretében márvány emléktáblát avatott, amelyet meg is koszorúztak. Ezt követően a résztvevők megtekintették a ma iskolaként funkcionáló kúriát – ahol 2000 nyara óta már van emléktábla és ahol a Madách Irodalmi Társaság akkor Fráter Erzsébet-szimpoziumot tartott –, majd a helyi római kato-

likus templomba – amelynek helyén állt a régi kis templom, a hajdani házasságkötés színhelye – vonultak. A misét Menyhárt János atya celebrálta. Bóna Lászlóné helytörténeti ismertetőjében emlékeztetett az egykori esküvőre, és a Fráter család akkori szerepére. Az érdeklődők megtekinthették az anyakönyvben a házasság bejegyzését, és azt a történelmi értékű fa Madách-oltárt, amely előtt a szertartás megtörtént, és a két fiatal frigyre lépett. Az emléknapi zárásaként szó esett a jövő évi csesztvei rendezvényről, és elfogyott jó néhány tányér palócgyűlés is.

Július 25-én a Mikszáth Kálmán Társaság szervezésében úgynevezett Madách-pikniket tartottak Salgóban. Idén januárban, a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeumban az emlékével kapcsolatos megbeszélésen Andor Csaba vetette fel, hogy – ha alaposan megkésve is, de – meg kellene valósítani egy XIX. századi ötletet. Történt ugyanis, hogy miután Madách Imre 1862. január 30-án felvételt nyert a Kisfaludy Társaság soraiba, a „Pesti Hölgy-Divatlap” 1862. február 15-i számában megjelentek a következő sorok: *„Nógrád megye hölgyei a jövő tavaszon a Petőfi által megénekelt Salgó vár romjain majálisot fognak tartani, mely alkalommal Madách Imrének, a Kisfaludy Társaság tagjaként megválasztása emlékére gyűjtést is fognak eszközölni, hogy a megye hölgyei a társulat alapító tagjai közé léphessenek.”* E javaslat, kezdeményezés akkor zátonyra futott, de több mint százötven év után valamelyest megvalósult. A másik írózszeni, Mikszáth Kálmán nevét viselő társaság a salgóbányai erdészházhoz invitálta tagjait, ahol – ha nem is majális, de – júliusi piknik keretében emlékeztek Madách Imrére. A társaság elnöke, a salgói származású Kovács Anna bemutatta a Salgótarjánhoz tartozó egykori kis bányászfalu történetét, jellegzetességeit, majd többen elmondták, hogy eddig hogyan zajlott a 2014-es Madách-emlékév. A társaság örökös tiszteletbeli elnöke, Praznovszky Mihály a „Pesti Hölgy-Divatlap” fentebb idézett közleményének hátterét elemezte, majd néhány korabeli személyiség – Arany János, Nagy Iván, Szontagh Pál – leveleiből éppúgy társasági tagok olvastak fel részleteket, mint ahogyan a „Madách-piknik” című, Praznovszky Mihály által erre az alkalomra írt „drámatörődék” nőalakjait – Fridiczky Lajosnét, Kubinyi Ferencnét és Sréter Miklósnét – is a tagság sorából személyesítette meg Bódi Györyné, Boros Istvánné és Tomkáné

Balázs Mária. Fancsik János emlékezetből elmondott néhány versszakot a „Salgó”-ból, és javaslatot fogalmazott meg Petőfi emlékének szisztematikus ápolására is. Koronczai Kornélia viszont Madách Imre „Nem féltelek hazám!” című versét olvasta fel. A piknik legbátrabb résztvevői ellátogattak a salgói várhoz is.

A „Palócföld” eddig megjelent idei mindhárom számában található úgymond Madách-témájú írás. Az 1. számban Handó Péter elemzi a Zenthe Ferenc Színház – fentebb említett – budapesti vendégszereplését, amely során a Madách Színház kamaratermében került színre T. Pataki László „Kit szeretted, Ádám?” című drámája. A 2-es számban már „150”-es jelzettel jelent meg egy-egy dolgozat a „Találkozási pontok” illetve a Kép-tér” rovatban. Az előbbi keretében „A »másik« Madách” címmel Debreceni Boglárka beszélgetett Kovács Ida muzeológussal a 2012-ben felavatott új csesztvei kiállításról és a PIM 2014-es retro kiállításáról. A 3. szám ugyancsak a „150”-es megkülönböztetéssel a „Kutatóterület”-ben tette közzé Szili József „Még egyszer a Madách-líra csúcásairól” című tanulmányát.

Ez van most 2014 nyarán, a Madách-emlékév mintegy közepe táján.

A csesztvei önkormányzat és az emlékház az idei kettős évforduló alkalmából irodalmi pályázatot hirdetett középiskolás diákok részére. Az ötoldalas párbeszédes formájú pályamunkák témája Ádám, Éva és Lucifer a XXI. században, avagy „Az ember tragédiája” 16. színének a megírása. Az alkotóknak át kell gondolniuk és le kell jegyezniük, hogy véleményük szerint milyen eszméért lelkesedne és miben csalódna Ádám, mivel csábítaná el Évát, ki lenne Ádám, Éva és Lucifer. Az elkészült munkákat július 31-éig lehet elküldeni a meghirdetők címére. A résztvevők közül az első három helyezett részesül díjazásban az október 4-i eredményhirdetésen. Ekkor rendezik majd Csesztvén – ahonnan egy fél évszázaddal ezelőtt elindult és Nógrád megye jóvoltából máig él a legújabb kori Madách-kultusz – a jubileumi ünnepséget, amely bizonyára egy újabb kiemelkedő állomást jelent majd a hagyományörzés, értékmentés folyamatában. Remélhetően ennek a szolgáltatásba állítható be jelen kötet csakúgy, mint a Gréczi-Zsoldos Enikő és Andor Csaba által készített eddigi legteljesebb körű összefoglaló Madách-levelezéséből...

MADÁCH-DÍJASOK

(1964–2014)

[Madách nevét viselő díjat több szervezet is alapított. Így Pozsonyban, feltehetően az ottani Madách Kiadó és a Szlovák Irodalmi Alap (Csehszlovákia) 1967-től kezdődően adományozott Madách Imre-díjat; Münchenben a Madách Irodalmi Alap (NSZK) 1951-től ismerte el Madách Irodalmi Díjjal az irodalmi, nyelvészeti és műfordítói alkotásokat, végül pedig a Soros Alapítvány is létrehozott (valószínűleg 1992-ben) egy Madách Imre-díjat az irodalmi, nyelvészeti és műfordítói tevékenységek elismerésére. Az alábbiakban a Nógrád megye által adományozott Madách-díj kitüntetettjeit soroltuk fel.]

1964

Barna Tibor, Czinke Ferenc, Csukly László, Darvas József, Gécz János, Ladislav Hradsky, Heinz Kindermann, Jobbágy Károly, Karel Krejci, Komlós Aladár, Toivo Lyy, Mihályfi Ernő, Pataki László, Rátkai Ferenc, Richard Roger, Jean Rousselot, Sötér István, Ctibor Stitnický, Tamás Lajos, Waldapfel József

1965

Feledy Gyula, Miklós Róbert, Paróczai Gergely, id. Szabó István, Vihar Béla

1966

Keresztury Dezső, Lakos György, Leonyid Nikolajevics Martinov, Polgár István

1967

Kass János, Mánczos József, Molnár Pál, Radó György

1968

Kojnok Nándor, Németh Antal, Sinkovits Imre, Szabó Károly

1969

Kerényi Ferenc, Nádházi Lajos, Szabó Béla, Varga Imre, Vámos László

1970

Kmetty Kálmán, Kozocsa Sándor, Lóránt János, Szinetár Miklós

1971

Farkas András, Ormos Tibor, Paku Imre, Pétervári István

1972

Nem adták ki a díjat az októberről – a halál évfordulójáról – januárra – a születés évfordulójára – való áttérés miatt

1973

Balogh Sándor, Gálfi Árpád, Gyárfás Miklós, Kiss Imre, Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola (Salgótarján)

1974

Csongrády Béla, Marton Endre, Réti Zoltán

1975

Csohány Kálmán, Csongrádi Mária, Madách Imre Irodalmi Színpad (Balassagyarmat)

1976

Boros Sándor, Mende Ferenc, Román András, Vonsik Gyula

1977

Schneider Miklós, Szigligeti Színház (Szolnok), Végh Miklós

1978

Bányász Férfikar (Salgótarján), Gúthy Éva, Somogyi József

1979

Bandur Károly, Fábíán Zoltán, Iványi Ödön

1980

Csanády János, Horváth István, Horváth Sándor, Szimfonikus Zenekar (Salgótarján)

1981

Csokonai Színház operatársulata (Debrecen), Gordos János, Feuer András

1982

Gotyár Gyula, M. Szabó Gyula, Rozgonyi István

1983

Belitzky János, Hubay Miklós, Ránki György, id. Szabó István, Szabó József

1984

Ernest Caban, Lengyel György, Nógrádi Sándor Múzeum alkotó kollektívája (Salgótarján), Anton Podolec

1985

Özv. Balogh Károlyné, Hütter Csaba, Rajeczky Benjámín

1986

Baranyi Ferenc, Földi Péter, Jaan Kross

1987

Bódi Tóth Elemér, Kecskeméthy Gyuláné, Valter Ilona

1988

Erdős István, Juscák György, Leblancné Kelemen Mária

1989

Berek Katalin, Ember Csaba, Pál József

198

1990
Kovalecsik András, Schmidt István, Veres János

1991
Á. Varga László, Nagy Pál, Nagy Zoltán

1992
Dűvő Népzenei Együttes (Salgótarján), Nyéki Lajos, Oroszlánné Mészáros Ágnes

1993
Máté Lajos, Patkós István, Szvircsek Ferenc

1994
Csáky Károly, Hugyecz Andrásné, Praznovszky Mihály

1995
Homoga József, Kántor Lajos, Nagy Ervinné

1996
Fogarasi Béla, Kovács Anna, Ricard Salvat

1997
Kamaraegyüttes (Balassagyarmat), T. Pataki László, Várkonyi Ágnes

1998
Andor Csaba, Erdei Sándor, Rézfűvós Kvintett (Balassagyarmat)

1999
Madách Imre Gimnázium nevelőtestülete és diákközössége (Salgótarján), Urbán Aladár, Zólyomi József

2000
Becze Lajos, Csikász István, Kozma Dezső

2001
Őze János, Supka Magdolna, Tempfli József

2002
Akkord Kohász Fűvós Kisegyüttes (Salgótarján), Csábi István, Patakiné Kerner Edit

2003
Korill Ferenc, Madách Imre Városi Könyvtár (Balassagyarmat), Pál István

2004
Bódi Györgyné, Palócföld szerkesztősége (Salgótarján), Tibay András

2005
Lukács Margit, Kapros Márta, Nógrád Táncegyüttes (Salgótarján)

2006
Kerényi Ferenc, Szabó András, Muzsla Néptáncegyüttes (Pásztó)

2007
Csemniczky Zoltán, Bakos Ferenc, Bene Kálmán

2008
Lencsés Zsolt, Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma (Pozsony)

2009
Kovács Ferenc, Zsibói Béla

2010
Máté Zsuzsanna, Matúz Gábor

2011
Pándy Piroska, Bayer Zsolt

2012

Jankovics Marcell, Kerényi Imre

2013

Fürjesi Csaba, Mikszáth Kálmán Társaság

2014

Párkányi Raab Péter, Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma
(Balassagyarmat) és Szlovák Nemzeti Múzeum – Szlovákiai Magyar
Kultúra Múzeuma (Pozsony)

Melléklet

Madách-centenárium

1964

